

YU ISSN 0021-6933

**JEZIK IN
SLOVSTVO**

letnik XXXII – leto 1986/87 – št. 7–8

Jezik in slovstvo

Letnik XXXII, številka 7-8

Ljubljana, april-maj 1986/87

Časopis izhaja mesečno od oktobra do maja (8 številke)

Izdaja ga Slavistično društvo Slovenije v Ljubljani

Glavni in odgovorni urednik: Gregor Kocijan, Ljubljana, Aškerčeva 12

Uredniški odbor: Gregor Kocijan (slovstvena zgodovina), Hermina Jug-Kranjec (jezikoslovje), Aleksander Skaza (primerjalna slavistika), Franc Žagar (metodika)

Lektor in korektor: Jože Sever

Tehnični urednik: Ivo Graul

Svet časopisa: Marjeta Vasič (predsednica), Marjan Javornik, Marko Juvan, Mira Medved, Jože Munda, Pavle Vozlič, France Vurnik in uredniki

Tisk Aero, kemična, grafična in papirna industrija, Celje

Opremila inž. Dora Vodopivec

Naročila sprejema uredništvo JiS, Ljubljana, Aškerčeva 12

Tekoči račun: Slavistično društvo Slovenije, Ljubljana 50100-678-45265

Letna naročnina 800.- din, polletna 400.- din, posamezna številka 100.- din

Za dijake in študente, ki dobivajo revijo pri poverjenikih, 200.- din

Za tujino celoletna naročnina: 2.500.- din

Rokopise pošiljajte na naslov: Uredništvo JiS, Ljubljana, Aškerčeva 12

Revijo gmotno podpirajo Kulturna skupnost SRS, Znanstvenoraziskovalni center SAZU

in Izobraževalna skupnost SRS za družboslovje

Naklada 2.700 izvodov

Vsebina sedme in osme številke

Razprave in članki

- 213 *Olga Kunst-Gnamuš*, Predmet, naloge in metode pragmatične raziskave besedila
223 *Darko Dolinar*, Doslej neznani primerki trubarian v Tübingenu?
230 *Jurij Rojs*, Frazeologija Zorane ledine M. A. Šolohova v izvorniku in slovenskem prevodu
235 *Alojz Jembrih*, Znanstveno in strokovno delo Vatroslava Kalenića

Jubilanti

- 240 *Dušan Moravec*, Osemdeset let akademika Borisa Merharja
242 *Marjan Dolgan*, Jubilej akademika Franceta Bernika

Metodične izkušnje

- 244 *Jože Lipnik*, Otroci živijo s knjigo

Kulturnozgodovinske ekskurzije

- 249 *Jože Sever*, Po Dolenjski od Škofljice do Bogenšperka (3)

Ocene in poročila

- 255 *Denis Poniž*, Leksikon svetovne književnosti
257 *Ingrid Slavec*, Etnološka misel na Slovenskem
259 *Andrijan Lah*, Občudovanja vredne antologije

Zapiski

- 7/8/III *Irena Orel-Pogačnik*, Tretja jugoslovanska konferenca o leksikografiji in leksikologiji v Sarajevu

Olga Kunst-Gnamuš

Pedagoški inštitut Univerze Edvarda Kardelja v Ljubljani

UDK 801.73:808.63-7

PREDMET, NALOGE IN METODE PRAGMATIČNE RAZISKAVE BESEDILA

Temeljna teza tega prispevka je, da med jezikovno vzgojo in dejansko rabo še vedno zeva razpoka. V naši zavesti in v šoli jezik živi predvsem kot slovnica ali kvečjemu kot sestav jezikovnih znamenj z dogovorjenimi pomeni, v življenju pa je sredstvo družbenega delovanja: sredstvo vplivanja na sogovorca, opisovanja in razlaganja predmetnega sveta, izražanja doživetij, z jezikom prosimo, prepričujemo, ukazujemo, svetujemo, spodbujamo, žalimo, hvalimo, razlagamo, definiramo, dokazujemo. Postavlja se vprašanje, ali te in druge postopke obvladamo in če jih ne, pri katerem predmetu je treba to popraviti. Nedvomno pri slovenskem jeziku. Del teh nalog res opravljamo pri sporočanju. Toda poti od jezika prek besedila do sporočila sistemsko niso opisane. Oba nakazana primanjkljaja poskuša odpraviti sodobna jezikoslovna smer pragmatolingvistika kot sestavina pragmatičnih družbenih raziskav.

Ta prispevek gradim na podmeni, da ni pomemben samo rezultat spoznavanja, ampak spoznavna pot sama. Zato ne bom prikazala ugotovitev pragmatičnih raziskav jezika sintetično (tudi če bi hotela, bi tega ne mogla storiti, kajti sinteze še vedno nimamo), ampak se bomo morali do njih dokopati z razčlenbo zgledov. Zgledi so res tipični, vendar to ne pomeni, da tudi izjemni. So le značilni predstavniki množice podobnih zgledov. Izbiro sem opravljala po merilu ponazorljivosti in prepričljivosti. Z razčlenbo teh zgledov bom skušala podpreti naslednje trditve:

- da poleg slovničnih in pomenskih napak obstajajo tudi pragmatične napake; vsaj te nas zavezujejo k učenju pragmatike v šoli;
- da za sporazumevanje ne zadošča, da znamo oblikovati slovnično in pomensko neoporečna besedila, ker so ta pogosto le sredstvo sporazumevanja, ne pa tudi namen;
- pri sporazumevanju dobesedno pomensko razlago sprevačamo v razsežnost družbenih motivov in namenov;
- da se medosebno družbeno razmerje ne preseljuje v vsebino sporočenega, v pomen znamenjujočega, ampak se izraža prek izbirnih izrazov.

Zato s stališča pragmatičnih raziskav jezik ni samo sestav jezikovnih znamenj, ampak družbeno občutljiv sestav izbirnih izraznih sredstev.

Tu je le nekaj temeljnih podmen, druge bomo še razvili. Sedaj pa k razčlenbi zgledov.

1. Od dobesednega pomena k sporočenemu pomenu (smislu ali sporočilu)

1.1 Vzemimo preprosto besedilo:

To je velik osel.

Mimo okoliščin (konteksta) izrekanja ne moremo vedeti, kaj to besedilo sporoča, čeprav vemo, kaj pomenijo v besedilo zajete besede, in obvladamo skladijski vzorec. Mogoči sta najmanj dve razlagi:

a) Odrasli kaže majhnemu otroku osla, ki ga ta prvič vidi in mu razlaga To je o sel. V tem primeru se dobesedni pomen in sporočeni pomen skladata. Merilo razlage je skladnost med izrečenim in dejanskim.

b) V drugi okoliščini sporočevalec označi koga za neumnega, tako da ga poimenuje z besedo o sel. Naš zglede ponazarja,

– da za razumevanje ne zadošča razumevanje dobesednih pomenov izrečenega;

– da se dobesedni in sporočeni pomen ne skladata. V našem zgledu je treba dobesedno pomensko razlago zavreči;

– da iz dobesednega pomena lahko sklepamo na sporočeni pomen le, če poznamo/upoštevamo okoliščine, v katerih je bila poved izrečena.

Razmerja besedilo – okoliščine ne raziskuje niti pomenoslovje. To je predmet pragmatičnih raziskav jezika.

1.2 Preučimo preprost dvogovor med očetom in hčerko:

H: Očka, mamica pravi, da me nimaš rad.

B: Saj vendar veš, da te mamica samo draži.

Sama razsodi, ali je res, kar pravi.

Ta pogovor razkrije, da ima sporočilo dve razsežnosti: vsebinsko (dobesedno sporočilo poudari Očka te nima rad) in medosebno, vplivajsko: mamica te draži. Njuno razmerje lahko opišemo tako: Mama je izrekla besedilo Očka te nima rad z namenom, da bi pri hčerki dosegla učinek, da bi ji nagajala. Namen sporočila je bil nagajanje, sredstvo za doseg tega namena pa izrečeno besedilo in njegov dobesedni pomen. Dobesedni pomen izrečenega je sredstvo za doseganje zaželenih učinkov na naslovnika, sredstvo vplivanja na njegove potrebe (jih zadovoljuje ali ne), samo po sebi pa je celo neresnično.

Tu se dobesedni in sporočeni pomen razideta, navesti je mogoče zglede, kjer se razmeroma dobro skladata:

a: Koliko je ura?

B: (Ura je) osem.

Da sporočevalec pogosto zasleduje skladje, da je namen sporočila dobesedni pomen besedila, dokazuje naslednji pogovor:

A: Kaj si hotel s tem povedati?

B: To, kar sem rekel.

Naši zgledi kažejo, da je razmerje med dobesednim pomenom besedila in sporočenim napeto, protislovno: dobesedni in sporočeni pomen se lahko skladata, lahko pa si nasprotujeta. Vprašati se je treba, ali se govorniki materinščine teh neskladij zavedajo in kako sklepajo od dobesednega pomena na sporočeni. Do odgovorov se skušajo dokopati z razčlenbo zgledov:

1.3 Govorec pravi:

Ukrepi izvršnega sveta so bili povedani tako zavito, da nisem mogel vedeti, kaj pomenijo zares.

Med sporazumevanjem najprej ocenimo, ali je dobesedni pomen razločljiv s stališča sporočenega, v razsežnosti smisla, in če v tej razsežnosti zanj ne najdemo opore, posežemo po preneseni, posredni razlagi. Tujca najbrž ne more zanimati, ali imamo uro ali ne, razen če se raziskovalno ne ukvarja s tem vprašanjem (kar je seveda malo verjetno). Pragmatična vloga ure pa je, da kaže čas. Verjetneje je, da mimoidočega zanima, koliko je ura. Torej se bom na njegovo vprašanje po uri odzval tako, da bom pogledal na uro in povedal čas.

Naši zgledi razodevajo, da se dobesedni pomen besedila in sporočeni pomen, smisel, najpogosteje ne prekrivata, včasih pa sta si v velikem navzkrižju: pomensko neresnično je izrečeno zaradi učinka. Ne le, da se ne prikrivata, imata tudi različna oporišča: sporočeni pomen korenini v želji in težnji k učinku, dobesedni pomen je zavezan razumu, dejanskosti in resničnosti preverljivosti. Vsi pa vemo, da sta si želja in resnica pogosto v laseh, da delata ena zoper drugo. Če hočemo naslovnika prizadeti, ga lahko prek jezika napravimo za žival (osel), pametnega prek besed sprevrnemo v bedaka in idiota, poštenjaka v podleža. In te besede, ki so lahko povsem neskladne z dejanskostjo (človek vendar ni žival z ušesi, kratkim repom), nas vseeno prizadenejo. Razlaga je preprosta: dotikajo se naših želja, potreb, čustev. Razum pa pod pezo prizadetosti zaspi.

1.5 Prav zato je obvladovanje želje za učinkovito sporazumevanje ključnega pomena. Okrepimo trditev z naslednjim zgledom:

Gost (natakarici): Juho, prosim.

Natakarica zajame juho, ne da bi vprašala, kakšne si gost želi.

Gost: Kakšno juho pa imate?

Natakarica (jezno): Govejo vendar.

To pa seveda ni samoumevno in gost bi se lahko upravičeno razburil. Toda ne. Obvlada nerazpoloženje in vljudno odgovori:

Prav goveje juhe sem si želel.

V nastali sporazumevalni razliki tudi natakarica spozna, da ni ravnala prav, uvidi svojo nestrpnost in za prijaznega gosta izbere posebej lep kos pečenke. Načelo popustljivosti in obzirnosti je bilo nagrajeno, kot je to že znano (Lepa beseda lepo mesto najde).

1.6 Da zgodbe ne bi končali tako konvencionalno in vzgojno, si pogledajmo srečanje dveh želja med zmerjanjem:

A: Grda si kot ciganka.

B: Ti pa kot bušmanka.

Sporazumevanje je vodilo načelo povračilnosti: vrni milo za drago. Toda B bi lahko ravnala tako, da bi klic želje preglasila in sporočilo pripeljala na raven razumnega odzivanja:

B: Zakaj se ti zdijo cigani grdi? Jaz sem videla že veliko lepih. In kaj ti pri meni ne ugaja?

V drugem zgledu je B premagala prizadetost, tako da je sporočeni pomen vrnila dobesedni pomenski razlagi. Odprla je pot spoznavanju, medtem ko je v prvem zgledu vrnila udarec z udarcem. Ali potemtakem iskanje resnice zahteva, da željo ukrotimo, prizadetost zamolčimo, bolečino premagamo? Ali je spoznanje zavezano preverjanju izrečenega z dejanskim in tako dobesednemu razumevanju? Če je tako, potem je uravnavanje obeh temeljnih sporazumevalnih načel, načela povračilnosti in načela razumne preverljivosti ključnega pomena za način medsebojnega sporazumevanja in za vodenje jezikovne vzgoje. Raziskave kažejo, da otrok razvija simbolično funkcijo šele v stiku s predmeti, ki imajo zanj pomembne družbene vrednosti (žlica je predmet, s katerim nosimo v usta hrano), in

se jezika uči, da bi zadostil potrebi. Razsežnost želje je prvotna in primarna. Naloga jezikovne vzgoje pa je, da ob tej družbeno prvotni in najpomembnejši razsežnosti zavestno spodbuja razvoj razumnega razmerja do sporočene vsebine, kroti nasilnost želje in potrebe, človeka usmeri k iskanju odgovora na vprašanje: ali je v sporočilu, kljub temu da boli, morebiti le zrno resnice in ali sporočilo ni morebiti neresnično, čeprav godi in gladi. Naloga šole je, da uzavesti vse razsežnosti sporočila, posebej skrbno pa razvija razumu, resnici in argumentu zavezano sporazumevanje. Pot do otrokovega razuma seveda ne more zaobiti njegovih potreb, zlasti če gre za mlajše in manj razvite učence. Toda zadovoljevanje potreb in delovanje na čustva ne sme zaobiti dejanskosti in iskanja resnice. Kajti potem s človekom manipuliramo. Zvita želja lahko resnico utaji.

1.7 Ali se je pragmatike treba učiti? Odgovorimo s šalo, čeprav je vprašanje veliko resnejše. Toda kje pa je rečeno, da je šala neresna, če je smešna. Šala je kot ventil skrite, prikrita resnice, ki prek pritiska smeha pokuka na dan.

V tramvaju se pomenita sprevodnik in malček:

S: Koliko si star, poba?

M: Štiri.

S: Precej starejši se mi zdiš . . .

M: Skrbi, striček, skrbi.

Kaj je tu smešno? Deček je uporabil sporazumevalni vzorec odraslih, ki njegovim letom in izkušnjam ne ustreza. Napravil je napako? Kakšno? To ni ne slovnična ne pomenska napaka, ampak pragmatična: izbral je govornemu položaju in naslovniku neustrezen sporazumevalni vzorec; sporazumevalni vzorec odraslih je prenesel na sporazumevanje med otrokom in odraslim. Prikazani zgled ni tako nenavaden niti tako redek, kot bi se morebiti zdelo ne prvi pogled. Le da se pragmatičnim napakam običajno ne smejemo, vsaj glasno ne. Poglejmo si še en sporazumevalni spodrseljaj predšolskega otroka. Štiriletnica pozdravi sedemdesetletno sosedo z besedami

Dober dan, Kebrova!

Mama jo pouči, da je tako mogoče pozdraviti le sebi enakega. Starši otrok ne učijo oblikovati samo slovnično pravilnih in pomensko razumljivih povedi, ampak jih učijo tudi njihove rabe: kako se je treba sporazumevati z različnimi naslovniki, kako jih ogovorimo (teta, stric, gospod), kdaj jih vikamo in kdaj tikamo, kdaj govorimo, kakor mislimo, kdaj pa je treba resnico in mišljenje zamolčati itn. Z vstopom v šolo pa se pragmatična vzgoja precej ukine, čeprav se učenec sreča z mnogimi novimi spoznavnimi in družbenimi položaji, ki jih ne obvlada. Pragmatika si polagoma utira pot tudi v šole: učence uzavščamo o rabi socialnih zvrsti, jih učimo pogovora, predvsem pa besedilnih ubeseditvenih vzorcev (opis, pripoved, razlaga itn.). Toda to je v primerjavi z dejanskimi sporazumevalnimi potrebami še veliko premalo. Zato se odrasli kar naprej srečujemo s težavami, kako naj napišejo posvetilo, pozdravni govor, voščiljo ob raznih priložnostih, prosijo, se opravičijo, prepričajo, argumentirajo, definirajo, dokažejo itn. S pragmatičnega stališča je ostalo zunaj učnih načrtov še marsikaj pomembnega, v srednji šoli predvsem pragmatična teorija sama.

2. Sporočilo se tvori iz dveh protislovnih razmerij

Če strnemo ugotovitve, do katerih smo prišli ob razčlembi naših zgledov, potem lahko ugotovimo, da se sporočilo tvori v kontekstu izrekanja iz dveh protislovnih razmerij: iz medosebnega ali družbenega razmerja, ki povezuje sporočevalca in naslovnika, ima opo-

rišče v sporočevalčevih potrebah, željah in čustvih, je usmerjeno k dotiku z naslovniki-vimi in teži k učinku. Drugo je spoznavno razmerje. Navezuje se na dobesedni pomen izrečenega in povezuje izrečeno z dejanskim. Zato se po sporočilu vprašujemo z dvema vprašanjema. Poleg vprašanja, kaj nam kdo sporoča, se vprašamo, čemu to počne. Vzemimo Wunderlichov zgled:

Izjavi

Ta človek je sadist

lahko sledita dve vprašanji:

Kako to veš?

Čemu si mi to povedal?

Mogoča odgovora sta:

Vsak, ki ugrizne psa, je sadist; in ta človek je ugriznil psa. Vsak, ki ima psa, se mora paziti sadistov; in vi ste dobili psa, zato sem vas želel opozoriti na tega človeka.

Pogovor prve vrste imenuje teoretična utemeljitev. Vprašujemo po resničnosti vrednosti sporočila in v odgovoru je ta utemeljena. Podprta je resničnost predmetne vsebine, ne pa govorno dejanje samo. V drugem pogovoru gre za praktično (pragmatično) utemeljitev. Z njim smo vprašali po vlogi dejanja in v odgovoru je utemeljena njegova vloga; odgovorjeno je, čemu je bilo govorno dejanje storjeno. Tako je Wunderlichu uspelo razlikovati logično utemeljitev vsebine sporočila od namena tega sporočila. Prehod od namena in vednosti o dejanju k odločitvi za dejanje samo imenuje teleološko ali intencionalno dejanje. Ta prehod ni podrejen pravilom deduktivnega logičnega sklepanja, temveč pravilom, ki jih vodijo motivi, želje in potrebe. Poleg logike formalnega mišljenja se razkrije logika potrebe; ta bolj in pogosto v nasprotju z logičnim mišljenjem usmerja naše jezikovno in nejezikovno ravnanje (Wunderlich, 1977, s. 16–17).

Kako se ti razmerji udejanjata med sporazumevanjem, najlepše opazujemo v razmerju prvotni govor – poročani govor. Medtem ko sporočevalec v prvotnem govornem dejanju sporočilnega namena in medosebnega razmerja sploh praviloma ne eksplicira, poročevalec to, kar ni bilo izrečeno/ je bilo zamolčano, prikrito eksplicira v glavnem stavku poročane povedi:

A. Majda, jutri se vrne tvoj mož.

B. A je zagrozil /obljubil Majdi/ je Majdo opozoril, da se jutri vrne njen mož.

Poročani govor nesporno razkrije, da je izrekanje povedi sredstvo delovanja na naslovnika (obljuba, opozorilo, grožnja), da je to prvotna in najpomembnejša vloga besedila in da je vsebina temu namenu podrejena. Tu se nam razkrije prvo protislovno mesto pri nastajanju sporočila: sporočevalec izreče besedilo z določenim namenom in je podatek le sredstvo za njegovo uresničitev, vendar namena praviloma ne pove. Nasprotno pa naslovnik prav tej sestavini pripiše najpomembnejšo vlogo in ji vsebinski del sporočila podredi. Toda v namensko razlago sporočila vstopi njegov razlagalec in ga razlaga tako, da v sporočilo naseli (projicira) svoje želje in potrebe. Tako sporočeno ni nikoli enako z razumljenim. Pri razlagi sporočila nista pomembni samo vprašanja, kaj in čemu sporočamo, ampak tudi vprašanje, kdo sporoča. Sporočilu dodeljuje vplivajnsko moč ali nemoč tudi njegov tvorec. Sporočila nekaterih tvorcev (tako v znanosti kot v politiki) so bolj zavezujoča kot sporočila drugih tvorcev. Človek bi bil najbolj zadovoljen, da bi se besede neposredno udejanjale v življenje (beseda je meso postala). Obstajajo okoliščine, v katerih je to tudi dejansko mogoče (imenujem vas za predsednika; otvarjam sejo; pogovor je zaključen itn.). Taka moč se v sporočilo preseljuje po poteh družbene hierarhije in institucional-

ne urejenosti. Razmerje sporočevalec – moč sporočila je pomembno vprašanje pragmatičnega raziskovanja.

3. Jezik – družbeno občutljiv sestav izbirnih možnosti

3.1 Razmerje okoliščine – izraz je pomenotvorno

Če je pravilna naša temeljna ugotovitev, da se družbeno razmerje praviloma ne izrazi z dobesednimi pomeni izrečenega besedila, da se sploh ne izreče oz. se izreče delno, potem se postavlja vprašanje, kako je mogoče o medosebni, vplivanski sestavini sporočila sploh sklepati. Ali je ta potemtakem povsem zunajjezikovna zadeva (to bi lahko resno ogrozilo jezikoslovni položaj pragmatičnih jezikovnih raziskav) ali ima svoje oporišče tudi v izrazu. Temu vprašanju lahko dodamo še drugega: Če so pomeni jezikovnih znamenj konvencionalni, družbeno dogovorjeni, kako naj potem jaz, sporočevalec, z nečim, kar je splošno dogovorjeno, izrazim svoje osebno stališče, doživetje, vrednotenje? Kot odgovor na ti vprašanji postavljam naslednjo trditev: medosebno razmerje, vrednostno-motivacijska sestavina se izrazi z i z b i r o jezikovnih sredstev.

Teh pomenskih plasti se ne dotaknemo samo z vprašanjem, kaj sporočevalec sporoča, ampak k a k o je sporočilo oblikoval in zakaj ga je oblikoval tako in ne drugače, kaj je hotel z izbranim izrazom doseči. Ali to pomeni, da smo dobesedne pomene, razmerje izraz – dejanskost prepustili pomenoslovju, pragmatiki pa prepustili raziskovanje razmerja okoliščine – mogoče izrazne realizacije – dejanska izrazna realizacija. Da bi predmet raziskovanja lažje dojeli, si sposodimo metaforični približek, primerjavo z oblačili. Tudi obleka nam veliko pove o človeku, njegovem okusu, razpoloženju, starosti, družbenem položaju, pristajanju ali nepristajanju na konvencije. Če vidimo v črno oblečeno žensko, pomislimo, da ji je kdo umrl. Rdeče oblečena ženska opozarja nase. Če bi človek imel eno samo obleko, bi ta opravljala eno samo vlogo, zakrivala in grela bi telo. Podobno je z jezikom, besedami. Ena in ista ženska je danes l j u b i c a , jutri že lahko b a b a . Kaj nam pove razlika v poimenovanju? Predmetnost ostaja ista, spreminja pa se sporočevalčevo razmerje do nje, njeno vrednotenje, njena zaželenost ali nezaželenost, potrebnost ali nepotrebnost. Z izbranim izrazom sporočamo poleg predmetnosti tudi njeno vrednotenje. Kakšno je to razmerje, pa ugotovimo iz razlike, ki obstaja med dejanskim in možnim poimenovanjem, med nezaznamovanim in zaznamovanim izražanjem.

Če bi se hoteli izraziti metaforično, bi dejali, da se pomenoslovje ukvarja s pravili, po katerih obleko sešijemo. Pragmatika raziskuje, katera obleka pristaja posameznim priložnostim. Predpostavlja več izbirnih možnosti in skuša opisati, kaj š posamezno izbiro sporočamo, normativna pragmatika pa skuša določiti načela, kako se kaže za posamezne priložnosti opremiti.

Jezik je s stališča rabe socialno občutljiv sestav izbirnih izraznih možnosti. Ko razčlenimo okoliščine ter v njihovem okviru družbena in duševna razmerja, se odločimo, kako bomo vplivajsko dejanje opravili. Če želimo npr. naslovnika odvrniti od dejanja, ki ga on želi, mi pa ne, lahko našo željo izrečemo neposredno, naslovniku prikažemo škodljivost dejanja, ki ga namerava storiti, ga prosimo, mu dejanje prepovemo, odsvetujemo, mu zagrozimo s posledicami, ki bodo dejanju sledile itn. Izbira je odvisna od družbenega položaja naslovnika, našega razmerja do njega, njegovega značaja in drugih okoliščinskih dejavnikov. Ko smo izbrali govorno dejanje, sledi izbira socialne zvrsti. Govorim lahko narečno, pogovorno, knjižno. Narečni govor ustvarja dve temeljni vrednosti: bližino, če je tudi naslovnikov govor narečni, razdaljo, če naslovnik govorčevega narečja ne govori. Predmetnost lahko zaznamujemo z vrednostno nezaznamovanimi ali zaznamovanimi izrazi. Ženska je lahko ženska, žena, dekle, baba, babura, avša itn.

Če je predmetnost znana iz sobesedila ali dana položajsko, lahko izberemo poimenovanja, v katerih ni vsebovana nobena referenčna pomenska prvina. Ženska lahko postane celo s o v a a l i k r a v a . Ali pa tudi r o ž a . Toda tu se odpirata dve možni razlagi: pozitivna primerjava z rožo ali ironično razumevanje, kolikor dejanskost primerjave z rožo nikakor ne omogoča, ker gre za osebo, ki ni posebno lepa. Če je predmetnost znana iz sobesedila ali položaja, jo lahko poimenujemo s sredstvi druge predmetnosti, ki dani dodeljujejo vrednostne plasti: dojenček je za mater r o ž n a t i p l o d , mala, drobna sreča, za neprizadetega opazovalca nekaj g o m a z e č e g a , d a v e č e g a s e v joku (S. Grum). V okoliščinah izrekanja se dogovorjeni pomeni besed izpraznijo predmetnopomenskih podatkov, t. i. denotativnih pomenov, in sporočajo samo še konotacijo. V okoliščinah izrekanja se dobesedni pomeni prevešajo v ironične, metaforične in metoni- mične pomene. Tako se govorec osvobaja dogovorjene konvencionalne pomenskosti in ustvarja motivirane pomenske plasti, ki so izraz njegovih želja, potreb, interesov in čustev. Razmerje okoliščine – izraz ni mrtvo, ampak pomenotvorno.

Pomenoslovje in pragmatiko še čakajo velike naloge, preden bosta opisala pravila, postopke in načela, po katerih se v okoliščinah iz dobesednega pomena tvori sporočeni pomen. Temeljno je spoznanje, da se sporočilo tvori dvostopenjsko, najpoprej v okviru jezikovnega sestava ter njegove besedilne realizacije in potem še v okviru razmerja besedila – okoliščine.

3.2 Jezikovno ustvarjena »presežna vrednost«

Naša razčlemba kaže, da namen jezika ni – kot se je pogosto trdilo in verjelo – prenos »objektivnih« podatkov o predmetnosti. Prav nasprotno, sporočevalec med upovedovanjem ustvarja vrednostno obarvano »pomensko presežno vrednost« in prav to skuša med sporazumevanjem vnovčiti. Predmet sporazumevalne menjave je vselej razlika med dejanskim in jezikovno ustvarjenim, pomenskim. Ta je lahko izraz spoznavnega, ustvarjalnega ali interesnega razmerja do sveta. Spoznavni presežki se ustvarjajo po strogih pravilih znanstvenega spoznavanja in imajo dejansko vrednost pri spreminjanju sveta in ustvarjanju nove, umetne predmetnosti. Estetsko-ustvarjalni presežki pripadajo umetnosti. S stališča družbene vloge jezika so posebne pozornosti vredni interesno motivirani presežki, sporazumevalna menjava »pomenske presežne vrednosti« med pripadniki raznih družbenih slojev in interesnih skupin. Z jezikom je mogoče ustvarjati videz dejanskosti, simbolično »dejanskost«, ki dejansko ne obstaja. Tu bom navedla le nekaj zgledov, dejanske možnosti pa so neizčrpne. Pretekle dogodke lahko izrazimo s sedanjikom in tako ustvarimo učinek približevanja. Naslovniku damo večjo težo tako, da ga simbolično, z vikanjem pomnožimo. Z njim se lahko v besedi – ne tudi dejansko – podružbimo. Čeprav sporočevalec ni učitelj, se izraža, kot da bi bil: Učitelji radi priznavamo, da smo soudeleženi v oceni svojih učencev, kadar gre za dobre, odlične ocene, ničesar pa nočemo o tem vedeti, kadar gre za slabe, nezadostne ocene. Izrekli smo dosti oster ošteket, da pa bi se izmaknili morebitnim nevršečnostim, učiteljevemu nasprotovanju, smo se v besedi z učitelji podružbili. Čeprav dejansko sporočevalec ni učitelj, se jim simbolično pridruži in tako prepreči morebitni ugovor: Ti že lahko govoriš, ko sam ne učiš. Lahko je govoriti, težko narediti. Tako politik reče: Malo smo delali, a dobro živeli. Tu se kaže vprašati, kdo je malo delal in kdo dobro živel. Ali smo vsi malo delali in dobro živeli, ali ni morebiti v izjavi vsebovana možnost, da so nekateri veliko delali, a slabo živeli, nekateri pa malo delali in dobro živeli.

S stališča jezikovnega sestava bi bili naslednji povedi nesmiselni:

Obljubljam, da bom prišel, a tega ne nameravam storiti. Ali: Trdim, da je knjigo vzal Janez, a tega ne vem/ne verjamem.

Toda če neskladje med mišljenjem in izrečenim ter izrečenim in dejanskim zamolčimo, sta lahko obe povedi v enakih okoliščinah funkcionalni in učinkoviti: naslovnik nam verjame, čeprav sporočilo ni iskreno in resnično. Jezikovna raba usmišlja izrekanje podatkov, ki niso skladni z dejanskostjo, duševno ali predmetno, ki niso iskreni in resnični. Naloga pragmatike je, da opiše, v katerih družbenih okoliščinah je mogoče sporazumevalne učinke doseči po taki poti in zakaj.

Izbira izraznih sredstev je vpeta med potrebe, vrednote in teži k učinku na naslovnika. Na tej poti, polni nasprotij med svojo željo in željo drugega, med potrebami in vrednotami se sporočevalec odloča ali za vrednote, kot so resnica, iskrenost, ali za potrebe mimo vrednot, za zadostitev potrebi po poti laži, neiskrenosti, manipuliranja z naslovnikom. Naloga pragmatike je, da pojasni družbena in duševna razmerja, ki vplivajo na družbeno sporazumevanje, na izbiro sporazumevalnih načel in izraznih sredstev. Ali je naloga pragmatike, da sporazumevalno prakso normira? Normativna pragmatika to poskuša, toda ali bo dejansko uspela, ni odvisno od nje, ampak od družbenih razmer.

4. Kako učiti pragmatiko?

Pragmatika raziskuje razmerje besedilo – okoliščine in v okviru tega razmerja, kako se iz dobesebnega pomena tvori sporočeni pomen. Tako ji pripada raziskovanje prenesene pomenskosti, ironija, metafora, šala. Nadalje raziskuje jezikovna sredstva, ki omogočajo ustvarjanje »pomenske presežne vrednosti«, ustvarjanje navidezne dejanskosti, pa tudi družbene in duševne motive tega početja. Njena naloga je tudi opisati načela, ki vodijo sporazumevalno menjavo: načelo povračilnosti, škode ali koristi, resničnosti in iskrenosti, obzirnosti in druga.

S stališča pragmatičnega raziskovanja jezik opredelimo kot socialno občutljiv sestav izbirnih izraznih možnosti. Torej je treba izbirne izrazne možnosti opisati, ob tem pa tudi sporazumevalna načela, po katerih v konkretnih okoliščinah izbira izraza poteka. Tu pa se začnejo hudi zapleti. Vsaka izrazna realizacija je obremenjena s spominom o tem, v katerih okoliščinah jo je primerno uporabiti in kake učinke z njo doseči. Jezika se namreč nismo učili v praznem prostoru, ampak kot del družbene, vrednostno določene, motivirane in k cilju težeče izkušnje. Toda ta spomin je del človekove intuitivne, nezavedne izkušnje, ne pa tudi njegove teoretične vednosti. Zato je jezikovno sporazumevanje ena izmed dejavnosti, za katero velja, da ni uzaveščena, da govorec ne ve, kaj z besedami dejansko počne, ampak se sporoča, postaja nehote del sporočila. In to tem bolj, čim manj je poučen o pragmatikah razsežnostih sporazumevanja. Kako ga torej o tem poučiti?

Jezikovna znamenja urejamo v stavke, stavčne zveze, povedi in besedila po strogo vodenih, vsem skupnih pravilih. Razmerja med zaznamujočim in zaznamovanim so dogovorjena; da se lahko sporazumevamo, moramo vsi govorniki maternega jezika vedeti, kaj pomenijo besede in kako se skladijsko povezujejo v večje celote. Toda kako je s pragmatičnimi »pravili«, ki naj bi določala, kateri izraz izbrati v konkretnih sporazumevalnih okoliščinah? Ali sploh obstajajo dogovori o tem, kako voščiti, kako se opravičiti, kako prepričati, dokazati itn.? Razmerje okoliščine – izraz je dogovorjeno le do neke mere, v svojem bistvu pa je motivirano in stvar sporočevalčeve osebne presoje je, kako se bo odločil. Tudi tisti dogovori, ki so bili morebiti sprejeti, se lahko porušijo, če se sporočevalec tako odloči. Podobno, kot se človek lahko odloči, da v opero (če že hodi) ne bo hodil v večernih obleki, ampak v kavbojkah, lahko dramatik oceni, da je knjižna slovenščina neprimerna za sporazumevanje med kmeti in delavci ter v literarno besedilo vpelje narečje in pogovorni jezik ali celo sleng in žargon. Mladina se lahko upre dvojni moralni odraslih tako, da zavrže načelo obzirnosti, z uvajanjem slenga se tudi govorno ogradi od govora

odraslih. To so pragmatične napake le tedaj, če pragmatični dogovor o primernem razmerju med izrazom in okoliščinami priznavamo, nič več pa potem, ko smo ta dogovor zavrgli.

S pragmatičnega stališča sporazumevalne prakse tako nikoli ne bo mogoče ujeti v okvire podobnih strogih in enopomenskih pravil, kot so to slovnična in pomenska pravila. Govorec maternega jezika si namreč ne bo dovolil odvzeti svobode, da ravna po temeljni pragmatični zakonitosti, tj., da izraz svobodno izbira v skladu s pričakovanim učinkom. Pragmatično učenje ga mora o tem početju ozavestiti. Zato je to problemsko, raziskovalno, ustvarjalno učenje. V njegovem okviru ozaveščamo izrazne možnosti, ki jih imamo v določenih okoliščinah na voljo, raziskujemo družbene in duševne razsežnosti izbrane ga izraza, uzaveščamo poti, po katerih je mogoče z izrazom ustvariti samo videz dejanskosti, pomenski presežek, ki je potem predmet sporazumevalne menjave. Ob tem razgrinjamo etično razsežnost sporazumevalne prakse v družini, med vrstniki, med učenci in učitelji in v družbi. Etično stran sporazumevanja bi sicer lahko normirali, tako da bi predpisali sporazumevalna načela. Vendar bi bil dejanski učinek take vzgoje bolj kot od nje odvisen od dejanske izkušnje o tem, kaj je mogoče s tem ali drugim načelom doseči, ali se je bolje ravnati po načelu povračilnosti (vrni milo za drago, na žaljivko se odzovi z žaljivko) ali po načelu resnicoljubnosti (zakaj misliš tako, ali lahko svoje stališče utemeljiš). Seveda pa govorec sporazumevalnih načel in izraznih sredstev ne more izbirati, dokler se jih ne zaveda. Vsaj eno je potem jasno: najpoprej teoretično uzaveščanje, potem pa vzgojno delovanje. Ob tem ni mogoče mimo dejstva, da je najprepričljivejši vzgojitelj družbena praksa sama.

Summary

THE SUBJECT, TASKS AND METHODS OF PRAGMATIC RESEARCH INTO TEXTS

The subject of pragmatics deals with the relationship between text and context. Its basic task is to discover how, within the framework of this relationship, the conveyed meaning or sense emerges from the literal meaning of the text. The literal meaning can be the same as the message conveyed. This is, however, not always the case; a number of messages in the context of enunciation are conveyed as negations of the literal meaning, in the form of irony, joke, offence etc.

The conveyed meaning in the context of enunciation is formed by two contradictory, but nevertheless connected relationships: the inter-personal or social, and the cognitive or representative. These two relationships have different standpoints: the social relationship connects the conveyor with the reader; it originates in the wishes, needs and interests of the conveyor and is directed towards effect (it contains motivation and intention); the cognitive relationship connects the conceptual and representative with the sensually perceptive.

The social relationship is primary, although the conveyor does not express it, or expresses it only partly or indirectly. It does not move into the agreed meanings of linguistic features, but is expressed by means of the *chosen form* of the message. The cognitive relationship is inferior to the social although it is expressed literally and, in most cases, as the main component of the message. The reader puts the conveyor's hierarchy of meanings upside down: what the former keeps to himself, the latter conveys as the main component of the speech of enunciation.

Thus the conveyed meaning consists of two components: a stable and permanent component, tied to the agreed meanings of linguistic features, and a changeable, ever recurring component, tied to the context.

DOSLEJ NEZNANI PRIMERKI TRUBARIAN V TÜBINGENU?

Trubarjeva bibliografija ni le nepogrešljiv pripomoček za sleherno resno raziskovanje njegovega opusa. Popis njegovih del je že sam na sebi kulturnozgodovinsko pomemben. Ker pa te knjige že samo glede na to, kdaj so bile natisnjene in kako so se ohranile, sodijo med redkosti, so z bibliotekarskega in bibliografskega vidika zanimive tudi informacije o vsakem posameznem ohranjenem izvodu.

Prve podatke za svojo bibliografijo je zbral že Trubar sam in jih objavil v spisu »Register und summarischer Inhalt«;¹ nekaj jih je raztresenih še v njegovih drugih knjigah, zlasti v predgovorih. Na oboje se je opiral prvi Trubarjev biograf Jakob Andreae, ki je ob njegovi smrti v nagrobni pridigi² naštel dokaj obširen seznam njegovih del. Pozneje, odkar se je v 18. stoletju začelo znanstveno preučevanje slovenske reformacije, se je s Trubarjevo bibliografijo ukvarjala cela vrsta zbiralcev in popisovalcev. Veliko so ji prispevali Žiga Zois, Jernej Kopitar, Josef Dobrovský in Christian Friedrich Schnurrer.³ V drugi polovici 19. stoletja jo je z več novimi deli razširil zlasti Theodor Elze.⁴ V 20. stoletju so jo sistematično pregledovali, kritično pretresali in dopolnjevali France Kidrič, Mirko Rupel in Branko Berčič;⁵ vsi trije so obenem evidentirali tudi nahajališča oz. hranilišča ter izvor ohranjenih izvodov. Navzlic tako natančno opravljenemu delu pa nadaljnje iskanje še vedno ni odveč. Sicer se ne moremo nadejati novih najdb v tolikšni množini, kolikor jih je v petdesetih letih nabral Rupel po švicarskih in južnonemških bibliotekah; toda še vedno so možna presenečenja, podobna odkritju novega primerka »Cerkovne ordninge« v vatikanski biblioteki l. 1971, potem ko je dolgo časa veljalo, da je edini ohranjeni izvod tega dela propadel med vojno v Dresdnu.⁶ Na takšna srečna naključja seveda ni mogoče računati, pač pa lahko utemeljeno pričakujemo uspeh od sistematičnega prizadevanja v dveh smereh:

¹ *Register vund summarischer Inhalt, aller der Windischen Bücher, die von Primo Trubero, biß auff diß 1561. Jar in Truck geben seind ... Tübingen 1561.* – Prim. tudi: Jože Rajhman (ur.): *Pisma Primoža Trubarja*. SAZU, Ljubljana 1986 (Korespondence pomembnih Slovencev, 7), str. 44–51: Register in sumarični seznam vseh slovenskih knjig. Priloga k pismu kralju Maksimilijanu, 2. jan. 1560.

² *Jacob Andreae: Christliche Leichpredig, Bey der Begräbnis des ... Primus Trubern. Tübingen 1586.* Prevod: Matija Trost: *Ena lepa inu pridna prediga per pogrebi ... Primoža Truberja. Tübingenae 1588.* Delni objavi: Mirko Rupel: *Nove najdbe naših protestantov XVI. stoletja*. Ljubljana 1954, str. 44 sl., zlasti str. 64–72. – Jože Koruza: *Trubarjev življenjepis iz časa pred štiristo leti. Naši razgledi 1986*, št. 13 (11. julija), str. 403–404.

³ *Jernej Kopitar: Grammatik der Slawischen Sprache in Krain, Kärnten und Steyermark. Laibach 1808 (1809).* Faksimilirana izdaja: München-Ljubljana 1971. Bibliografski pregled v dodatku (Nachschrift), str. 385–460. O Zoisovih najdbah v Tübingenu v opombi na str. 453. – O Dobrovškem gl. France Kidrič: *Dobrovský in slovenski preporod njegove dobe*. Ljubljana 1930 (Razprave Znanstvenega društva v Ljubljani 7, Historični odsek 1). – Christian Friedrich Schnurrer: *Slavischer Bücherdruck in Württemberg im 16. Jahrhundert. Tübingen 1799.*

⁴ Zadnji, najpopolnejši Elzejev pregled Trubarjeve bio- in bibliografije je objavljen v njegovi izdaji korespondence: *Primus Trubers Briefe, Tübingen 1897.*, str. 1–15: Einleitung. Trubers Leben.

⁵ France Kidrič: *Ogrodje za biografijo Primoža Trubarja*. (Obenem analiza Andreajevih, Hrenovih, Rosolenčevih in Valvasorjevih doneskov za biografijo Trubarja). *Razprave Znanstvenega društva za humanistične vede I*, 1923, str. 179–272. Tudi v: F. Kidrič: *Izbrani spisi I*, Ljubljana 1978. – F. Kidrič: *Bibliografski uvod v zgodovino reformacijske književnosti pri južnih Slovanih v XVI. veku*. Ljubljana 1927 (litografirana skripta). – Mirko Rupel: *Primož Trubar. Življenje in delo*. Ljubljana 1962. Dopolnjen prevod: *Primus Truber. Leben und Werk des slowenischen Reformators*. München 1965. – Branko Berčič: *Das slowenische Wort in den Drucken des 16. Jahrhunderts. V: Abhandlungen über die slowenische Reformation. München 1968 (Geschichte, Kultur und Geisteswelt der Slowenen, 1).*

⁶ Gl. Christoph Weismann: *Sklepna beseda. V: Primož Trubar: Cerkovna ordninga (Primus Truber: Slowenische Kirchenordnung I. Teil: Text. München 1973 (faksimilirana izdaja). Str. XVII–XXV.* – O dresdenskem primerku gl.: F. Kidrič: *Die protestantische Kirchenordnung der Slowenen im XVI. Jahrhundert*. Heidelberg 1919, o najdbi str. 19–20.

– pregledovati je treba že znana najdišča in jim pridruževati nova, na katera nas opozarjajo razne biografske in zgodovinske okoliščine;

– preverjati je treba starejšo strokovno literaturo, kjer se med zmotnimi in zastarelimi navadbami vendarle najde kak uporaben namig.

Ravno primer s »Cerkovno ordningo« v Vatikanu opozarja, da celo najbolj znana nahajališča še niso povsem izčrpana. Navedel bom nekaj razlogov za to, da utegne kaj takega veljati tudi za Tübingen; saj je glede na splošno znani pomen tega mesta za naše reformacijsko gibanje in njegovo književno delo kar težko razumljivo, zakaj se je tam ohranilo samo pet ali šest slovenskih protestantskih knjig.

Svojevrstno opozorilo na Tübingen najdemo v monografski razpravi Franceta Kidriča o Dobrovškem in slovenskem prerodu.⁷ Kidrič namreč o literarnozgodovinskem obzorju tega češkega začetnika znanstvene slavistike ugotavlja tole: Dobrovský, katerega interesni krog je zajemal celotno območje slovanskih jezikov in književnosti, je med drugim sistematično iskal tudi ohranjene primerke slovenske in južnoslovanske protestantike, zbiral o njih informacije od poznavalcev, registriral in kritično preverjal starejšo in sodobno strokovno literaturo. Svoje ugotovitve je deloma sproti objavljaj, še veliko več pa jih je zabeležil v pismih. Splošno je znano, kolikšnega pomena je za razvoj slavistike njegova korespondenca s Kopitarjem, začeta l. 1808;⁸ toda za naš problem pridejo v poštev že zgodnejša pisma s konca 18. stoletja. Iz objav in korespondence je razvidno, da je Dobrovský poznal precejšnje število slovenskih in južnoslovanskih protestantskih knjig, nekatere med njimi je tudi sam našel ali jih prvič znanstveno evidentiral. Kar zadeva Tübingen, je bil Dobrovský povezan s tamkajšnjim raziskovalcem južnoslovanskega reformacijskega tiska, univerzitetnim profesorjem Christianom Friedrichom Schnurrerjem. Vendar je že več kot deset let pred stiki s Schnurrerjem dobil pri bivšem tübingškem bibliotekarju in poznejšem göttingškem profesorju Jeremiju Davidu Reussu podatke o knjigah in listinah, shranjenih v tübingški univerzitetni knjižnici, poleg tega pa še o petih slovenskih knjigah v neki drugi tübingški ustanovi, ki jo Kidrič po Dobrovškem imenuje (ne čisto pravilno) »Collegium illustris«, mi pa ji bomo rekli plemiški kolegij.

Če te Kidričeve navedbe soočimo z drugo strokovno literaturo, se izkažejo kot precejšnje presenečenje. Drugje namreč zamaš iščemo kak podatek o tem nahajališču. Od petih slovenskih knjig, ki jih navaja Dobrovský po Reussovih zapiskih in ki naj bi bile tam shranjene vsaj še v 80. letih 18. stoletja, je bila le ena znana že od prej, nedvoumni podatki o drugih štirih pa so se pojavili v znanstveni literaturi šele sto let pozneje. Stvar je torej toliko zanimiva in ob njej se zbuja toliko vprašanj, da je vredna natančnejšega pregleda.

Dobrovský? je v letih 1792–93 potoval po Nemčiji, Danski, Švedski in Rusiji; po nalogu češke znanstvene družbe, poznejše akademije, je iskal knjige in rokopise, ki so bili zaplenjeni na Češkem med tridesetletno vojno. Spotoma je seveda pri pregledovanju bibliotek in drugih virov zasledoval tudi svoje druge interese ter o tem sproti izčrpno obveščal svoje korespondente, predvsem dunajskega slavista Vaclava Fortunata Duricha. Za vprašanje o južnoslovanski protestantiki v Tübingenu je najbolj zanimivo pismo Dobrovškega Durichu 27. 5. 1792 iz Göttingena.¹⁰ Tam je namreč Dobrovský spoznal Reussa, si iz njegovega gradiva med drugim prepisal seznam južnoslovanskih protestantik v tübin-

⁷ F. Kidrič: Dobrovský, 1930, zlasti str. 166–174.

⁸ V. Jagić (ur.): Briefwechsel zwischen Dobrowsky und Kopitar (1808–1828). Berlin 1885 (Istočniki dlja istorii slavjanskoj filologii, I).

⁹ Prim. geslo Dobrovský v: Ottův slovník naučný, 7, 1893, str. 729–738.

¹⁰ Korespondence Josefa Dobrovského. I. Vzájemné dopisy Josefa Dobrovského a Fortunata Duricha, vyd. Adolf Patera. V Praze, 1895. Str. 237–243.

ški univerzitetni biblioteki in biblioteki plemiškega kolegija, kratko opisal zbirko dokumentov, ki je pozneje postala znana pod imenom »Slavischer Bücherdruck«, in si naredil izvleček iz Reussovega prepisa poročila o delovanju biblijskega zavoda v Urachu, datiranega s 23. 4. 1564, od koder je posnel seznam knjižnih izdaj zavoda in podatke o nakladah.^{10a} Odlomek pisma, ki nas tukaj najbolj zanima, se glasi takole:

»In der Bibliothek des Colleg. illustris zu Tübingen sind folgende: Ta celi catechismus, eni psalmi – od P. Truberia, S Krellia inu od drugih sloshene, tetryzh popraulene inu populshane. Der ganz Catechismus, etliche Psalmen und christl. Gesäng — in der windischen Sprach zum drittenmal corrigiert und gemehrt. Tubing. 1574 in 8. 174 Seiten. Angebunden: 1. Try duhouske peiſſni, — cum quibusdam psalmis et canticis od *Juria Dalmatina* inu *Jansha Shwageria* tolmagheni (!). Etliche geistliche Gesäng zuvor nicht gedruckt. V Tibingi. 1575. in 8. 2 Bogen, lit. lat., uti prior, cui annexus est: 2. Ta perui Psalm — der erste Psalm Davids mit dreyn Auslegungen, zum Trost der betrübten Christen, so von Türken und Papisten verfolgt werden, in Gesangweiss gestellt. 1579 in 8. 6 Blatt mit lat. Lettern. 3. Ta celi catechismus. »Catechismus mit des Herrn Johannis Brentzii kurzen Auslegung, in windischer und teutscher Sprach zusammengetruckt«. U Tibingi 1567. Mit einer deutschen Zuschrift an Herrn Jobsten von Ballenberg (!) zum Gallenstein etc., 2 Bogen in 8.

Catechismus v slouenskim Jeſjku – cum quibusdam precationibus, 12 Bogen und ein Blatt in 12. 1555 sine notatione loci.«¹¹

Primerjava s poznejšimi bibliografijami, zlasti z doslej najpopolnejšo Berčičevo iz l. 1968, pokaže, da imamo pred seboj najstarejše znane bibliografske opise štirih Trubarjevih knjig, ki so vrh tega sorazmerno izčrpn in dokaj natančni. Ob tem se postavlja vrsta vprašanj:

– Zakaj podatki, ki jih je Dobrovský dobil od Reussa, niso prešli v sočasno ali poznejšo strokovno literaturo?

– Ali Reussove navedbe sploh držijo?

– Kako naj bi bile prišle navedene knjige v to hranilišče in kakšna je bila njihova nadaljnja usoda?

Na ta vprašanja je le deloma mogoče zanesljivo odgovoriti, deloma pa se moramo zadovoljiti z domnevami; toda tudi te domneve niso čisto brez opore.

Durich,¹² ki mu je Dobrovský sporočil Reussove podatke, jih ni mogel uporabiti v svojem znanstvenem delu, ker je pred smrtjo dokončal samo prvi del pregleda slovanskih literatur. Njegovo zapuščino je spet dobil v roke Dobrovský. Ta je sicer pozneje še pisal o slovenski reformaciji in Trubarju, predvsem v »Slavinu« 1806 in 1808 ter v »Slovanki« 1814, toda v teh objavah je predvsem povzema in populariziral Schnurrerjeve prikaze. Zanimivo je, da se tudi v korespondenci s Kopitarjem, s katerim sta obravnavala vrsto vprašanj o Trubarju, Dobrovský očitno ni več spomnil na Reussove podatke. Tako je slavistika prevzela od Dobrovskega (ob Kopitarjevem sodelovanju) predvsem tisto podobo Trubarja, ki ji je glavne poteze začrtal Schnurrer.

Na prehodu iz 18. v 19. stoletje, torej še pred Kopitarjevim nastopom, je bil ravno Schnurrer najboljši poznavalec gradiva o naši reformaciji. Ker je živel v Tübingenu, bi bil imel možnost najti knjige, ki jih je evidencialni Reuss, lahko bi bil opozoril na verzno produkcijo

^{10a}Prim. objave v: Franjo Bučar: Popis knjiga, koje su izašle u jugoslavenskoj protestantskoj tiskari u Urachu-Tübingenu u XVI. stoljeću. Carniola, n. v., 7, 1917, str. 104–109, 178–188.

¹¹N. d., str. 239–240.

¹²Gl. F. Kidrič: Dobrovský, str. 170 sl. – O Durichu prim. geslo v: Ottův slovník naučný, 8, 1894, str. 222–223.

protestantskih piscev in na Trubarjevo polemiko, s čimer bi bil takrat bistveno obogatil Trubarjevo podobo. Toda Schnurrer je poleg svoje zasebne zbirke protestantike¹³ uporabljal predvsem gradivo iz tübinske univerzitetne biblioteke in arhiva ter iz stuttgartskih virov, očitno pa mu ni prišlo na misel, da bi pregledal še druge knjižnice v domačem mestu. Ta poteza se še kar ujema s poznejšim mnenjem Dobrovskega, ki je precej ostro presojal kvaliteto nekaterih njegovih prispevkov o slovenski reformaciji.¹⁴

Po smrti Dobrovskega so Reussovi podatki ostali skriti v njegovi zapuščini, dokler ni leta 1895 izšla njegova korespondenca z Durichom. Toda tudi takratni raziskovalci naše reformacije niso v tej izdaji opazili nič posebnega. Ob njej se je ustavil šele France Kidrič, ko je preučeval zveze med Dobrovskim in Slovenci. Svoja dognanja pa je objavil v času, ko je sam tako rekoč že nehal pisati o Trubarju in reformaciji. Prav zato po vsej verjetnosti tudi Ruplu ni prišlo na misel, da bi v Kidričevi monografiji o Dobrovskem iskal kaka bibliografska ali literarnozgodovinska opozorila o tem predmetu. Kidričeve ugotovitve podobno kot Ruplu niso bile pozneje znane niti Berčiču, zato v njegovi bibliografiji najdemo podatke samo o knjigah v tübinski univerzitetni biblioteki.

Ali pa so Reussovi podatki zanesljivi? Ali obstaja še kak dokaz, da so bile na navedenem mestu res slovenske knjige?

J. D. Reuss velja za zanesljiv vir v bibliografskih zadevah.¹⁵ O tem se lahko prepričamo tudi sami, če primerjamo njegove podatke s poznejšimi bibliografskimi opisi. Njegov seznam južnoslovanskih reformacijskih tiskov v tübinski univerzitetni biblioteki se razen ene same izjeme ujema s spiskom knjig, ki jih je tam videl Zois na potovanju leta 1782, o čemer poroča Kopitar v svoji slovnici.¹⁶ Glede na to lahko sklepamo, da je v 80. letih 18. stoletja, ko je Reuss delal v Tübingenu, tudi omenjenih pet knjig res še bilo v biblioteki plemiškega kolegija.

Ta kolegij¹⁷ je bil ustanovljen l. 1559 po zgledu tamkajšnjega protestantskega semenišča (t. i. Evangelisches Stift) kot visoka šola internatskega tipa, v kateri naj bi se mlado württemberško plemstvo vzgajalo za državne uradnike. V začetku 16. stoletja je bil preurejen v akademijo za plemiško mladino vseh dežel in dobil ime »Collegium illustre«. V 18. stoletju je njegov pomen upadal, ostal je brez gojencev, dokončno pa je bil odpravljen šele

¹³ To je pozneje kupil Kopitar, po njegovi smrti pa je prišla v ljubljansko licejsko knjižnico; prim. Kidrič: Dobrovský, str. 176 sl.

¹⁴ Dobrovský je 19. 10. 1812 pisal Kopitarju o svojem obisku pri Schnurrerju v Tübingenu mdr. tole: »Derendingen, das mir Schn. zeigte, da es ganz nahe liegt, hatte mehr Interesse für mich als der ganze Handel. Als ich fragte, ob denn kein Grabmal, keine Inschrift da wäre, sagte er: ich war nie draussen. Also nicht einmal 3/4 Stunde Wegs hat er dem Truber zu lieb gemacht. Ohne N a s t würde er einen schlechten Bericht gemacht haben.« (Briefwechsel zwischen Dobrowsky und Kopitar, str. 291–292). – Schnurrer sicer ni skrival, da si je veliko pomagal z gradivom, ki ga je zbral Johann Nast: ta je skoraj pol stoletja pred njim že objavil naslove in deloma tudi bibliografske opise vsaj za tri četrtine tistih Trubarjevih knjig, ki jih je imel potem v evidenci Schnurrer. – O Nastu in Schnurrerju prim. zdaj tudi: Rolf Dieter Kluge: Frühe Tübinger Beiträge zum Verlauf und zur Erforschung der slowenischen Reformation. V: 16. stoletje v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi. Ljubljana 1986 (Obdobja, 6), str. 209–226.

¹⁵ Podatek iz informacijskega oddelka tübinske univerzitetne knjižnice novembra 1986. – J. D. Reuss (1750–1837), filolog, literarni zgodovinar in bibliograf, je študiral v Tübingenu, postal tam l. 1768 privatni docent in kustos v univerzitetni knjižnici, odšel 1782 v Göttingen kot univerzitetni profesor in bibliotekar. Največ se je ukvarjal z zgodovino znanosti (Gelehrten-geschichte). V tübinski dobi je mdr. izdal dve knjigi o rokopisih in o najstarejših inkunabulah iz univerzitetne knjižnice. Prim.: Allgemeine deutsche Biographie 28, Leipzig 1889, str. 309.

¹⁶ Gl. našo op. 3.

¹⁷ Gl. geslo Tübingen v: Wetzer und Welte's Kirchenlexikon oder Enzyklopädie der katholischen Theologie und ihrer Hilfswissenschaften. 2. izd. Freiburg/Br., 12. 1901, st. 123–124. – Prim. tudi: Die Musenstadt Tübingen. Bilder aus Vergangenheit und Gegenwart, gesammelt von Dr. Maier-Pfullingen. Tübingen 1904, str. 63–64, 85. – o historiatu tübinskih bibliotek gl.: Gerd Brinkhus: Stadt – Universität – Bibliotheken. Zur Tübinger Bibliotheksgeschichte im 16. Jahrhundert. Separat iz: Beiträge zur Geschichte des Buchwesens im konfessionellen Zeitalter. Wolfenbüttel – Wiesbaden 1985, str. 179–188; o knjižnici plemiškega kolegija na str. 186–187.

l. 1816, med reformami po napoleonskih vojnah; leto dni zatem se je v njegovih prostorih naselilo novo katoliško semenišče (t. i. Wilhelmsstift), ki je tam še danes. »Collegium illustre« je bil že ob ustanovitvi dobro opremljen s knjižnico. Potem ko se je l. 1592 preselil v novo, posebej zanj zgrajeno stavbo, je dobil bogato knjižno darilo iz dvorne knjižnice v Stuttgartu. Toda dvesto let pozneje so bili v propadajočem kolegiju le še borni ostanki knjižnice, ki jih je ob ukinitvi ustanove prevzela univerzitetna biblioteka. Domnevati smemo, da je bilo med temi knjigami tudi pet slovenskih, ki jih je zabeležil Reuss.

Izmed njih je bil edinole »Catechismus. V slouenskim Ießjku« (1555) naveden že v Trubarjevem spisu »Register und summarischer Inhalt« (1561) in po tej navedbi znan nekaterim starejšim raziskovalcem; primerek pa je odkril šele Kopitar l. 1809 v dunajski dvorni knjižnici in ga opisal v dodatku svoje slovnice.¹⁸ – O obstoju nekega slovensko-nemškega katekizma za šolsko rabo je sklepal že Valentin Vodnik l. 1809 na podlagi šolskega reda protestantske stanovske šole.¹⁹ Seveda ne Vodnik ne Čop, ki je po njem povzel ta sklep, še nista vedela nič več o tej knjigi in je nista pripisovala Trubarju. Primerek je našel šele Erich Berneker v pruski kraljevski, poznejši državni biblioteki v Berlinu in ga opisal ter ponatisnil l. 1902.²⁰ – Izmed več različnih redakcij protestantske pesmarice je bila po opisu že od konca 18. stoletja znana izdaja iz l. 1579. Po njej, pravzaprav po njenem datiranem predgovoru, so sklepali o obstoju prejšnjih izdaj.²¹ Primerek iz l. 1574 pa je našel Elze v tübinški univerzitetni biblioteki in ga l. 1884 opisal kot dotlej povsem neznano knjigo; obenem z njo ravno tako tudi »Try duhouske pei/sni« in Ta prvi psalm.²²

V Elzejevi najdbi so ti trije tiski vezani skupaj – v knjigo, ki jo je natančneje opisal šele Kidrič.²³ Njeni deli se ujemajo s prvimi tremi sestavnimi deli Reussovega zbornika, le da so drugače razvrščeni in da jim v Reussovem zborniku sledi še slovensko-nemški katekizem iz l. 1567. Ali gre torej mogoče za isti primerek?

Iz zgodovine tübinške univerzitetne biblioteke je znano, da so jo v prvi polovici 19. stoletja povsem na novo uredili po vsebinsko-sistematskih vidikih. Pri tem so celo razdirali starejše zbornike, katerih sestavni deli so bili marsikdaj združeni čisto naključno, in jih na novo zvezali.²⁴

Zbornik, ki ga je našel Elze in ga hrani tübinška univerzitetna biblioteka pod signaturo Gi 377, je vezan v knjigoveške platnice iz poznejšega časa. Na sprednjem predpapirju ima nalepljeno tiskano etiketo z besedami »Carl Pflick, Buchbinder in Tübingen«²⁵; to pa je ime enega izmed knjigovezov, ki so sodelovali pri omenjenem preurejanju knjižnice.²⁶

¹⁸ Gl. J. Rajhman (ur.): Pisma Primoža Trubarja, str. 45 (49). – J. Kopitar: Grammatik, str. 396–397.

¹⁹ V. Vodnik: Geschichte des Herzogthums Krain, des Gebietes von Triest und der Grafschaft Görz. Wien 1809, str. 45. Vodnik se sklicuje na omembe dvojezičnega katekizma v »Landtschafft Schüell Inspectoren Instruction und Ordnung« iz l. 1584, ki ga je bil odkril Linhart l. 1795. Prim.: F. Kidrič: Slovenske knjige v protestantski stanovski šoli v Ljubljani 1563–1598. Časopis za slovenski jezik, književnost in zgodovino 4, 1924, str. 130–139; tudi v: F. Kidrič: Izbrani spisi I, 1978.

²⁰ Erich Berneker: Ein Katechismus Primus Truber's vom Jahre 1567. Archiv für slavische Philologie 24, 1902, str. 155–172.

²¹ Prvi zanesljivi bibliografski opis te knjige je naveden v: Siegm. Jac. Baumgartens Nachrichten von merkwürdigen Büchern, III, Halle 1754, str. 476–477.

²² Th. Elze: Die slowenischen protestantischen Gesangbücher des XVI. Jahrhunderts. Jahrbuch der Gesellschaft für die Geschichte des Protestantismus in Österreich (JGGPÖ) 1884; separat: Venedig 1884.

²³ Prim. opis pri F. Kidriču: Trije prispevki k zgodovini slovenskega pismenstva v 16. stoletju. Južnoslovenski filolog (Beograd) 2, 1921; tudi v: F. Kidrič: Izbrani spisi I, 1978. – Prim. tudi F. Kidrič: Bibliografski uvod, 1927.

²⁴ Podatki iz informacijskega oddelka tübinške univerzitetne knjižnice novembra 1986.

²⁵ Prim. opis pri Kidriču 1921 in 1927.

²⁶ Podatek iz informacijskega oddelka tübinške univerzitetne knjižnice.

Vse to podpira sklep, da sta Reuss in Elze res imela v rokah isti primerek. Razumljivo je, kako in zakaj so urejevalci posegli vanj: pustili so združena tri dela s pesemskimi, tj. verz-nimi besedili in dodanim notnim tiskom, od njih pa so ločili prozni, dvojezični, interlinear-no tiskani slovensko-nemški mali katekizem za šolsko rabo. Ker očitno niso obvladali slovenščine in niso bili zadosti pazljivi, so opustili prvotno kronološko zaporedje in pre-maknili »Ta prvi psalm« iz l. 1579 pred »Try duhouske pejsni« iz l. 1575, obenem pa so po nesreči vstavili eno pesem na napačno mesto.²⁷

Kaj bi se bilo utegnilo zgoditi s preostalima dvema knjigama, ki ju navaja Dobrovský po Reussu?

Katekizem iz l. 1555 je danes ohranjen samo v dveh primerkih. Tisti v avstrijski nacio-nalni, nekdanji dvorni biblioteki je skoraj gotovo prispel na Dunaj že v Trubarjevem času. Drugega, razdrtega in le zasilno amatersko na novo vezanega, je l. 1959 kupila NUK v Ljubljani od nekega angleškega bibliofila,²⁸ zaenkrat ni bilo mogoče ugotoviti o njegovem izvoru nič drugega razen tega, da ima na notranji strani sprednje platnice tiskano nalepko z imenom »John Sparrow«. – Slovensko-nemški mali katekizem iz l. 1567 je bil dolgo časa znan le v enem, berlinskem primerku, ki ga je opisal Berneker; ta je od l. 1945 pogrešan, zato pa je Rupel odkril novega v schaffhausenski mestni knjižnici – v Švico je najbrž prišel že v času reformacije – in pozneje je Berčič evidencial še enega v kraljevski knjižnici v Stockholmu, za katerega prav tako nimamo podatkov o izvoru.²⁹ Vendar doslej še nič ne kaže na to, da bi utegnil biti kateri izmed danes znanih izvodov identičen z Reussovi-ma tübinškima s konca 18. stoletja. Dosti bolj verjetno je, da gre res za različna primerka in da bi ju bilo vredno iskati v Tübingenu.

V novembru 1986 se mi je posrečilo najti njuno sled v zadnjem, l. 1750 začetem katalogu knjižnice plemiškega kolegija, ki ga hranijo v tübinški univerzitetni biblioteki in na pod-lagi katerega je le-ta prevzela knjige iz kolegija. V tem katalogu najdemo dva zanimiva vpisa. Prvi je skrajšan vzporedni nemški naslov pesmarice-katekizma iz l. 1574, tj. prvega dela Reussovega zbornika. Privezani tiski sicer niso navedeni, toda na enak način je zbor-nik zabeležen tudi v starejšem katalogu univerzitetne biblioteke, šele v novejšem so označene vse njegove sestavine. Drugi vpis se glasi »Schlavanischer Catechismus 1555« in ga je spričo vsega povedanega treba razumeti kot oznako za »Catechismus. V slouenskim Iefiku«, ki nima vzporednega nemškega naslova in je bil zato pač samo približno kata-logiziran.

Na žalost se sled tukaj izgubi. V skopo odmerjenem času ni bilo mogoče v univerzitetni biblioteki najti ne pogrešanih tiskov samih ne drugih podatkov o njih. Vendar to še ne pomeni, da nadaljnje iskanje ne bi bilo več smiselno.

K novim sklepom ali vsaj domnevam nas navaja historiat tübinških bibliotek.³⁰ Zakaj je pravzaprav v Tübingenu ohranjenih tako malo slovenskih protestantskih tiskov?

Univerzitetna biblioteka v 16. stoletju ni bila ustanova osrednjega pomena. V prvi polo-vici stoletja jo je skoraj do kraja uničil požar. Od tega si je le počasi opomogla, posebej zato, ker je oblast dosti bolj podpirala druge, nove biblioteke: v protestantskem semenišču

²⁷ Prim. Kidričeva izvajanja o avtorstvu »Ta prvega psalma« v n. d. 1921 in 1927 ter v Izbranih spisih I, 1978, str. 52–53.

²⁸ Podatek iz rokopisnega oddelka NUK v Ljubljani oktobra 1986. – Prim. tudi: M. Rupel: Novi izvodi naših protes-tantik. Slavistična revija 12, 1959/60, str. 286.

²⁹ M. Rupel: Nove najdbe naših protestantik, 1954, str. 12. – B. Berčič: Das slowenische Wort, 1968, pregled hranilišč na str. 257–261.

³⁰ Gl. G. Brinkhus 1985 (naša op. 17). – Za zgodovino nemških bibliotek prim. tudi: Ernst Mehl – Kurt Hannemann: Deutsche Bibliotheksgeschichte. V: Deutsche Philologie im Aufriss. 2., predelana izdaja, ur. W. Stammler. I, Berlin 1957 (2. ponatis 1978), str. 453–562.

(Evangelisches Stift), v plemiškem kolegiju (Collegium illustre) in pa vojvodsko (Fürstliche Liberey) na tübinskem gradu.

Iz Reussovih navedb, pa tudi iz Zoisovih podatkov, ki jih je objavil Kopitar, sledi, da je bila v univerzitetni biblioteki proti koncu 18. stoletja ohranjena dokaj popolna serija protestantskih glagolskih in cirilskih knjig, od slovenskih pa samo »Articuli« iz l. 1562 in »Ene duhovne pejsni« iz l. 1563. Zdi se, da ta izbor ni čisto naključen: vse to so izdaje biblijskega zavoda v Urachu. Univerzi je bila namreč dodeljena ta vloga, da je nadzirala delovanje zavoda. Zavod ji je poročal o svojem delu in ji dal račune v potrditev, zato se je na univerzi ohranil velik del njegovega rokopisnega arhiva, pozneje znan pod imenom »Slavischer Bücherdruck«. ³¹ Bržkone je baron Ungnad obenem s poročili in računi pošiljal univerzi tudi dokazne izvode knjig, kar bi nam lahko razložilo sestavo knjižne serije v univerzitetni biblioteki. Očitno pa univerza ni imela podobne pristojnosti nad drugimi Trubarjevimi ali siceršnjimi slovenskimi tiski. O njih je pač odločal deželni knez sam ali njegovi pooblašenci. Zato sklepamo, da so bili dolžnostni izvodi teh knjig poslani na stuttgartski dvor, kjer jih je vojvoda prepuščal arhivu ali dvorni knjižnici. Nekaj slovenskih tiskov se je res ohranilo v Stuttgartu, ³² drugi del je ob koncu 16. stoletja očitno zašel v tübinski »Collegium illustre« kot sestavina prej omenjenega darila, morda je nekaj izvodov pristalo celo v vojvodski knjižnici na gradu. ³³ Toda ko so med tridesetletno vojno zasedli Tübingen katoliški Bavarci, so zaplenili večji in dragocenejši del knjižnih fondov in jih odpeljali v München – med drugim vso vojvodsko knjižnico z gradu in večino knjig iz plemiškega kolegija. ³⁴ Ni izključeno, da je bilo vmes tudi določeno število slovenskih knjig in da jih je ravno zaradi tega tako malo ostalo v Tübingenu.

Te domneve so nemara vredne nadaljnjega preverjanja v strokovni literaturi in tudi v virih. Najbrž bi kazalo v zvezi s tem pregledati proveniencko naše protestantike v bavarski državni knjižnici v Münchnu. Še naprej bi bilo treba iskati tudi v tübinskih nahajališčih. Tam je ohranjenih nekaj katalogov, primopredajnih spisikov ipd., ki omogočajo vsaj delno rekonstruiranje nekdanjih knjižnih fondov. Med drugim bi bilo vredno temeljito pretresti knjižnico protestantskega semenišča (Stift), ki je sistematično zbiralala teološko in versko literaturo, saj so navsezadnje tam študirali številni slovenski štipendisti, arhiv te ustanove pa se je že izkazal kot bogat vir, iz katerega še vedno prihajajo pisma in dokumenti, zanimivi za zgodovino naše reformacije. Poleg tega pa po trditvah tübinskih kolegov celo starejši fondi univerzitetne biblioteke še niso do konca pregledani in popisani. Ravno v zadnjih dveh letih so jih začeli sistematično pregledovati in ni izključeno, da nas tam ne čaka še kako presenečenje. ³⁵

Za zdaj pa lahko ugotovimo vsaj to, da so se prezrti ali pozabljeni Reussovi zapiski v veliki meri izkazali kot točni in zanesljivi. Reuss je vsekakor poznal in opisal več slovenskih protestantskih knjig kakor pred njim Nast in, vsaj na ožjem območju, kakor za njim

³¹ Na te dokumente se opirajo vsi resni raziskovalci naše reformacije od Nasta in Schnurrerja naprej. Izbor korespondence in listin iz te zbirke je izdal Ivan Kostrenčič (*Urkundliche Beiträge zur Geschichte der protestantischen Literatur der Südslaven 1559–1565*, Wien 1874), knjižne sezname in račune Franjo Bučar (vrsta objav, mdr. v *Carnioli* 2/1911, 5/1915, 7/1916, 9/1918–19). Fotokopije zbirke hrani rokopisni oddelek NUK v Ljubljani (Ms 1062).

³² O hraniliščih prim. Kidrič 1927, Berčič 1968.

³³ Podobno lahko sklepamo, zakaj je Kopitar našel v dunajski dvorni knjižnici popolno serijo Trubarjevih del iz prvega desetletja njegove izdajateljske dejavnosti, od poznejših pa samo še »Articuli« iz l. 1562 (gl. *Grammatik, Nachschrift*, str. 389–417). Trubarjevemu poročilu »Register und summarischer Inhalt«, ki je prek württemberskega dvora prišlo v roke kralju Maksimilijanu na Dunaj, so bile priložene knjige (prim. Rajhman: *Pisma Primoža Trubarja*, str. 44 in 49), ki so nato po vsej verjetnosti ostale v dvorni knjižnici.

³⁴ Gl. Brinkhus 1985.

³⁵ Podatek iz informacijskega oddelka tübinske univerzitetne knjižnice novembra 1986.

Schnurrer. Zato bo treba tudi Reussa uvrstiti med zgodnje tübingške poznavalce naše reformacijske književnosti³⁶ – čeprav s pridržkom, da svojih dognanj ni sam objavil.

Summary

HITHERTO UNKNOWN SPECIMENS OF TRUBARIANA IN TÜBINGEN?

The article deals with the data of preserved specimens of Slovene Protestant writing in Tübingen at the end of the 18th century, especially Trubar's five books at the academy for noblemen, »Collegium illustre«, which were later overlooked by all bibliographers except F. Kidrič. The data have been preserved in the correspondence of J. Dobrovski, who got them from the former Tübingen librarian, J. D. Reuss. The author assigns them to the context of early research into our Reformation and complements them with the history of the Tübingen libraries. Thus he reconstructs the probable route taken by the five Trubar books, from the Duke's court in Stuttgart, via the Tübingen college for young noblemen, to the university library. Three of the five books are identical with the specimens of Tübingen known today, whereas of the two remaining ones new traces have been found; all this confirms the data found with Dobrovski and Reuss. Finally, the author tries to explain the relative scarcity of Slovene Protestant books preserved in Tübingen.

Jurij Rojs

Pedagoška fakulteta v Mariboru

UDK 882.09:882.081:929 Šolohov M. A.

FRAZEOLOGIJA ZORANE LEDINE M. A. ŠOLOHOVA V IZVIRNIKU IN SLOVENSKEM PREVODU

Pri analizi frazeoloških enot sem imel ruski izvirnik Zorane Ledine M. A. Šolohova¹ in slovenski prevod prof. Janka Modra.² Osnovna frazeološka enota mi pomeni fonetično besedo, kot jo razlaga zagrebška frazeološka šola.³ V zvezi s tem, katere besedne enote sodijo v okvir frazeologije, je veliko mnenj. V ruski frazeologiji sta najbolj razširjeni pojmovanji: frazeologija v ozkem smislu in frazeologija v širšem pogledu. Najizrazitejša sta frazeologa N. M. Šanskij⁴ in A. I. Molotkov.⁵ Prvi pojmuje frazeološke enote v širšem pogledu, drugi pa v ožjem. V okvir frazeologije prištevamo, poleg že omenjenih fonetičnih besed, še ponavljajoče se veznike, dvojno zložene veznike z distantnimi deli, sestavljene predloge, sestavljene členke, perifrazne frazeologeme, citate iz književnih del, porogljive izraze, besedne formule za izražanje vljudnosti, besedne klišeje, formule nagovora, frazne

³⁶ Prim. R. D. Kluge: Frühe Tübinger Beiträge zum Verlauf und zur Erforschung der slowenischen Reformation, 1986 (naša op. 13). – Tudi Kluge ne omenja Reussa v tej zvezi.

¹ Mihail Šolohov, Podnjataja celina, Moskva 1963.

² Mihail Šolohov, Zorana ledina, Ljubljana 1961.

³ Med osrednjimi predstavniki te šole je dr. Antica Menac. Glej študijo: Neka pitanja u vezi s klasifikacijom frazeologije, Filologija, št. 8, str. 219–226, Zagreb 1978.

⁴ N. M. Šanskij, Frazeologija sovremennogo ruskogo jazyka, Moskva 1985.

⁵ A. I. Molotkov, Frazeologičeskij slovar' ruskogo jazyka, Moskva 1978; A. I. Molotkov, Osnovy frazeologii ruskogo jazyka, Leningrad 1977.

šablone, nomenklature, medmetne frazeološke enote, domislice, šale, opisne in analitične »obrate« govora, adverbialne frazeologeme, kalamburne in folklorne frazeološke enote, zložene sestavne besede, kot so reduplikacije, sinonimna zблиžanja, parna zблиžanja sumarne semantike, apozitive, anekdotski tip frazeologemov, otroška ponavljanja, nekrotizme, frazeološke somatizme, pregovore in reke, aforizme, krilate izraze, glagolsko-imen-ske zveze idr.

Glede na strukturo in obliko so lahko frazeologemi celi stavki: prosti in zloženi, lahko so priredno in podredno organizirani.

Pri analizi FE⁶ (frazeoloških enot) v obeh jezikih mi ne gre toliko za stilistični pretres, bolj me zanima vprašanje, kako je prevajalec začutil ruske FE in jih presadil v slovenski jezik. Kolikor bi bilo mogoče, bi ruske frazeologeme lahko bolj ali manj dobro ovrednotili, ker ruski slovarji dajejo stilnozvrstne kvalifikatorje, npr.: Tolkovyj slovar' russkogo jazyka pod redakcij D. N. Ušakova, Moskva 1935–1940, enako velja za slovar ME,⁷ medtem ko tega ne moremo napraviti pri slovenskem frazeološkem tekstu. Nimamo še frazeološkega slovarja, prav tako SSKJ⁸ ni dosleden pri razvrščanju frazeologemov, mestoma jih tudi ne vključuje, ni pa tudi narejen do konca. Zaradi tega smo uporabljali pri slovenskem tekstu deloma SSKJ, SP,⁹ Glonarjev slovar slovenskega jezika¹⁰ in Pleteršnikov slovar.¹¹

Prebirajoč slovenski tekst in primerjajoč izvornik, lahko rečemo, da je prof. Janko Moder ruske frazeološke enote odlično prepoznal in jih ob izvrstnem poznavanju slovenskega in ruskega jezika tudi primerno prevedel. V tekstu izvornika je prepoznal TBZ (trdne besedne zveze) in jih prestavil na raven frazeologije slovenskega jezika. Prevajalec je opazil strnjnost besed tako v avtorskem jeziku kot tudi v jeziku posameznih nastopajočih oseb. Ker pa slovenski slovarji nedosledno citirajo FE ali pa jih sploh ne, večinoma ni jasno, katere besedne zveze sodijo v okvir frazeologije, zato jih tudi ne bomo navajali s sklicevanjem na slovarje. Prav tako ne bomo upoštevali razvrstitve na skupine zraslek, sklop, skup in sestava, kot jih razvrščata N. M. Šanskij in Jože Toporišič.¹² Vse ruske FE, ki jih navajamo, so potrjene v različnih ruskih slovarjih – večinoma v slovarjih ME, OŽ in TSU.¹³ Vse slovenske FE pa so le v neznatni meri registrirane v različnih slovenskih slovarjih, ki jih citiram zgoraj, večinoma pa sem jih vzel iz pomnilnika – iz lastnega poznavanja slovenske frazeologije.

Najprej analiziramo frazeologeme v izvorniku (a) in mu vzporejamo slovenske ustrezne besedne zveze, nato pretresamo FE, ki nastopajo v ruskem jeziku, v slovenščini pa ne (b), prav na koncu pa citiramo FE, ki jih ni v jeziku izvornika, v slovenščini pa so (c). Ne navajamo pa paremioloških TBZ, krilatic, citatov idr.

Pri analizi ruskih FE podstavo dvakrat podčrtujemo, ker je pač navedena v slovarjih, medtem ko slovenske FE le podčrtujemo. Poleg ruske FE je poševna črta /, za njo navajamo nosilca frazeologema in stran, slovensko vzporednico označujemo z dvopičjem, poševna črta / in za njo stoječa številka pa kaže na stran prevoda.

⁶ Za frazeologem uporabljamo tudi kratico FE (frazeološka enota), za trdno besedno zvezo TBZ, za prosto besedno zvezo PBZ, za izhodiščni jezik IJ, za jezik prevoda JP, za Zorano ledino ZL, za besedno zvezo BZ.

⁷ Rusko-hrvatski ili srpski frazeološki rečnik u redakciji Antice Menac, Zagreb 1979–1980. Zanj uporabljamo kratico ME.

⁸ Slovar slovenskega knjižnega jezika od I–IV. dela, Ljubljana 1970–1985. Zanj uporabljamo kratico SSKJ.

⁹ Slovenski pravopis, Ljubljana 1962.

¹⁰ Joža Glonar, Slovar slovenskega jezika, Ljubljana 1936.

¹¹ Maks Pleteršnik, Slovensko-nemški slovar, reproducirani ponatis, Ljubljana 1974.

¹² Jože Toporišič, K izrazju in tipologiji slovenske frazeologije, JiS 1973/74, št. 8, str. 273–279.

¹³ S. I. Ožegov, Slovar' russkogo jazyka, Moskva 1973. Zanj velja kratica OŽ. – Tolkovyj slovar' russkogo jazyka pod redakcij D. N. Ušakova, Moskva 1935–1940. Zanj je ustaljena kratica TSU.

a) Ruska FE ustreza slovenski

Tu gre za rabo TBZ različne stopnje »bližine« – sorodnosti med enoto izvornika (izhodiščnega jezika) in ustrežno enoto jezika prevoda – od popolnega (absolutnega) ekvivalenta do približne frazeološke ustreznosti. FE, ki jih citiramo spodaj, so frazeološki ekvivalenti. To pomeni, da so prevodi enakovredni izvorniku. Neodvisno do konteksta imajo te TBZ vse ustrezne denotativne in konotativne pomene, tj. med soodnosnostjo FE ni razlik v smiselni vsebini, stilistični soodnosnosti, metaforičnosti in emocionalni – ekspresivni barvi. Te FE imajo približno enak komponentni sestav, imajo vrsto enakih leksikalno-gramatičnih značilnosti: ujemanje, kategorijo živosti/neživosti, pripadnost k eni gramatični kategoriji in odsotnost (z redkimi izjemami) nacionalnega kolorita. Tu gre za popolno in absolutno ekvivalentnost, kar priča, da prevajalec dobro pozna jezik prevoda.

Že na 8. strani ZL izhodiščnega jezika (IJ) srečamo krilatice *kogo nelegkaja prinesla?*/Jakov Lukič – v JP pa se glasi: *Koga pa je prinesla kuga?*/8. Tu gre za dobeseden prevod posameznih komponent. V slovenščini imamo le kletvico: *da bi te kuga in kuga te poberi*.

Navedli bomo nekaj FE, ki sodijo v ta razdelek, npr. **Drov** s takimi vozzrenijami ty možeš *nalomat'* skol'ko hočeš'/sekretar/13 : **Hrušk** s takimile pogledi si lahko *natreseš*, kolikor hočeš/15. /Davydov/ *vzjal sebja* v **ruki**/avtorski jezik/14 : /Davidov/ *se je vzel na vajeti*/15. Priznat'sja, my s etim delom **mahu dali**/Razmjotnov/19 : Moram priznati, da *smo ga* s to stvarjo *polomili*/21. Išči takih, kakie *imeli by* **zub** na Sovetskuju vlast' /Polovcev/26 : Poišči take, ki *kuhajo jezo* na sovjetsko oblast/29. Bednjaku i srednjaku – odinočke kupit' traktor slabo: **kiška tonka**/Davidov/28 : Bajtar in srednji kmet ga sam zase kajpak ne more kupiti: *ima le premalo pod palcem*//32. *Pod koren'* ihl/Arkaška Menok/32 : *Iztrebimo jih do tal*//37. Marina – budto dvadcat' let s **pleč** *skinula* /avtorski jezik/45 : Marina pa je bila, ko da je *vrgla* dvajset let s *pleč*//52. **Sluhom zemlja polnaja**/Titok/53 : *O tem že vrabci čivkajo*/62. ... /doč'/*revela belugoj* /avtorski jezik/57 : ... /hči/ *je tulila kot šoja*/67. Hot' ty i starik, a *brešeš' kak sivyj merin!* /Davidov/130 : Star si že, dedek, pa *lažeš ko pes teče*/160. ... **kurjam** *na smeh*/neki kozak/146 : *Še krave se nam bodo smejale*/179. Tudi rusko donsko (narečno) FE je prevajalec primerno prevedel: ... /on/ *vrode meškom iz-pod ugla vdarennyj* /Ščukar/149 : ... kakor bi *imel kakšno kolesce premalo v glavi* /183.

Ruska podstava **baran** (koštrun) ustreza slovenski **teliček**, npr.: Nu, a on tolečko sopit i **glaza lupit, kak baran** *na novye vorota* /Ščukar/149 : No, ta pa ti samo sopiha in *izpahuje oči kakor teliček v nova vrata*/183 – v navedenem primeru imamo kar dve FE. Tridelna – trikomponentna ruska FE ustreza štiridelni slovenski: *Vezi bez razgovoru, a to iz kolhoza vyšebe* v **dva sčetal** /Naguljnov/173 : Pripelji ga brez pregovarjanja, drugače te vržemo iz kolhoza, *kakor bi kvišku pogledal*//213. Enako velja za naslednjo: **Uma ne prilozu** /Naguljnov/179 : To mi *ne gre v glavo*//219. V FE **sor iz kurenja** nečego *taskat'* /stari kozak/204 je že avtor substituiral komponento *izba* s *kuren'*. Po našem mnenju bi tej ruski FE ustrezala slovenska *prati umazano perilo*. Prevajalec pa je to prevedel takole: *Umazana perila pa ne bomo obešali pred vsem svetom*/249. Zdi se, da gre v tem primeru za avtorsko (prevajalčevo) FE, kajti takšne, kot je prevedena, nisem našel v nobenem slovarju. Podstavo **rak** v naslednji FE prevede prevajalec z **riba**, npr.: ... ostanusja, kak **rak** *na mele*/Jakov Lukič/204 : ... jaz pa ostanem *kakor riba na suhem*/249. Podstava dveh različnih živali je tudi v tej FE. Ih, durakov, bol'šoj politiki radi vodjat, *kak somka ne udočke* ... /Polovcev/205/206/ : Te bedake zaradi višje politike *vodijo kakor medveda na verigi*/250. V celoti se pokrivata nikalni Fe v ruščini in slovenščini, kot npr.: *Ėto tak, ni ryba ni mjaso*/Naguljnov/214 : To niso *ne krop ne voda*//261. Različni podstavi sta tudi v tej FE: *Na gorlo ved' ljudi nastupajut!*/Davidov/218 : Ljudje vendar *ženejo na ostrino*//265 – ruska FE pomeni prisiliti koga na kaj, slovenska pa obravnavati s preprirom. Podstavi **duša** v ruščini ustreza v slovenščini **srce**, npr.: Spasibo, cygan okazalsja čelovekom *dobroj duši* /av-

torski jezik/227 : Še sreča, pokazalo se je, da cigan ni *trdega srca* . . ./276. Dvokomponentna ruska fonetična beseda ustreza slov. trikomponentni, npr.: Zaraz rasskažu vse **do nit-ki**/Ščukar/235 : Ti bom precej povedal *do zadnje trohice* /285. Ruska prostorečna FE ima lepo paralelo v slovenščini, npr.: *Beri*, rebjata, kapitalistov i generalov **k nogtju!** /Naguljnov/243 : Dajte fantje, *pograbite kapitaliste in generale za goltanec*/295. V duhu slovenskega jezika je prevedena tudi naslednja FE, npr.: . . . rabotajut *spustja rukava*/referent/244 : . . . delajo, *kakor bi se jim sanjalo*/297. Tipično donska je FE: *Solnce v dub*, a on už i nogi podnjat' ne moget/neki kozak/253 : Kaj pa je bilo tako veselega, da si se ga že navsezgodaj *naložil?*/307 – temu ruskemu frazeologemu ustreza le slovenski prislov »navsezgodaj«. Ruska prostorečna FE ustreza slovenski: . . . *navedut nam trubu*/Ščukar/270: . . . naju *spravi v krtovo deželo*/327. Pomensko se tudi pokrivata naslednji FE: U tebjia **guba** ne dura . . ./Kuženkov/296 : Dobro *imaš namazan jezik* 358. Normirana ruska FE *do grobovoj doski* se glasi pri Šolohovu: *do grobovoj pokryški* . . ./Naguljnov/306 – prevajalec jo je dobro prevedel ne glede na substitucijo podstave **doska s pokryška**. Omenjena ruska TBZ se glasi v slovenščini: *do smrtne postelje*/369. Naguljnov je tudi nosilec FE: Pošli nabirat' v kolhoz i s **boru** i s *sosenki!*/307 : Začeli so pobirati v kolhoz kar vse *od kraja, smeti in uši*/371. V jeziku Naguljnova je prišlo do spremembe frazeologema, slovarji navajajo FE: s **boru** da s *sosenki* ali pa s **boru** po *sosenke*. Slovar ME daje razlago: zbrda-zdola, s koca (i) s konopca. Navezanost na privatno lastnino izraža naslednja FE: . . . po svoim bykam *hvoraju dušoj* . . ./Kontrat/308 : *Srce mi krvavi* po mojih volih . . ./372. Kot vidimo, je komponenta *bolet'* nadomeščena s pogovornim glagolom *hvorat'*.

V naslednjem stavku imamo dve FE v ruskem in slovenskem jeziku, obe imata tudi enako podstavo in enake komponente: I staruhu stali **den'** i *noč' deržat' pod zamkom*/avtorski jezik/314 : In tako so *imeli* po tistem mater *noč in dan pod ključem*/379. Ruska primerjalna FE se v slovenščini skrči glede na komponentno sestavo: Davydov *sidel kak na gorjačih ugol'jah*/avtorski jezik/319 : Davidov je *sedel ko na žerjavici*/348 – slovenska FE torej nima v svoji sestavi prilastka oziroma pridevnika. Naslednja FE je kontaminirana iz dveh: Staren'kij separatoriško, ktoromu *lomanj groš cena*/Davidov/321 : Starinski separatorček, ki ni vreden *počenega groša*/387 – po slovarju ME je omenjena ruska FE sestavljena iz: **groš** cena v *bazarnj den' čemu* in **groša** mednogo (*lomanogo*) ne *stoit*.

b) V ruskem jeziku nastopajo FE, v slovenščini pa ne

Prevajalec podaja FE v jeziku prevoda s pomočjo leksikalnih, a ne frazeoloških sredstev. K temu se zateče navadno tedaj, ko je očitno, da z nikakršnim frazeološkim ekvivalentom ali analogizmom prevoda ne moremo podati. To ni enakovreden prevod: vedno so neke izgube (prenesenost, ekspresivnost, konotacija, aforističnost, odenki pomenov). Tu gre za strogo leksikalni prevod, na eni strani imamo frazeologem, na drugi pa besedo. Teh FE je v romanu najmanj.

Navedimo nekaj najznačilnejših, npr.: Spasibo za **hleb-sol'**/Polovcev/10 : Hvala za *postrežbo*/10. Donski FE ustreza v slovenščini prosta besedna zveza (PBZ), npr.: Ona */lisa/ stanovilas' vdybki* /avtorski jezik/15 : Postavila se je na *zadnje noge*/17. Donska je tudi frazeološka enota v naslednjem stavku: Ego i tam ne vosstanovili, i on **do** se v takom vide . . ./Titok/35 : Tudi tam mu niso pomagali nazaj, tako da je še danes brez volilne pravice/40. Sploh je značilno, da je precej neprevedenih TBZ fonetičnih besed, npr.: . . . ser'ezno, v **ton** hozjainu, sprašival Demka/avtorski jezik/78: . . . je resno vprašal Djomka in pri tem oponašal gospodarja /94 . . ./pravlenie kolhoza/, v **sostav** ktorogo vošli Jakov Lukič Ostrovnov . . ./avtorski jezik/98 :/. . . kolhozno upravo/sestavljali so jo Jakov Lukič Ostrovnov . . ./118. Pokrajinski je tudi frazeologem v stavku: Obmarala tebjia baba v **doskul**/Davidov/113 : Ženska te je umazala, da je jojl/138 (menimo, da sta slovenski besedi »biti joj« medmetni frazeologem). Narečna je tudi FE: Nočami on **do kočetov** prosi-

žival.../avtorski jezik/158 : Ponoči je do petelinjega petja sedel.../195. Fonetični besedi sta tudi FE v naslednjih dveh stavkih: Mne veleno *na slovah*.../Polovcev/165 : Meni je osebno naročeno.../203 – ...*na glazah* vsega Sovetskega Sojuza.../Davidov/192 : ... vpriči vse Sovjetske zveze.../235. Naguljnov je tudi nosilec naslednje narečne FE: Tvoe delo – tol'ko *jazykom balabonit'*/310 : Ti nisi za nobeno drugo rabo ko za jezikanje.../374. Opisno je prevedena tudi FE: Za babkoj *gljadite vo vse glaza!*/Jakov Lukič/314: Na mater mi glejte, kolikor moretel/379.

c) V ruskem jeziku ni FE, v slovenščini pa je

Teh FE je v prevedenem romanu zelo veliko, kar priča, da je prevajalec velik poznavalec tako ruske kot slovenske frazeologije. PBZ je prevedel na frazeološko raven. Velika ovira je percepcija BZ. Frazeologem ima značilno neizpeljavo pomena celote iz pomenov komponent. Dobeseden prevod je redkokdaj pravilen. Če prevajalec besede ne sprejme, jo nepravilno prevede, lahko popači cel kontekst. Za prva dva prijema (a in b) velja, da se FE prevaja s frazeološko, tj. frazeološki prevod, v obravnavani točki (c) pa gre za prevod PBZ s frazeološko strukturo.

Navedimo nekaj primerov: Odnó delo uščemljat', a drugoe.../Davidov/14 : *Stiskati jih v klešče* je eno.../15./Davidov/vskočil v sani i, pritaivšis', zadremal/avtorski jezik/15 : /Davidov/ je skočil na sani, *se zvil v dve gube* in zaspal/17. Brešeš' kak èlement!/Arkaška/28: *Lazeš ko pes teče!*/33. Čto možno sdelat', raz èlovek osatanel? /Naguljnov/34 : Kaj pa se da napraviti, če je èloveka *obsedel vrag?*/40 – menimo, da je pogostejša FE: *hudič ga je obsedel*.

Nemogoče je prevesti rusko besedo »tysjačnik« s podobnim leksemom v slovenščini. Prevajalec je vsebino tega pojma izrazil frazeološko: A v plečah prostornyj, tysjačnik-to /ko-zakinja/64 : Pa čez pleča, koliko ga je, *prava gora!*/78.

V naslednjem kontekstu imamo sicer FE v izvorniku, ki je dobro prevedena, v prevodu pa imamo poleg nje še dve novi: ... koe-gde kommunistov uže učat *umu-razumu*, po ka-zač'emu.../Jakov Lukič/85 : ... *tu pa tam* (so) že začeli komuniste *trdo prijemat* in jih po kozaško *spravljati k pameti!*/103.

Ekspresivni odtенок je v prevodu včasih bolj izrazit kot pri besedi jezika izvornika, npr.: ... ty s vragami tut nežničaeš' /Naguljnov/116 : ... ti pa hočeš *delati* s sovražnikom lepo, v *rokavicah!*/142. Enako velja za naslednjo FE: Služba pri kurjah iskorenjaet! /Akim Beshebnov/136 : Služba pri kurah me *spravi pod zemljo!*/167. Še in še bi lahko naštevali podobne prijeme v jeziku prevoda. Treba pa je reči, da je frazeološki prevod nefrazeoloških struktur jezik prevoda precej obogatil – »olikal«, kar še posebej velja za prevod kletvic (ki jih ne navajamo), le-te so v jeziku izvornika precej bolj vulgarne kot v jeziku prevoda.

Tu in tam je prevajalec ruske FE spregledal, zato jih tudi ni ustrezno prevedel, kot npr.: Značitsja, èlovek do togo oblenilsja, čto s pečki i po nadobnosti *do vetru vstat'* ne moget/Ahvatkin/ 68 : Se pravi, da se je tako polenil, da se še takrat ni vzdignil s peči, ko bi moral malo na *vreme pogledat!*/82 – v ruskem jeziku obstaja FE *pojti do vetru* (obl. prostorečno), ki pomeni iti na stranišče. To se pravi, da je bil kozak Koliba tako len, da ni šel ven na stranišče, ne pa na vreme pogledat. Tudi naslednja FE je deloma nepravilno prevedena: Vdrug, *kak sneg na golovu*.../Davidov/144 : *Na vsem lepem, kakor bi se sprožil snežni plaz s strehe!*/177. Prva FE sama po sebi izraža smisel ruskega frazeologema, ki bi lahko stal sam, brez primerjalnega dela. Primerjalni del pa v bistvu pomeni isto. Ruski slovarji pojasnjujejo zgoraj omenjeno FE: *ko strela z jasnega*, iznenada. Seveda pa še to ne govori, da gre za večji spodrseljaj, opozarja pa nas na to, kako je treba biti previden pri frazeoloških enotah, katerih komponentna sestava ustreza v obeh jezikih.

Prevajalec je ruske in slovenske frazeološke strukture dobro zaděl in jih v slovenskem prevodu izvrstno izrazil. Ta bežni pregled rusko-slovenske frazeološke primerjave dokazuje med drugim tudi to, da je potrebno za snujoči se slovenski frazeološki slovar pregledati tudi prevodna dela vidnejših slovenskih prevajalcev.

РЕЗЮМЕ

ФРАЗЕОЛОГИЯ "ПОДНЯТОЙ ЦЕЛИНЫ" В ПОДЛИННИКЕ И СЛОВЕНСКОМ ПЕРЕВОДЕ

В статье речь идет о том, какие фразеологизмы бывают в подлиннике "Поднятой целины" М. А. Шолохова и в словенском переводе Янко Модра. Здесь имеются в виду три приема: а/ анализ фразеологических словосочетаний – аналогов /эквивалентов/ в обоих языках, б/ анализ фразеологических словосочетаний в русском языке и в словенском языке: в русском языке фразеологизмы выступают, т. е. они присутствуют только в подлиннике, и они не переводятся – переводятся только с помощью лексических средств – преимущественно они фонетические слова, и в/ анализ фразеологических словосочетаний, которые присутствуют в языке перевода и которых нет в исходном языке, т. е. свободные словосочетания передаются на фразеологическом уровне. Сравнивая оба языка, можно сказать, что переводчик отлично владеет словенским и русским языками, т. е. словенской и русской фразеологией. Русские УСЧ было бы возможно и стилистически охарактеризовать, потому что существуют фразеологические словари русского языка – между тем как это почти невозможно сделать для словенского языка, ведь фразеологического словаря пока еще нет. Автор этой статьи почти сам установил, какие словенские словосочетания бывают фразеологизмами.

Alojz Jembrih

Filozofska fakulteta v Ljubljani

UDK 929 Kalenić V.

ZNANSTVENO IN STROKOVNO DELO VATROSLAVA KALENIĆA

V jugoslavistiki je bilo ime Vatroslava Kalenića prisotno več kot dvajset let. Kot profesor in doktor filoloških znanosti zavzema pomembno mesto v zgodovini slavistike na ljubljanski Univerzi, kjer je delal na Oddelku za slovanske jezike in književnosti kot profesor srbohrvatskega jezika do nenadne smrti 22. avgusta 1981.

Vatroslav Kalenić se je rodil 30. julija 1930 v Zagrebu, kjer je leta 1949 maturiral na klasični gimnaziji in se jeseni istega leta vpisal na slavistiko na zagrebški Filozofski fakulteti. Diplomiral je leta 1955 iz hrvatskosrbskega in slovenskega jezika in jugoslovanskih književnosti kot glavnega predmeta ter iz ruskega in angleškega jezika kot tujih jezikov. Po odsluženju vojaškega roka se je leta 1956 zaposlil kot urednik »Narodnih novin«, uradnega lista SRH v Zagrebu, kjer je delal do maja 1957, ko je bil izvoljen za lektorja hrvatskosrbskega jezika na Filozofski fakulteti v Ljubljani. Doktoriral je na zagrebški Filozofski fakulteti l. 1965 s tezo iz lingvostilistike: *Jezik in umetniški izraz Avgusta Šenoë*.¹

¹ Do danes je ostalo v rokopisu, en izvod je v Vseučiliški in nacionalni biblioteki v Zagrebu, eden v knjižnici Oddelka za slovanske jezike in književnosti FF v Ljubljani. Vsi, ki so se po Kaleniću ukvarjali s proučevanjem Šenoovega jezika, poudarjajo, da bi bilo »koristno, če bi se Kalenićeva disertacija nazadnje objavila, da bi bila dostopna širši bralski in znanstveni javnosti«. To poudarjamo tudi mi danes in predlagamo, da se čimprej poišče način za uredničenje te zamisli. To bi moralo biti v interesu vsaj dveh slavističnih stolic, ljubljanske in zagrebške!

Po prihodu v Ljubljano je poleg svojih lektorskih obveznosti prevedel iz slovenščine v hsj večje število razprav, študij, člankov, referatov, ocen in okrog trideset celovečernih filmov. S predavanji je sodeloval na RTV Ljubljana (*O jeziku strokovnega in umetnostnega besedila, Stvarnost in jezikoslovnost srbohrvaščine*). Sodeloval je v slavističnem aktivu srednješolskih profesorjev v Ljubljani, pri Zavodu za šolstvo, Društvu prevajalcev Slovenije, Državni založbi Slovenije in Raziskovalni skupnosti Slovenije. Na Pedagoški akademiji v Mariboru je dve leti predaval sodobni hs/sh jezik.

Kot lektor z doktoratom je nadaljeval s pedagoško-strokovnim in znanstvenoraziskovalnim delom. Leta 1972 je bil izvoljen za docenta hs/shj. Specifična fiziognomija in organizacija študija na katedri, ki jo je vodil, je usmerila Kalenićevo delo v štiri osnovne smeri: a) predavanja, vaje in seminarji znanstvenega tipa, zasnovani predvsem na kontrastivni metodi povezovanja slovenskega in hrvačkosrbskega jezika; b) predavanja iz praktične stilistike z osnovami lingvostilistike, temelječimi na primerih književnega diskurza; c) strokovna predavanja, vaje predavateljsko-lektorskega tipa kot prehod v lektorat; d) lektorat sodobnega knjižnega hs/shj, ki je obsegal direktno in konverzacijsko metodo.

Ob omenjenem delu je Kalenić sodeloval s predavanji na seminarjih za tuje slaviste: Ljubljana (1968, 1970), Zadar–Sarajevo (1975), Dubrovnik (1975, 1976) in Beograd (1981). Ta mnogostranska dejavnost priča o V. Kaleniću kot predavatelju, recenzentu, svetovalcu, souredniku (od 1970 do 1980 sourednik Slavistične revije), organizatorju (od 1970 do 1980 predstojnik katedre za srbohrvaški jezik s književnostmi), prevajalcu (strokovnih, znanstvenih in leposlovnih del: I. Cankar, M. Kranjec, E. Kocbek, E. Fritz itd.).

Zaradi omejenega prostora se bomo zadržali samo ob izrazito pedagoško-znanstvenem profilu profesorja V. Kalenića.

Znanstveni opus V. Kalenića je usmerjen predvsem v raziskovanje jezikovnega izraza v književnih besedilih, v način, kako se jezik realizira v večplastnosti in mnogovrstnih prvinah književnega umetniškega dela, nato v določitev in ožjo klasifikacijo primarnih in sekundarnih funkcij posameznih virtualnih kategorij hs/sh jezika. Tako je V. Kalenić z delom svojega znanstvenega opusa stopil v vrste najvidnejših lingvostilistov hs/sh jezika. O vsem tem nas prepriča njegovo najpomembnejše znanstveno delo, omenjena disertacija, pa tudi številna druga dela z lingvostilistično problematiko. Monografija *Jezik i umjetnički izraz Augusta Šenoae* je vir za proučevanje strukture Šenoovega jezika, pa tudi za analizo funkcionalnih vrednosti jezikovnega gradiva v njegovih stilskih razmerjih, mimo katerega ne moremo. Kalenić je nekoč upravičeno poudaril, da je »največja in najtežja naloga hrvatske lingvostilistike pisanje monografij o posameznih najpomembnejših hrvatskih pisateljih. Zaradi posebnega načina raziskovanja jezikovnega izraza posameznega pisatelja je monografija najprimernejši način, da pridemo do zanesljivih in preverjenih podatkov o tem, kako funkcionira jezik v delih nekega pisatelja«. ² To je Kalenić tudi dejansko potrdil s svojo disertacijo, kajti Šenoa je »vplival ne samo na svoje sodobnike . . . glede na književnost, ampak tudi glede na usmeritev medija te književnosti: jezika, zato je njegov pojav 'do danes edinstven in neponovljiv'«. Lingvostilist se bo strinjal s Kalenićem, da je Šenoa kot pravi »ustvarjalec književne besede izredno senzibilen za integralno in harmonično enotnost besede in stavka, za jezikovne prelive tako v njihovem lingvističnem kot funkcionalnem smislu«.

Na podlagi Kalenićevega temeljitega znanstvenega dela na področju lingvostilistike mu je Jugoslovanska akademija znanosti in umetnosti v Zagrebu v sedemdesetih letih zaupala izdelavo *Načrta stilistike jezika hrvatske književnosti*, na podlagi katerega naj bi se izdelala stilistika kot integralni del znanstvene slovnice sodobnega hs/sh jezika. Ko je pri-

² V. Kalenić, Lingvostilističko proučevanja hrvatskoga jezika, Jezik XIX. 2-3, Zagreb 1971-72, 49-63.

pravljaj *Načrt stilistike*, je imel Kalenič za seboj izkušnjo v pisanju lingvostilistične monografije in je vedel, da ta »omogoča tako vertikalno kot horizontalno raziskovanje, omogoča pa tudi zelo podrobne analize, ki so sicer pri drugih oblikah raziskovanja nedostopne.«^{2a} Ta načrt je do danes ostal torzo; to bi bila stilistika jezika novejšje hrvatske književnosti za opisom in popisom inventarja stilotvornih prvin na vseh izraznih ravnanjih. Po *leg Načrta* je izdelal tudi *Delovni popis virov za stilistiko jezika hrvatske književnosti*. Čeprav sta bila oba rokopisa, *Načrt in Popis virov*, komisijsko sprejeta, je treba z obžalovanjem ugotoviti, da se Kaleničevo delo ni znašlo v obliki knjige v rokah javnosti. Da bi bilo deli zares treba objaviti, potrjuje dejstvo, da sta bili pred kratkim objavljeni dve obsežni knjigi, ki sta bili vključeni v projekt JAZU prav tako kot Kaleničev *Načrt stilistike*; to sta Katičičeva *Sintaksa* in Babičeva *Tvorba riječi*. Oboje je izdala JAZU (1986). Ali se je na Kaleničevo delo pozabilo ali pa bo vendarle v doglednem času izšlo, je vprašanje, na katero bo odgovoril čas, ali...?

V. Kalenič ni samo telesno, ampak tudi duhovno izšel iz ožje domovine – Zagreba. To je bil zagrebški kulturni krog; čeprav je bil Kalenič po starših slavonski štokavec, mu kajkavsko narečje od otroštva ni bilo tuje. Nasprotno, ostal mu je zvest – kot izhodišču – v vsem svojem dolgoletnem univerzitetnem delovanju in kazal zanj znanstveno zanimanje. O tem pričajo razprave: *Usoda kajkavskega dialekta, Župančičevska motiviranost v poeziji Dragutina Domjanića, Literarne konotacije Krleževih Balad, Formalno prosvjetiteljstvo Tita Brezovačkog* (glej bibliografijo). Vsa ta Kaleničeva dela strokovno in tehtno pričajo o tem, da ima kajkavščina v kontekstu hrvatske književnosti še zmeraj svoje določeno mesto in da ni samo humoristična stilizacija, oblikovana z Dudekovim glasom.

Kdor bo hotel prikazati znanstveno-pedagoško dejavnost V. Kaleniča, bo moral začeti s tistim, kar je bil in ostal v zgodovini jugoslavistike, posebno srbokroatistike na ljubljanski Univerzi, kjer je deloval 24 let. S svojim delom je obogatil našo znanost z novimi znanstvenimi spoznanji v lingvostilistiki, ki jih upoštevajo tako domači kot tuji slavisti. V svojih znanstvenih delih ga navajajo Vl. Anić, M. Čorac, Z. Lešić, D. Vujnović in P. Skok.³ Razen tega so bile nekatere Kaleničeve razprave znanstvenikom kot osnova in spodbuda pri poglobljanju znanstvenih rezultatov; primerjaj: V. Kalenič, *Sintaksa Šenoina jezika u funkciji izraza, Umjetnost riječi* XIII, Zagreb 1969, in Gisa Dippe, *August Šenoas Historische Romane, München* 1972; V. Kalenič, *Maretičeva stilistika, Jezik*, XIV, 3, Zagreb 1966/67 in Julije Derossi, *U susret modernoj hrvatskoj stilistici, Umjetnost riječi*, XVI, 2–3, Zagreb 1972; V. Kalenič, *Nekoliko problema uz jezik dvaju romana M. Božića, Književnik*, II, 8, Zagreb 1960 in Zlatan Bogdan, *Aorist u romanima Mirka Božića, Zagreb* 1977.

V Zagrebu so se 1985. leta spomnili 150. obletnice ilirskega narodnega preporoda, žal brez Kaleničeve prisotnosti; saj bi, ko bi še živel, s svojim prispevkom pripomogel k osvetlitvi ilirske problematike. Kljub prezgodnjemu odhodu od nas je Kalenič pred petimi leti (1980) zapustil dva pomembna članka: *Jezični koncept ilirizma in O diferencijalnom statusu jezika književnosti ilirizma*, ki se tehtno vklapljata v praznovanje omenjene obletnice; razumljivo je upanje, da bosta deli našli svoje mesto vsaj med citirano literaturo pri tem ali onem referentu na znanstvenem simpoziju oz. v zborniku referatov, posvečenem tej obletnici.

^{2a} Prav tam.

³ V. Anić, *Jezik Ante Kovačića*, Zagreb 1971; M. Čorac, *Stilistika srpskohrvatskog književnog jezika*, Beograd 1974; Z. Lešić, *Jezik i književno djelo*, Sarajevo 1971; D. Vujnović, *Jezik povezuje ljude i narode*, Rijeka 1973; J. Skok, *Kajkavski kontekst hrvatske književnosti*, Čakovec 1985, 44–47. Prim. še Z. Vince, *August Šenoa – jezični arbitar*, *Jezik*, XXIX, 4, Zagreb 1981/82, 97–104; I. Sović, *Aorist i imperfekt u Šenoinu jeziku, Jezik*, XXIX, 4, Zagreb 1981/82, 104–109.

Po kronologiji objavljavanja nam je Kalenić zapustil še troje del, eno zelo obsežno: *Jezik hrvatske književnosti XX. vijeka* (nacrt), *Jezično iskustvo ranog Ujevića* in recenzijo knjige *Zlatka Vinceja Po poteh hrvaškoga knjižnega jezika*. Bila so objavljena postumno.⁴ V obširnem preglednem delu *Jezik hrvatske književnosti XX. vijeka* je sestavil res dober »nacrt« in ga posvetil čimbolj vsestranskemu proučevanju jezika omenjenega razdobja na pravopisni,⁵ normativni, splošno leksematski in dialektni ravnini hrvatske književnosti. V znanstvenem delu V. Kalenića se je krog zgodaj zaprl; vrnil se je v Šenoov in svoj Zagreb, v senci mirogojskih arkad počiva že več kot pet let. Čeprav ga fizično ni več med nami, je v spominih prek svojih del prisoten danes in bo tudi v prihodnje. Kalenićeva dela kažejo znanstveno temeljitost in moč za sintezo predmeta, ki mu je posvetil vse svoje življenje. Po tem je ostal živ kot svetel zglede rodovom, ki prihajajo na delo v dvorano jugoslavistike in slavistike sploh. Na nas je, da se mu oddolžimo z objavo njegove disertacije in izbora študij; če taki nameni že so, bi jih bilo treba brez odlašanja uresničiti.

Bibliografija Vatroslava Kalenića

1. Suvremeni purizam, *Krugovi*, VII, 1958, 560–563.
2. Nekoliko problema uz jezik dvaju romana Mirka Božića. *Književnik*, II, 8, 1960, 112–119.
3. Stilografski pravopisni elementi, *JiS* VI, 7, 1960/61, 228–232, 8, 248–256.
4. Stilografski značaj aorista in imperfekta v srbohrvatskem jeziku, *JiS* VIII, 4, 1962/63, 114–118.
5. Stilografski elementi na području pravopisa hrvatskosrpskoga književnog jezika, *Riječka revija* XII, 4, 1963, 229–246.
6. Stilografske pojave u imenica hrvatskosrpskoga jezika, *Jezik*, XII, 1964/65, 11–17.
7. O jeziku strokovnega in umetnostnega besedila, *JiS* XI, 7, 1965/66, 226–229.
8. Jezik i umjetnički izraz Augusta Šenoae, Ljubljana 1965, 1–383 (neobjavljena disertacija, ciklostil).
9. Maretićeva stilistika, *Jezik* XIV, 3, 1966/67, 79–85.
10. Raba sklonov v slovenščini in srbohrvaščini, IV. seminar slovenskega jezika, literature in kulture, 1968, 1–37.
11. Stilografske pravopisne i glasovne osnove Šenoina izraza, *Jezik*, XV, 4, 1968, 97–109.
12. Normiranje književnoga jezika i književni tekst u normi, *Školski vjesnik* 18, 1968, 9–10, 16–24.
13. Stilografske oznake rječnika u jeziku Augusta Šenoae. *Školski vjesnik* 19, 1969, 53–69.
14. Sintaksa Šenoina jezika u funkcijama izraza, *Umjetnost riječi* XIII, 1–2, 1969, 21–43.
15. Usoda kajkavskoga dijalekta, *Slavistična revija*, XVII, 2, 1969, 183–193.
16. Raba pridevnikov v slovenščini in srbohrvaščini, VI. seminar slovenskega jezika, literature in kulture, Ljubljana 1970, 119–137.
17. Raba sklonov v slovenščini in srbohrvaščini, *Slavistična revija*, XVIII, 1–2, 1970, 107–128.
18. Novejša srbohrvatska leksikografija, *JiS* XVI, 5, 6, 1970/71, 138–143, 164–167.
19. Lingvostilističko proučavanje hrvatskega jezika, *Jezik* XIX, 2–3, 1971/72, 65–80.
20. Stilotvorni postupci u Kurlanima i Neisplakanima Mirka Božića, *Zagrebačka slavistička škola*, zbornik III, 3, 1975, 155–161.
21. Fonetska kontrastivnost između slovenačkoga i srpskohrvatskog jezika, XXVI seminar za strane slaviste, zbornik, Sarajevo 1976, 5–15.
22. Pjesnički jezik Tina Ujevića, *Zagrebačka slavistička škola*, IV, 4, 1976, 193–203.
23. Sintaksa Šenoina jezika u funkcijama izraza, u knjizi: August Šenoa u očima kritike – izabrane prosudbe, priredio Dubravko Jelčić, Zagreb 1978, 167–196.
24. August Šenoa i srpskohrvatski jezik – sociolingvistički aspekt, zbornik, »Vukovi dani«, knj. 8, Beograd 1978, 215–226.
25. Župančičevska motiviranost v poeziji Dragutina Domjanića, *Župančičev zbornik*, Ljubljana 1979, 405–417.

⁴ Razprava *Jezik hrvatske književnosti XX. vijeka* je objavljena v knjigi: *Jugoslavenski seminar za strane slaviste*, knj. 32, Beograd 1981, 41–91; *Jezično iskustvo ranog Ujevića*, *Croatica* XI/XII, br. 15–16, Zagreb 1980/81, 51–59; ocena Vincejeve knjige je v *JiS* XXVII, št. 7–8, Ljubljana 1981/82, 250–252.

⁵ Prim. Z. Vince, Pripreme i odjek Brozova »Hrvatskog pravopisa« u hrvatskoj jezično-kulturnoj javnosti, *Forum*, XXIV, br. 1–2, Zagreb 1985, 256–284.

26. Lingvokontigviteta v hrvaški književnosti razsvetljenstva, *Obdobja 1*, Ljubljana 1979, 343–358.
27. Fran Kurelac – između utopije i stvarnosti, »Vukovi dani«, knj. 9, Beograd 1979, 283–292.
28. Prihvatanje ilirskog jezičnog koncepta, *Jezik XXVII*, 5, 1979/80, 129–139.
29. Iz sociolingvistične problematike jezika hrvatske književnosti 19. stoljetja, *JiS XXV*, 3, 1979/80, 72–80.
30. Metaforika veličanstvenih Ive Andrića, *Andrićev zbornik*, Sarajevo 1980, 98–110.
31. Jezični koncept ilirizma, *Književnost i jezik*, XXVII, 1, 1980, 1–12.
32. Pomenske razlike besed istega izvora v slovenščini in srbohrvaščini, XVI. seminar slovenskega jezika, književnosti in kulture, Ljubljana 1980, 47–64.
33. O diferencijalnom statusu jezika književnosti ilirizma, *Zbornik Matice srpske za književnost i jezik*, sveska 2, Novi Sad 1980, 155–168.
34. Formalno prosvjetiteljstvo Tita Brezovačkog, »Vukovi dani«, knj. 10, Beograd 1980, 203–212.
35. Literarne konotacije Krleževih Balad, *JiS XXVI*, 3, 1980/81, 85–90.
36. Jezično iskustvo ranog Ujevića, *Croatia XI/XII*, 15–16, 1980/81, 51–59.
37. Kategorija jezikovne literarnosti Dimitrija Demetra, *Obdobja 2*, Ljubljana 1981.
38. Jezik hrvatske književnosti XX. vijeka, Jugoslavenski seminar za strane slaviste, knj. 32, Beograd 1981, 41–91.
39. Vatroslav Kalenić, Filološko razjašnjenje Antuna Barca, *Barčev zbornik*, izd. Zavod za znanost o književnosti, Zagreb 1984, 215–226.

Ocene in drugo

40. Đuro Šnajder, Znoj za čelik, *Studentski list*, VII, 13. 1. 1951, 2.
41. Jovan Popović (In memoriam), *Glas mladih I*, Slavonski Brod 1952, 3, 6.
42. Vladan Desnica, Slijepac na žalu, *Novine mladih*, XV, 21, Zagreb 1956, 6.
43. Novo vrijeme traži nova sredstva izražavanja, *Večernji vjesnik I*, 138, Zagreb 1957, 7.
44. Novo srbohrvatsko berilo, *JiS IV*, 5, 1958/59, 151–152.
45. O kritici Ž. Bujasa, *Telegram I*, 20, 1960, 2.
46. Novi Pravopis hrvatskosrpskega knjižnega jezika, *JiS VI*, 5, 1960/61, 166–170.
47. Stjepan Ivšić (nekrolog), *JiS VIII*, 5, 1961/62, 129.
48. Srbohrvatske jezikovne revije, *JiS VIII*, 6, 1962/63, 184–185.
49. Delni razgled po stilu in stilistici, *JiS VIII*, 7, 1962/63, 221.
50. Dopolnilo »Visoki šoli« sodobne polemike, *JiS IX*, 7, 1964, 162.
51. Primer lingvostilistične analize (O knjizi: Krunoslav Pranjić, *Jezik i književno djelo*, Zagreb 1968), *JiS XIII*, 8, 1968/69, 258–260.
52. Mate Hraste (nekrolog), *JiS XVI*, 4, 1970/71, 113–114.
53. Primerjalna slovnica slovanskih jezikov Stjepana Ivšića, *Slavistična revija XIX*, 3, 1971, 327–330.
54. Fonetika književnosti, *Slavistična revija XXV*, 2–3, 1977, 372–375.
55. Srbohrvatski jezik, *Anthropos I-II*, 1979, 202–204.
56. Prof. dr. Emil Štampar (In memoriam), *Naši razgledi XXIX*, 17, 1980, 489.
57. Zlatko Vince, Po poteh hrvaškega knjižnega jezika, *JiS XXVII*, 7–8, 1981/82, 250–252.

V rokopisu

Nacrt stilistike jezika hrvatske književnosti 1969, 87 str. Radni popis izvora za stilistiku jezika hrvatske književnosti 1970, 98 str.

Summary

THE SCIENTIFIC AND PROFESSIONAL WORK OF VATROSLAV KALENIĆ

More than twenty years the name of Vatroslav Kalenić was present in the field of Yugoslav linguistics. As a professor and doctor of philology he has his place in the history of the Department of Slavic Languages and Literatures at Ljubljana University, where he taught Serbo-Croatian until his sudden death on August 22, 1981.

OSEMDESET LET AKADEMIKA BORISA MERHARJA

V začetku tridesetih let so absolventi Prijateljevega slavističnega seminarja na ljubljanski univerzi pripravili in z letnico 1933 je Slavistični klub izdal zajeten *Levstikov zbornik*, namenjen počastitvi stoletnice pisateljevega rojstva. Uredila sta ga Janez Logar in Anton Ocvirk, razen teh dveh pa je še vrsta mladih raziskovalcev skušala iz različnih zornih kotov osvetliti življenjsko pot, delo in čas Frana Levstika. Med temi je bil tudi Boris Merhar, ki si je izbral temo *Levstik in Stritarjevo svetožalje*. Teza: v razmerju do nikogar svojih sodobnikov se ni Levstik tako dramatično izživljal kakor v svojem odnosu do Stritarja – mladostna prijatelja, sobesednika in soborca sta se vse bolj odtujevala in končno je prišlo do popolnega razdora, ko je začel Levstik »z vso svojo najosebnejšo strastjo pobijati osnovno potezo njegove literarne smeri«, Stritarjevo svetožalje. Avtor se je odločil, da bo osvetlil prav razplet Levstikovih odnosov do Stritarja, kolikor so se »oblikovali kot njegov odziv na Stritarjevo svetožalje«.

S to razpravo je začel Boris Merhar svojo raziskovalno pot, ki se je ni nikoli več odrekel, vse do svoje osemdesetletnice, ki jo je dočakal v letošnji pomladi.

Podatki v personalni mapi pričajo, da se je rodil v Trstu (na prvi majski dan 1907. leta); vendar bi bila zmotna misel, da gre za potomca tržaškega rodu, čeprav je preživel v mestu ob zalivu prvih osem let svoje mladosti. Trst je bil le službena postaja njegovega očeta dr. Ivana Merharja, doma iz ribniške okolice na Dolenjskem, narodopisca in književnega kritika, zvestega in razumnega spremljevalca Cankarjeve umetniške poti. Ko je bilo Borisu osem let, je oče padel na Doberdobski planoti in družina se je preselila v Ljubljano, kjer je bodoči znanstvenik maturiral in se vpisal na slavistični oddelek mlade slovenske univerze. Tam je diplomiral 1932. leta in nastopil leto dni pozneje suplentsko mesto na poljski gimnaziji – tako kakor leta 1900 njegov oče na tržaški. Ko je opravil profesorski izpit, so ga premestili v Novo mesto in tam ga je nekaj let pozneje zajela okupacija. Zvestoba Osvobodilni fronti ga je nekajkrat pripeljala v zapore in od tam v laško, pozneje pa tudi v nemško internacijo, kjer je aprila 1945 dočakal svobodo.

Odtlej je znova služboval v Ljubljani, najprej na učiteljišču, septembra 1947 pa je bil imenovan za profesorja na novi Višji pedagoški šoli (od 1964 Pedagoški akademiji). Tam je delal vse do upokojitve (1975), od leta 1960 pa je bil hkrati višji predavatelj za zgodovino slovenskega slovstva do moderne na ljubljanski Filozofski fakulteti.

Med temeljnimi deli Borisa Merharja bi bilo treba najprej omeniti obsežno sintetično poglavje *Ljudska pesem*, ki je izšlo v prvi knjigi Zgodovine slovenskega slovstva (Slovenska matica, 1956). Avtor razprave je že v uvodu spodbil romantično teorijo in dokazal, da je ljudska poezija v osnovi individualnega izvora, razložil je poglavitno razliko med »ljudsko« in »umetno« poezijo, pregledal in ocenil je delo prvih zapisovalcev in zbiralcev od začetka devetnajstega stoletja do naših dni in v dveh ločenih poglavjih orisal slovenske pripovedne in lirske pesmi. Pri tem se je posebej pomudil ob vprašanih verza, jezika in pesniškega izraza, razčlenil je vrste pripovednih pesmi, zlasti v poglavju o liriki, kjer sledi razvoju od obrednih in otroških pesmi, ljubezenskih, vojaških in pivskih vse do partizanskih iz polpreteklega obdobja. S to študijo je postavil Merhar pregleden in zanesljiv temelj tako Matičini zgodovini kakor poznejšim podrobnejšim raziskavam ljudskega pesništva.

Merharjevo zanimanje sega na različna področja. Že v predvojnih letih je s kritičnim persom spremljal mnoge nove publikacije, zlasti slavistične, pisal je o zgodovini sloven-

skega šolstva in pripravil zgled temeljitega in preglednega prispevka za Slovenski biografski leksikon s široko zasnovano biografijo *Matije Majarja Ziljskega*. Pozneje je objavil vrsto teoretičnih prispevkov s področja poetike in verzologije (*K zgodovini svobodnega verza v slovenščini; Še kaj o slovenski rimi*). Pri tem so ga vabile nove osvetlitve Valentina Vodnika, še bolj pa Prešerna, s katerim je objavil vrsto drobnih in tudi obsežnejših študij. Med temi je treba posebej omeniti *Prešernovo Neiztrohnjeno srce v sklopu njegovih balad in Poezij* in pa *Besedna igra in Prešeren*. Nič manj pomembna pa ni njegova polemična *ocena Calvijevega Prešerna*. Že Marja Boršnikova je opozorila, da je to več kot temeljita kritika italijanskega prešernoslovca; predvsem gre za obračun z »vplivologijo«, ki z njo Calvi v svoji nacionalistični nestrpnosti očita Prešernu neoriginalnost. Take poglede Merhar argumentirano zavrača, hkrati pa »pušča Prešernu vso romansko vplivno povezavo«. Ta ocena sodi med ne preštevilne, vendar odločne in vselej strpne polemичne zapise, ki jih je objavljala Merhar tudi že na samem začetku (za primer: *Misli in pomisleki* v »Ljubljanskem zvonu« 1939. leta).

Obsežno in dragoceno je tudi Merharjevo uredniško delo, tako pri periodičnih publikacijah kakor pri knjižnih izdajah. Več let je urejal ljudskoprosvetno revijo *Obzornik* in pozneje tudi *Jezik in slovstvo*, bil je sourednik *Slavistične revije*, uredil pa je tudi več kakor dvajset skrbnih izborov ali komentiranih izdaj, ki so namenjene predvsem šolski rabi in pripravljene s strokovno zanesljivostjo. V teh zvezkih, ki so izhajali zlasti v zbirki *Klasje* in pozneje v *Kondorju*, je izdal *Slovenske ljudske pesmi*, izbor *Mlada Breda* in predvsem vrsto pripovednih in esejističnih besedil Ivana Cankarja od romana *Na klanecu* in *Hiše Marije Pomočnice do Bele krizanteme*, vse s tenkočutnimi spremnimi besedami ali z navedbami pojasnili.

Prav *Cankarjevo* delo je našega raziskovalca ob ljudski pesmi najbolj vabilo in najbolj vztrajno zaposlovalo. Zato je bilo razumljivo, da ga je povabila Cankarjeva založba, ko se je odločila v prvem povojnem deceniju za novo izdajo njegovih *Izbranih del*. Izšla so v desetih knjigah v letih 1951–1959. Izbira besedil je skrbna in pretehtana, čeprav se je moral urednik ob posameznih primerih (Nina) prilagajati duhu tistega časa in zahtevam založnice. Poseben pomen pa imajo urednikove opombe (s sodelovanjem profesorja Dobrovoljca), ki daleč preraščajo okvir tega pojma in se ne omejujejo le na pojasnjevanje besedila, temveč segajo v zunanjo in notranjo genezo Cankarjevega dela in ugotavljajo motivne, oblikovne in miselne vezi, ki se v Cankarjevih delih prepletajo in vežejo ali pa opozarjajo, kot smo že večkrat zapisali, na navidezne enakosti, ki pa so hkrati različice. Merharjeva izdaja Cankarja je znanstvena in poljudna hkrati; še poseben pomen je imela v letih, ko so te nove knjige prihajale na knjižni trg, saj so tedaj prvi Zbrani spisi že pošli, nove izdaje Zbranega dela pa še ni bilo. Svojo vrednost pa je ohranila tudi v naš čas in uredniki nove (Ocvirkove) izdaje smo se ob delu pogosto zatekali tudi k Merharjevim izsledkom in jih spoštljivo uporabljali.

Znanstveni opus Borisa Merharja ni preobsežen, zato pa ima mnoge druge, še veliko dragocenejše odlike: spremlja ga zanesljivo poznavanje gradiva in prav tako skrbna analiza tega gradiva, jasnost, preglednost in dar za esejistični način obravnave, čeprav se s pravo esejistiko nikoli ni ukvarjal. Ob njegovem delu je bila večkrat omenjena »pozitivistična« šola Ivana Prijatelja in Franceta Kidriča, pri katerih se je učil. Ne glede na to, da je taka oznaka preenostranska že za učitelja, zlasti za znanstvenika in esejista Prijatelja, bi utegnili delati z njo krivico tudi Merharju samemu. Vselej se je zavedal, da je potrebna za »nadstavbo« najprej osnova, temelječa na gradivu, nikoli pa ni obstajal zgolj pri taki metodološki orientaciji. Ob podobnem jubileju je bilo prav na tem mestu poudarjeno, da se taka usmeritev našega znanstvenika družijo z izrazitejšim estetskim čutom in ostrim kritičnim ločevanjem bistvenega od nebistvenega in s sociološkim preučevanjem književnosti, zato je bil vselej daleč od tiste oznake pozitivizma, ki ima »pejorativen prizvok« (J. Koruza).

Za svoje delo je prejel profesor Merhar več priznanj, med njimi tudi red dela z zlatim ven-
cem in nagrado Kidričevega sklada; Slavistično društvo ga je izvolilo za svojega častnega
člana, Slovenska akademija znanosti in umetnosti pa 1976. leta za dopisnega in pozneje
za rednega člana v razredu za filološke in literarne vede. Anton Slodnjak, ki je napisal
in skupaj z Josipom Vidmarjem podpisal utemeljitev, je ob tej priložnosti pravično določil
Merharjevo mesto in pomen v slovenski literarni vedi: je samosvoj učenec svojih aka-
demskih učiteljev Prijatelja in Kidriča, vendar je »njuno metodo previdno, toda odločno
obogatil z lastnimi literarnoteoretičnimi dognanji in sociološkimi pogledi«.

Dušan Moravec
Ljubljana

JUBILEJ AKADEMIKA FRANCETA BERNIKA

»Števila so soda in lihe skrivnosti«, se glasita pomenljiva stiha, ki svarita pred slepilom,
da bi bilo mogoče s podatkovno preglednostjo prikazati kako življenje. Pa vendar ostaja
ta nezanesljivi in nepopolni način edini, s katerim lahko vsaj opozorimo na pomembno
življenjsko obletnico, ki jo obhaja slovenski literarni zgodovinar France Bernik. Rojen je
bil 13. maja 1927 v Ljubljani; otroška leta je preživel tam, kjer je mesto prehajalo v ne-
pozidano, še vso zeleno pokrajino med Polhograjskim hribovjem in Šmarno goro. Pri tem
ne gre prezreti dejstva, da sta prav tod med drugo svetovno vojno okupatorja začrtala
mejo, ki je krvavo zasekala v slovensko ozemlje in onemogočila naraven stik s središčem
narodove prestolnice. V takšnih razmerah otroštvo ni bilo lahko, kaj šele šolanje v tujem
jeziku, ki je nasilno nadomestil materinščino. Kljub krvavi vihri, ki ni izbirala žrtev, in
novemu kolektivizmu, ki je bolj poudarjal nujnost materialne obnove razdejane domo-
vine, kot zbrano učenje, je France Bernik leta 1946 maturiral in se vpisal na slavistiko
ljubljske Univerze, kjer so še vedno predavala znamenita imena prve predavateljske
generacije, polagoma pa se je krepila naslednja, ki se ji je pridružil tudi profesor Anton
Slodnjak. Tako je leta 1951 postal mladi diplomiranec njegov asistent in to ostal do leta
1957. Tedaj so se zgrnili črni oblaki nad oba. Sita, ki jim strokovni vidiki niso bili mar,
so zaškrebli: profesor in asistent sta morala zapustiti fakulteto; tako se je povečalo šte-
vilo tistih, ki jim je bila po vojni iz nestrokovnih razlogov odvzeta pravica do univerzi-
tetnega dela. Po teh mračnjaških in – danes lahko mirno rečemo – nepravičnih dogodkih,
ki bi marsikoga popolnoma strli, se je France Bernik še bolj intenzivno obrnil k stroki in
pospešeno nadaljeval raziskovanje poezije Simona Jenka, ki ga je strnil v disertacijo in
leta 1960 doktoriral. Naslednje leto je postal urednik knjižnih izdaj pri Slovenski matici,
kjer je bil od leta 1964 do 1972 njen tajnik. Tedaj je pripomogel, da je začela ta založba
uvrščati v svoje programe tudi znanstvena dela, ki so se pogumno ukvarjala s sodobno
problematiko, kar je še povečalo njen ugled; omeniti je treba vsaj kolektivno obravnavo
slovenske literature med 1945 in 1965. Leta 1972 je bil France Bernik izvoljen za znan-
stvenega sodelavca v Inštitutu za slovensko literaturo in literarne vede, leta 1977 pa za
znanstvenega svetnika v istem inštitutu, le da danes sestavlja Znanstvenoraziskovalni
center SAZU. Medtem se je na Filozofski fakulteti habilitiral in dosegel naziv izrednega
profesorja za zgodovino slovenske književnosti, skupščina SAZU pa ga je leta 1983 iz-
volila za svojega dopisnega člana. Za svoje raziskovalno delo je prejel leta 1975 nagrado
Sklada Borisa Kidriča.

Njegova strokovna bibliografija je obsežna, zato lahko navedemo samo njegova najpo-
membnejša dela s poglobitvinih raziskovalnih področij. Prvo pripada literarni ustvarjal-
nosti Simona Jenka. Odločitev za novo osvetlitev Jenkove poezije je bila v tistem sozvoč-

ju s prizadevanji tedanje sodobne lirike, ki si je začela intenzivno iskati novih poti, in Jenko se je pokazal kot nepogrešljivi začetni člen te iskateljske verige, hkrati pa je Bernikova disertacija, ki je izšla pod naslovom *Lirika Simona Jenka* (1962) obogatila slovensko literarno vedo z vrsto novih dognanj, zlasti pa z interpretacijsko metodo, ki je pomagala preusmeriti literarnozgodovinske raziskave od zunajliterarnih pojavov k literarnemu besedilu. Za zbirko *Zbrana dela slovenskih pesnikov in pisateljev* je pripravil in komentiral Jenkovo *Zbrano delo I-II* (1964, 1965). Hkrati je izdal s študijo in opombami opremljeno izbrano delo zaslužnega urednika Frana Levca z naslovom *Eseji, študije in potopisi* (1965), nato pa še izredno skrbno komentirana *Pisma Frana Levca I-III* (1967, 1971, 1973), ki omogočajo avtentičen vpogled v nastajanje slovenskega realizma, predvsem pa v socialno, politično in literarno diferenciacijo na Slovenskem v drugi polovici 19. stoletja. Zaradi odličnega poznavanja tega obdobja je bil skoraj poklican, da je dokončal Ocvirkovo izdajo Kersnikovega *Zbranega dela*: za manjkajočo šesto knjigo je pripravil in komentiral *Pisma* (1984). Vrnil se je tudi k Jenku in napisal istoimensko monografijo za zbirko *Znameniti Slovenci* (1979).

Drugo obdobje, ki priteguje Bernikovo stalno raziskovalno pozornost, je »moderna«, v njej pa zlasti Ivan Cankar. Najprej je uredil in komentiral več knjig njegovega *Zbranega dela* (I, II, XII, XIII, XVII, XX, XXIII; 1967–1975), hkrati pa je intenzivno preučeval njegovo pripovedništvo, o čemer priča poleg mnogih revialno objavljenih študij in razprav knjiga *Cankarjeva zgodnja proza* (1976), najbolj pa monografija *Tipologija Cankarjeve proze* (1982). V njej je – v nasprotju z dosedanjimi, večinoma parcialno in ideološko enostransko cankarološko prakso – analiziral celoten idejni in zlasti oblikovalni razvoj in brez zavor osvetlil Cankarjeve idejne metamorfoze, ki so tako begale nekatere dosedanje raziskovalce. Pri izdaji Cankarjevih *Del I-VI* (1985) je sodeloval kot sourednik in pisec spremne besede.

Posebno področje pa je pripovedništvo z vojno tematiko. To je preučeval in vodil v sekciji za slovensko literarno zgodovino že omenjenega inštituta. Doslej je objavil več revialnih razprav, ki so posvečene Bevkovim, Vorančevim, Kosmačevim in Kocbekovim besedilom; načrtuje pa tudi knjižno izdajo. Neobjektivno bi bilo trditi, da obstajajo samo opisana raziskovalna področja, kajti Franceta Bernika so pritegnila tudi literarna besedila avtorjev iz drugih obdobji; večino teh razprav je zbral v knjigi *Problemi slovenske književnosti* (1980). Prav posebno mesto v njegovem opusu pa zavzema antologija *Trst v slovenski poeziji* (1984) z uvodnim esejem. Podoba bogate dejavnosti ne bi bila niti približno popolna, če ne bi vsaj omenili njegovega uredniškega dela. Kot sourednik skrbi za zbirko *Korespondence pomembnih Slovencev*, v kateri so prav zadnja leta izšli vznemirljivi in zanimivi avtorji, npr. Govekar, Čop in Trubar. Ta zbirka dopolnjuje drugo, ki ji je postal po smrti Antona Ocvirka glavni urednik (1981), v mislih imamo *Zbrana dela slovenskih pesnikov in pisateljev*, ki doživljajo pod njegovim vodstvom pomladitev sodelavcev in usmeritev k novim »klasikom«, na vrsto namreč prihajajo avtorji iz obdobja med obema vojnama. Potrebe po znanstvenokritičnih izdajah njihovih komaj dostopnih besedil postajajo vedno večje, saj vzporedno narašča potreba po ponovnem ovrednotenju njihovega opusa, ki ni bil redko podcenjevan zaradi enostranskih meril, ki so tuja njihovim poetikam. Že od leta 1967 pa je tudi član uredniškega odbora Slavistične revije. Nezanemarljivo je njegovo predavateljsko delo na strokovnih srečanjih domačih in tujih slavističnih društev ter zlasti na seminarju slovenskega jezika, literature in kulture, ki ga prireja ljubljanska Filozofska fakulteta. Svoje predavateljske sposobnosti je potrdil tudi kot gost – profesor na univerzi v Celovcu in v dubrovniškem centru za diplomski študij.

Ob življenjskem jubileju želimo akademiku Francetu Berniku trdnega zdravja, da bi uresničil vse raziskovalne načrte, ki si jih je zastavil.

Marjan Dolgan

Znanstvenoraziskovalni center SAZU v Ljubljani

OTROCI ŽIVIJO S KNJIGO

Danes se človek že v zelo zgodnjem otroštvu sreča s knjigo. Sprva so to spontani stiki s knjigami na domačih policah, v rokah staršev ali vzgojiteljic, na televiziji, v izložbenih oknih in drugje. Že prav kmalu pa otroka zavestno spravimo v stik s knjigo. Najprej zanima otroka predvsem slikovno gradivo v pobarvankah in slikanicah, nato pa tudi že vsebina, ki si jo ob slikah in pripovedovanju sam ustvarja ali pa hoče, da mu kdo iz knjige bere. To je čas predšolske vzgoje, ko že zbudimo interese za knjigo.

V novejšem času urejajo v vrtcih knjižne koticke, kamor še posebej radi hodijo mali šolarji. Želja po knjigi se tako stopnjuje, da otroci komaj čakajo na pravo šolo, ko se bodo naučili brati in pri knjigi ne bodo več tako odvisni od drugih. Nekateri pa se v tej vneti že pred pravo šolo naučijo brati. Če tu ni prisile, s katero včasih starši uresničujejo svoje ambicije, temveč je to res pravi interes otroka, potem je čisto prav, da se čimprej nauči brati.

Organizirana obravnava leposlovnih knjig se prične v osnovni šoli, in to že v času, ko mnogo otrok še ne zna brati. Tako nastopa bralec kot učitelj. Vsako leto predelajo po štiri in več knjig v obliki obveznega branja pa še toliko ali več v priljubljeni dejavnosti bralne značke. Tako obdelajo učenci osnovne šole v osemletnem šolanju kakih osemdeset knjig. Ob tako velikem številu je seveda nevarnost, da bi bile obravnave med seboj preveč podobne, da bi postale stereotipne. Ker je organizacijskih in metodičnih navodil za to dejavnost občutno premalo, se morajo učitelji sami znajti in se zanesti na svoje ustvarjalne sposobnosti.

Na osnovni šoli Ivan Kovačič Efenka v Celju sem spremljal v tretjem razredu dogajanje ob obravnavi knjige Astrid Lindgren Pika Nogavička. Učenci so s knjigo intenzivno živeli skoraj dva meseca in še pozneje so se ob raznih dogodkih radi spomnili nanjo. V obravnavo in ob njo so vključili naslednje dejavnosti:

- branje knjige,
- tehnična priprava na branje,
- izkušnje učencev pred obravnavo knjige,
- pisna navodila za delo,
- spremljava branja,
- zapisi o knjigi,
- analiza knjige po branju,
- izdelava lutk Pika Nogavička pri likovni vzgoji,
- poslušanje glasbe o Piki Nogavički,
- izdelava kostumov za Piko Nogavičko,
- minute za zdravje pod vodstvom Pik Nogavičk iz razreda,
- prikaz dela študentom pedagoške akademije idr.

Dela seveda niso potekala po naštetem vrstnem redu, saj je tu našteto najprej delo s knjigo, nato pa delo o knjigi oziroma dela, ki jih knjiga spodbuja.

Osrednja in časovno najobsežnejša dejavnost je branje knjige. Da pa bi to teklo nemoteno, z interesom in veseljem, so potrebne mnoge druge dejavnosti.

Uvod v obravnavo knjige je bil pogovor o že znanem o Piki Nogavički. Cele knjige še ni prebral do takrat noben učenec. Slišali pa so že kaj o Piki, tudi kake odlomke so že brali, nekateri so videli knjigo pri starejših bratih ali sestrah, pa tudi na televiziji so Piko Nogavičko nekateri že videli. Izkušnje o knjigi so torej že obstajale, vendar pa ni bilo dovolj spodbud, da bi bili učenci knjigo brali. Različne izkušnje več učencev so povečale zanimanje za knjigo.

Razredna učiteljica je ugotovila, koliko knjig je v šolski knjižnici, in si zagotovila vse izvode za svoj razred. Poleg tega so nekateri učenci knjigo že imeli, nekateri pa so jo kupili. Tako je bil približno po en izvod na dva učenca in za obravnavo je bilo potrebno zagotoviti dvojno dobo branja do končne analize knjige v razredu. To pa je približno štiri tedne. Dogovorili so se, kdo bo najprej bral in kdo bo naslednji dobil knjigo. Potrebna so bila le še podrobna navodila za delo in večtedensko spremljanje, kako učenci uresničujejo zastavljeno delo.

Za delo so dobili učenci pisna navodila, o katerih so se temeljito pogovorili. Navodila vsebujejo nekaj na prvi pogled formalnih splošnih nalog in deset nalog o vsebini ali ob vsebini knjige. List z navodili je vsak učenec vložil v zvezek za domače branje. Naloge so naslednje:

Naloge ob domačem branju (Pika Nogavička)

Napiši v zvezek za domače branje:

Pisateljica:

Naslov:

Prevedla:

Iz katerega jezika:

Ilustrirala:

1. naloga: Naštej in opiši glavne junake!

Na naslednja vprašanja odgovori na kratko, po svojem mnenju, in povsod napiši, v katerem poglavju se to dogaja!

2. naloga: Najbolj zanimivo Pikino dejanje.

3. naloga: Kdaj Pika najbolj osreči druge junake?

4. naloga: Kdaj se Pika najbolj zlaže?

5. naloga: Kaj zna Pika bolje kot drugi otroci?

6. naloga: Česa ne zna tako kot drugi otroci?

7. naloga: Kaj mi je v knjigi bilo najbolj všeč?

8. naloga: Kaj mi ni bilo všeč?

9. naloga: Kaj sem mislil(a) drugače?

10. naloga: Kako se jaz obnašam na obiskih?

Po dobljenih nalogah so pričeli učenci z branjem in drugimi dejavnostmi v zvezi s knjigo, učiteljica pa je najmanj po dvakrat tedensko preverjala, kdo bere, koliko je že prebral, kdaj bo zamenjal knjigo, ali si je že kaj zabeležil, kako so mu všeč junaki, kaj junaki počnejo, ali se še kdo drug zanima za knjigo idr. Razpoloženje so še dvignili z glasbo o Piki Nogavički, ki so jo nato učenci želeli večkrat pred poukom poslušati, tako da je bila glasbena kasetna za nižje razrede neprestano v razredu.

Učenci redno skrbijo za zdravje tudi z gibanjem v minutah za zdravje in na začetku pouka. Ob dobri organizaciji dela lahko izbirajo vaje in glasbo zanje kar učenci. Ker pa je eden izmed najbolj gibčnih in spretnih junakov iz knjig prav Pika Nogavička, so si nekatere deklice doma izdelale kostume Pike Nogavičke in nato v minutah za zdravje izvajale prave vragolije, ki so jih poimenovali Pikin ples. Tako je bila Pika Nogavička mesec dni prisotna vsak dan in skoraj vsako učno uro. Učenci so prinašali v šolo kasetofone in

kasete z zelo različno glasbo, vendar je bila vsaka glasba za Pikin ples živahna. Pa tudi dečki – Tomaži so bili živahni. Nastala je neverjetno zanimiva kolekcija kostumov pa tudi v šminkanju so bili učenci dokaj domiselni. Hkrati so tudi zvedeli, da je v Mariboru razstava o Piki Nogavički, vendar pa se jim ni posrečilo priti na to razstavo, ki bi prav gotovo še bolj spodbudila v učencih zanimanje za to in tudi druge knjige.

Med prebiranjem knjige o Piki Nogavički so pri likovni vzgoji izdelovali predmet iz priročnega materiala. In kaj naj bi to bilo drugo kot Pika Nogavička? Okrogle škatle Zdenka sira so uporabili za glave, iz blaga in volne pa so izdelali ostale dele svojih lutk. Seveda so najlepše lutke razstavili v vitrini na hodniku in v razredu, kakor to delajo z vsemi svojimi likovnimi izdelki.

Za zapisovanje v knjigi je bilo potrebnih največ spodbud, ker učenci niso navajeni na tako delo, še posebej ne na zapisovanje med branjem oziroma pred rokom, ko je potrebno zapise brati in dati v pregled in popravo svoji učiteljici. Vsega se ne da zapisati med branjem. Osnovne podatke lahko učenci napišejo že pred branjem oziroma ob prvem srečanju s knjigo, nekatere stvari, pravzaprav večino nalog pa lahko pisno opravijo šele po prebrani knjigi. Seveda pa so si morali učenci razne lastnosti in dejavnosti junakov zapisovati ali označevati že med branjem, da so potem lažje izbirali med zanimivimi dejanji, lažmi, pričakanji in drugimi zahtevami. Vsekakor je bilo potrebno še enkrat pobrskati po knjigi med pisanjem poročila, pa če so si učenci prej zapisovali kaj ali pa nič.

Osnovne podatke so lahko učenci v glavnem prepisali s prvih listov knjige. To delo je pomembno, saj vsebuje elemente, ki se jih učenci šele učijo in se jih pogosto ne zavedajo. Tako spoznajo, da je knjigo napisala pisateljica, pri čemer spoznajo žensko obliko samostalnika pisatelj, tuje žensko ime in priimek ter dejstvo, da so avtorji knjig tudi ženske. Tudi pojem naslov se šele uzavešča v učenčevo spoznavanje sveta, vrhu tega pa je to temeljni podatek o knjigi, ki jo beremo. Učenci ugotovijo, da knjiga ni bila napisana v slovenskem jeziku in da je bila zato potrebna prevajalka. Ob natančnem pregledu dejstev lahko tudi ugotovijo, da je bila knjiga prevedena v slovenščino iz nemščine, v originalu pa je bila napisana v švedščini. Ob tem se odpirajo učencem še dodatna spoznanja o kulturnem dogajanju po svetu. Med osnovnimi podatki najdejo tudi ilustratorko, in če so ilustracije učencem všeč, radi posegajo po knjigah iste ilustratorke. Kak moški šovinist bi še dejal, da je to čisto ženska knjiga: od glavne junakinje in pisateljice do prevajalke in ilustratorke!

Uro analize prebrane knjige so si ogledali tudi študentje razrednega pouka – dislocirana enota iz Celja. Tridesetih študentov se učenci niso niti prestrašili niti ni obisk deloval kako drugače na njihovo razpoloženje in delo. Razred je bil v znamenju dela: razstavljene so bile lutke (likovni izdelki) Pike Nogavičke, pred učenci je bil poster Pike Nogavičke, na tabli pa osnovna informacija: Astrid Lindgren

Pika Nogavička.

Že pred uro se je ena izmed deklic oblekla v Piko in si pripravila glasbo, saj je bila to prva učna ura; učenci so jo pričeli z glasbo in »Pikinim plesom«. Deklice so se posebej zavzele za to, da bi nastopile pred javnostjo, zato so v razredu izbrali tri najbolj domiselne in najlepše kostume in tri lastnice so lahko vsaka enkrat javno nastopile: ena na začetku ure, druga med minuto za zdravje, tretja pa na razredni proslavi za starše.

Vse temeljne informacije in naloge (vprašanja) je imela učiteljica izpisane na papirnate transparente, ki so jih učenci sproti pripenjali na tablo. Vsako nalogo je bralo po več učencev in po vsaki povratni informaciji je sledilo še vprašanje, kako se v podobnih položajih obnašajo ali znajdejo učenci oziroma kakšen odnos imajo do posameznih del in postopkov.

Pisni odgovori učencev so kratki, vendar pa zanimivi. Glede na veliko število nalog je pisni obseg učenčevega dela velik in zahteven, učiteljevo delo, ko mora vse zapise pregledati in popraviti ter vsaj opisno oceniti, pa je naporno, dolgotrajno in strokovno zahtevno.

Za ilustracijo sem izbral odgovore šestih učencev (Boštjan, Dejan, Garibaldi, Mateja, Polona, Polonca). Večinoma imajo učenci različne odgovore, nekateri se vsaj smiselno ujemajo, če ne celo dobessedno. Naloge so bile: odgovoriti kratko in v katerem dejanju se dogaja.

Odgovori na drugo zahtevo: katero je bilo najzanimivejše Pikino dejanje:

– V poglavju »Piko obiščejo tatovi« mi je bilo najbolj všeč, ko je Pika plesala s tatovoma škotski ples. (2 ×)

– Najbolj zanimivo Pikino dejanje se mi je zdelo, ko je pisala pismo. V pismu je bilo ogromno napak. Drugo poglavje. Pika napiše pismo in gre v šolo – toda samo malo.

– Najbolj zanimivo Pikino dejanje je, ko je Pika rekla, da hoče postati morski razbojnik. 12. poglavje.

– Najbolj zanimivo Pikino dejanje je bilo, ko se je pogovarjala z levom. 4. poglavje.

– Nazaj v vilo Čira-Čara. Osmo poglavje.

Kdaj Pika najbolj osreči druge junake?

– Pika je najbolj osrečila junake, ko je začela hoditi v šolo. 4. poglavje.

– Pika najbolj osreči druge junake z izpraševalnim športom. 4. poglavje.

– Pika je najbolj osrečila Tomaža in Anico takrat, ko jima je pokazala votlo drevo, v katerem so rasli bonboni in čokolade pa limonade. Peto poglavje. Pika sedi na vrtni ograji in spleza v votlo drevo.

– V poglavju Pika sedi na vrtni ograji in spleza v votlo drevo najbolj osreči Tomaža in Anico s tem, da jima pove, da v votlem drevesu raste čokolada in limonada.

– V poglavju »Pika sedi na vrtni ograji in spleza v votlo drevo« (Boštjan naslov izpisuje z drugačno pisavo in drugačnim pisalom kot preostali del besedilal) mi je bilo najbolj všeč, da je Pika Tomažu in Anici povedala, da v votlem drevesu raste čokolada in limonada.

– Pika osreči junake, da jim reče, da gredo na otok Tuka-Taka. Četrto poglavje.

Kdaj se Pika najbolj zlaže?

– Najbolj se zlaže, ko reče, da zna vse, če je en dan v šoli. Drugo poglavje.

– V poglavju »Pika zabava teto Lavro« se Pika najbolj zlaže, ko reče, da je njena stara mama vzela za pomirjevalo strup za lisice. (2 ×)

– Pika se najbolj zlaže takrat, ko je bila na obisku pri gospe Žirovnikovi. (2 ×)

– Pika se najbolj zlaže v šoli, da je narobe palica. 4. poglavje.

Kaj zna Pika bolje kot drugi otroci?

– Pika se zna najbolje igrati.

– 2. poglavje. Pika se zna bolje kot drugi otroci pretepati in raziskovati.

– Pika zna bolje jahati konja, znala je tudi raziskovati in čisto sama živeti. Ta zgodba je opisana v različnih poglavjih.

– Pika zna bolje lagati, tepsti in se hecati kot drugi otroci.

– Pika se zna najbolje lagati, je najmočnejša deklica na svetu in se zelo rada šali.

– Pika zna bolje kot drugi otroci lagati. Vsa poglavja.

Česa ne zna tako kot drugi otroci?

– Pika ne ve, kako se mora obnašati. 4. poglavje.

– Pika nima dobre vzgoje in tudi za učenje ji ni.

– Pika se ne zna bolje obnašati in učiti kot drugi otroci.

– Pika ni znala brati, pisati, računati, ni se znala lepo obnašati na obiskih. 4. poglavje. Pika začne hoditi v šolo.

– 9. poglavje. Pika se ne zna obnašati vljudno, tako kot drugi otroci.

– Pika ne zna brati in pisati. 4. poglavje.

Kaj mi je bilo v knjigi najbolj všeč?

- Najbolj všeč mi je bilo, ko se je Pika igrala s policajem. 3. poglavje.
- 3. poglavje. V knjigi mi je bilo najbolj všeč, ko se je šla »mance« s policajema; se je hecala s policajema. (3 x)
- V knjigi mi je bilo najbolj všeč, ko Pika reši življenje. 10. poglavje.

Kaj mi ni bilo všeč?

- Ni mi bilo všeč, ker se Pika laže. Vsa poglavja. (2 x)
- Ker se je Pika grdo obnašala, mi to ni bilo všeč. (2 x)
- 9. poglavje. Všeč mi ni bilo, ker se je Pika grdo obnašala na čajanki.
- Ni mi bilo všeč, ko je bilo v vili Čira-Čara. 1. poglavje.

Kaj sem mislil(a) drugače?

- Mislil sem, da jo bo lev pojedel. 4. poglavje.
- Nič.
- Mislila sem, da se bo drugače obnašala in drugače govorila.
- Knjiga mi je bila zelo všeč.
- Knjiga mi je bila zelo lepa.
- Mislila sem, da Pika ne živi z mamo in očetom. 1. poglavje.

Kako se jaz obnašam na obiskih?

- Na obiskih se lepo obnašam. (2 x)
- Na obisku se moramo lepo vesti.
- Jaz se obnašam na obisku lepo in ne lažem.
- Jaz se na obisku obnašam vljudno.
- Na obisku se obnašam bolje kot Pika, saj moram vedno zraven mamice sedeti.

Odgovori so raznoliki in zanimivi, vendar pa ne vselej tudi natančni. Na sploh so potrebni temeljite analize, zato mora učiteljica zapise pred frontalno analizo v razredu pregledati in zavzeti do njih svoje stališče. Analiza zapisov je tudi zadnje dejanje neposrednega stika z brano knjigo. Kmalu odstranijo tudi vse zunanje znake, ki spominjajo na opravljeno delo. In če je bilo delo za učenje zanimivo in uspešno opravljeno, je to že prva spodbuda za obravnavo naslednje knjige. Vzpostavi se novo navdušenje, učenci začnejo živeti z novo knjigo.

Jože Lipnik
Pedagoška fakulteta v Mariboru

PO DOLENJSKI OD ŠKOFLJICE DO BOGENŠPERKA (3)

Na pokopališču okrog cerkve je tu in tam vzdian v zunanji zid tudi kak starejši nagrobnik. Eden od njih (ob glavnem vhodu za vodovodno pipo) je še iz Jurčičevega časa in ima obsežnejše besedilo kot navadno, pisan pa je v bohoričici. Na južni strani je tudi grob *Pavla Perka* (1877–196.), ki je bil na Muljavi župnik od 1935 do 1970. Perko je v svojih mlajših letih imel izrazite literarne ambicije in se je precej pogosto pojavljal v revijah, kot DS, LZ, Mentor, vse od 1898 pa tja do 1924. Pisal je tudi za KMD in SV črtice in krajše povesti. Najznačilnejše pripovedne spise je pozneje izbral in izdal 1924 v knjigi *Z naših gorâ*.

Sedaj se odpravimo nazaj do glavne ceste in preko nje po bližnjici do **Jurčičeve domačije**. Najprej bo pritegnila našo pozornost Jurčičeva rojstna hiša, ki jo že poznamo s slik, potem pa se bomo posvetili še vsemu tistemu, kar so v zadnjih letih delavci ljubljanskega Etnografskega muzeja in kulturna skupnost občine Grosuplje skupaj s prebivalci Muljave storili, da sedaj ni pred nami samo rojstna hiša pisatelja, ampak celovit prikaz prave dolenske kmečke domačije iz XIX. stol., torej nekakšen muzej na prostem, edini te vrste na Dolenjskem.

V Jurčičevih otroških letih je Muljava štela le 22 hišnih števil. Od tega je bilo 11 gruntarjev, drugi pa so imeli po pol grunta ali celo samo četrt. Med te zadnje so spadali tudi Pajštbarjevi, ki so imeli hišo št. 19 prav na zgornjem robu vasi. Temu svetu se je reklo »na Závodu« in Jurčič je pri svojih prvih objavah uporabil psevdonim J. Zavojšček, speljan iz tega ledinskega imena. Hiša je v glavnem še takšna, kot jo je gledal Jurčič, četudi so jo seveda v teh sto letih nekajkrat popravljali. Leto po pisateljevi smrti je Pisateljsko društvo na Kersnikovo pobudo vzdialo spominsko ploščo z zlatim napisom:

V tej hiši je bil porojen
v 4. dan marcija 1844 leta
Josip Jurčič
pesnik in pisatelj slovenski.
Postavil hvaležni narod 15. avgusta 1882.

Za stoletnico pisateljevega rojstva, ki smo jo obhajali sredi narodnoosvobodilnega boja, je hiša dobila še eno ploščo, ki pa so jo domobranci pet mesecev kasneje uničili. Deset let pozneje je bila ta plošča nadomeščena z enako, ki nosi naslednje besedilo: »*Za sto let, za čas, ki gre mimo, Tebi, ki kmet si iz nas in naš sin. Med bojem in delom gradimo. V pomladi tik pred svobodo v spomin OF slovenskega naroda. Plošča odkrita 1944, obnovljena 1954.*« Besedilo je sestavil pisatelj Venceslav Winkler, ki je tudi govoril ob odkritju 4. marca 1944; Winkler je bil tedaj sekretar rajona Zagradec.

Leta 1954 je bila hiša tudi preurejena v muzej, pisateljevi sorodniki pa so se preselili v prizidek. V črni kuhinji je bil postavljen lesen steber z napisom, ki nam pove kratko zgodovino hiše in poda osnovne podatke o pisateljevem očetu in materi.

Hiša je zidana iz kamna, prostorov ima pa toliko in tako razporejene, kot so jih imeli v tistem času boljši kmečki domovi na Dolenjskem. Ker je svet, na katerem hiša stoji, nagnjen, pridemo v vežo po treh kamnitih stopnicah. Veža je osrednji prostor v hiši in ima vrata spredaj in zadaj. Veža je bila hkrati tudi kuhinja; kuhali so poleti na odprtem ognjišču, pozimi pa v peči.

Iz veže vodi na vsako stran po dvojne vhode, ob stenah med vrati pa je bila razna kuhinjska oprema, pa tudi korita za pripravo svinjske krme, tu je bilo shranjeno in vedno pri rokah tudi razno orodje: sekire, žage, verige ipd. Prva vrata na desni vodijo v »štibelc«. Ta prostor je Jurčičev ded Jankovič oddajal v najem, da je dobil nekaj denarja, danes pa je v njem prikaz kmečke čevljarke delavnice. Druga vrata na isti strani se odpirajo v kar prostorno shrambo, kjer so hranili živila, danes pa stoji po policah raznovrstna lončena posoda.

V »hišo«, glavni družinski prostor, pridemo skozi prva vrata na levi.

Tu se je družina zbirala pri mizi ob jedi, jeseni in pozimi pa pri raznih hišnih opravilih ob topli peči. Iz »hiše« se pride še v malo dvignjeno kamro. Gospodar in gospodinja sta spala na skupni postelji v hiši, drugi pa v kamri.

Iz veže se po stopnicah nasproti shrambe pride še v klet, v »kevder« pod štiblcem pa vodijo vrata na sprednji strani hiše.

Z dvorišča se pride še v en prostor, ki je prislonjen k hiši. Nekdaj je to bila kašča, sedaj pa je tu lepo urejen literarni del Jurčičevega spominskega muzeja. Poleg fotokopij dokumentov in raznih slik iz Jurčičevega življenja, vidimo seveda primerke njegovih tiskov, samostojnih knjig, raznih izdaj izbranih in zbranih del ter prevodov v različne jezike; posebno pozornost vzbuja Jurij Kozjak, ki po številu prevodov prekaša vsa slovenska leposlovna dela.

K muzeju sodijo še druga poslopja. Na drugi strani dvorišča je dolga stavba, ki združuje pod eno streho pod, listnik in hlev, prislonjen pa je zraven še manjši lesen svinjski hlev, pod nastreškom pa najdemo vse mogoče naprave in priprave in orodje, kakršne so pred sto leti in še tudi kasneje uporabljala naša kmečka gospodarstva.

V dolini za podom in hlevom so postavili pred kratkim še en velik pod, ki so ga prenesli z Jurjeve kmetije na Muljavi in ga tu spet sestavili. Spodaj so v njem uredili gostinski prostor in sanitarije, zgoraj pa nadvse prikupno dvoranico, primerno za razstave ali manjše komorne prireditve, tako da se je nekdanji pod spremenil kar v majhen kulturni dom. Malo dalje tik ob gozdu stoji lesena bajta, veren posnetek Krjavljeve kočice, ki na zunanji in z notranjo opremo učinkuje dokaj pristno.

V dolinici pod Krjavljevo kočico je sedaj urejeno letno gledališče na prostem. Tu je že bil prikazan film Deseti brat, prostor pa je zaradi amfiteatralne oblike, zaradi akustičnosti in izvrstnih kulis, ki jih predstavlja visok bukov gozd, zelo primeren tudi za nastope domače in drugih gledaliških skupin. Domača igralska družina vsako leto uprizori po eno Jurčičevo delo, ob sobotah zvečer od srede junija do konca avgusta pa so tu razne kulturne prireditve. Stopiti moramo še enkrat na sprednjo stran hiše. Tu vidimo kozolec, čebelnjak in sušilnico za lan, ki so seveda tudi sodili h kmečki hiši.

Jurčičev dom predstavlja danes zgledno urejen muzej pisatelja samega, obenem pa je to tudi prikaz dolenske kmetije prejšnjega stoletja, pravi muzej na prostem. Omeniti je treba, da je poleg sklada za pospeševanje kulturnih dejavnosti in skupščine občine Grosuplje ter poleg iznajdljivosti in požrtvovalnega dela posameznih domačinov omogočila takšno ureditev muzeja tudi slovenska šolska mladina z zbiranjem »Jurčičevega dinarja«.

Z Muljave se napotimo – če imamo za to dovolj časa – po poti, po kateri je hodil Jurčič, kadar je bil kot študent doma na počitnicah, grajsko gospodično Johano Ottovo na **grad Kravjak** učiti slovenščino. Pičle pol ure potrebujemo za to, da pridemo mimo gozda Slemenca, skozi vas Oslico (pot, ki se pred vasjo spušča v dolino, vodi na Vrhe in na Polževo), preko holmca Obrha do prijazne doline, nad katero je nekoč kraljeval grad Kravjak. Danes o njem skoraj ni več niti sledu, le domačini – ne pa seveda lastniki preštevilnih po-

čitniških hiš in hišic – vam vedo povedati, kje je kaj stalo. Priča pa o tem tudi samo ime ene od hiš (Lešče vje št. 4): »pri Kaščarju«, da imamo tu opraviti z bivšo grajsko kaščo. Sam grad, Kravjak ali po Jurčičevo Slemenice, je stal na vzpetini nad dolino, sredi katere je cerkva sv. Janeza Krstnika. Nekdaj so bili njegovi lastniki baroni Ravbarji, ki smo jih že omenili pri Krki. Sredi 18. stol. je to posest kupil nam tudi že znani Gregor Fedran, gostilničar in poštar s Hudega pri Ivančni gorici, ki je kasneje dobil plemstvo in naslov »von Foedransperg«. Avgust pl. Foedransperg je okoli 1860 prodal gradova Kravjak in Mačerole nemškemu priseljencu Kristijanu Ottu. Stric Avgusta pl. Foedransperga je bil Gustav Adolf, rojen l. 1801, ki je bil Jurčiču model za »strica Dolefa«. Novi lastnik Otto je prišel na Kravjak z ženo, sinom Francem in hčerama Avgusto in Johano, ki je bila tedaj stara kakšnih 22 let in ki jo je Jurčič ovekovečil v Desetem bratu kot Manico. Sin dr. Franc Otto (41 let) je umrl 1874, oče Kristijan pa 1876, star 73 let, hčeri Avgusta in Johana in mati so grad in vsa zemljišča (skupaj 705 oralov) prodali ljubljanskemu trgovcu in podžupanu Francu Fortuni, ki je dal okrog 1880 grad podreti, ker je pogorel; prodal je gradbeni material, prav tako pa je razprodal tudi vsa zemljišča. Zatem je umrla še Avgusta, Johana pa se je preselila v Firenze. Okrog 1900 je še enkrat obiskala Muljavo in Kravjak. Stari ljudje so jo – po pripovedovanju svojih staršev in starih staršev – še imeli v spominu kot lepo, ponosno in veselo žensko z bujnimi, snežno belimi lasmi, ki je celo znala malo govoriti slovensko, le spole je zamenjavala in je o sebi vedno govorila, kot da je moški; zaradi barve las se je med domačini prijel vzdevek »siva frajla«.

Ob že omenjeni cerkvi bi veljalo povedati, da je to verjetno najstarejša cerkev v krški župniji in da je nastala najbrž še v romanski dobi. Po stavbnem gradivu in načinu zidave spominja na cerkev v Stični in v Zgornji Dragi, ki sta bili, kot vemo, sezidani v 12. stol. Na pokopališču si moramo ogledati vsaj dva nagrobnika. Eden, litoželezni, iz nekdanje Auerspergove livarne na Dvoru, je vzdian levo ob vhodu in nosi ime graščaka Avgusta von Foedransperga, drugi, kamnit, pa je vzdian v južno cerkveno steno in nam priča o tem, kako so v družini Skubec od 24. vinotoka do 16. listopada 1875 pomrli štirje otroci v starosti od osmih let do treh mesecev. Tako so včasih redčile prebivalstvo pri nas razne nalezljive ali kužne bolezni.

Zanimivo je, da se cerkve vztrajno drži ime Podbenek, Podbenekom. Iz tega sklepamo, da se je prvotni grad imenoval Vinjek, kar so Nemci spremenili v Weineck, po tem pa naj bi nastala ljudska oblika Benek, pod Benekom > Podbenekom (kakor Podlog). Ni pa ta grad bil edini. Na stožčastem, s smrekami poraščenem griču zahodno od vasi Lešče vje so še danes dobro vidni ostanki Ravbarjevega gradu, domačini pravijo temu kraju Roje, ki je bil starejši od Kravjaka, ustno izročilo pa tudi govori o nekaj grajskih stavbah ali pristavah v neposredni okolici. Tudi Valvasor je videl in popisal ter narisal tu grad Mačerole.

Dolina, sredi katere stojimo, in vse to, kar je na gradu Kravjak doživljal Jurčič kot študent, ga je navdihnilo za pisanje prvega slovenskega romana *Deseti brat*. Zato je bilo prav, da so tudi film po romanu posneli prav v tem okolju (režiser Vojko Duletič, 1981).

Pa še nekaj iz novejše zgodovine. Blizu cerkve stoji spomenik, ki priča, da »je bil v tem kraju 14. 9. 1941 ustanovljen okrožni odbor OF Stična«.

S prizorišča *Desetega brata* se lahko po isti poti, po kateri smo prišli, vrnemo na Muljavo. Če pa nas tam ne čaka prevozno sredstvo, je prav prijetna pot skozi gozdnata Slemena; ta nas pripelje v Malo in Veliko Črnelo in skozi Mleščevo v Ivančno gorico.

Vsem našim voznikom je **Ivančna gorica** znana predvsem kot pomembna točka na avtocesti, za nas pa je pomembnejše seveda naselje. Železniška postaja se je do 1945 imenovala Stična, čeprav je ob njej že bilo naselje, ki je dobilo svoje ime po vzpetini – gorici nad naseljem. Le-ta je bila pred nekaj desetletji še vsa porasla s smrekovim gozdom, danes pa je po prisojni strani že skoraj docela pozidana.

Ivančna gorica je torej mlado naselje, ki pa zelo naglo raste in se industrializira, saj ima že celo vrsto velikih organizacij združenega dela in se je že razvila v gospodarsko, trgovsko, politično in kulturno središče s precej velikim zaledjem. Da pa je teren, na katerem raste, zelo zanimiv tudi za arheologe, smo že povedali, ko smo govorili o trasi današnje avtoceste. Na to nas bo spomnilo tudi svojevrstno znamenje, ki stoji na križišču cest Ljubljana – Novo mesto in Stična – Žužemberk. Nekateri pravijo, da je to nekdanji rimski obcestni kamen, ki pa mu je leta 1583 tedanji stiški opat Lovrenc Zupan spremenil zunanjo podobo. Dodal mu je še štirioglat del, ki se končuje s piramidno strešico. V njem so danes štiri prazne vdolbine, včasih pa so bile v njih podobe svetnikov kot nekakšen ka-žipot: Žalostna Mati božja pod križem je kazala proti Stični, sv. Kozma in Damijan proti Krki, proti Višji gori sv. Egidij in proti Šentvidu sv. Vid. Na starem rimskem kamnu – miljniku je opat še dal odklesati rimski napis in vklesati novo besedilo v latinščini in nemščini. Gornji latinski napis je v verzih, pod njim je nemško besedilo, ki – prosto prevedeno – govori naslednje: »*Popotniki, ki tod mimo greste, pomislite, da je bil naš Zveličar, ki ga predstavlja ta podoba, 33 let v človeški podobi romar zato, da nas privede na pravo pot.*« Spodnji latinski napis pa pravi, da je »*ta pomnik krščanskega imena . . . dal iz živega kamna postaviti stiški opat Lovrenc 1583 po porodu Device . . .*«.

V stiški okolici je bila do nedavnega še živa pravljica, po kateri naj bi to znamenje izviralo iz turških časov. Postavili naj bi ga na mestu, kjer je neka čudna sila zaustavila četo Turkov in njihovih konj, da niso mogli naprej. Nameravali so napasti in opleniti samostan, a so se ustrašili in odšli, Stična pa je bila rešena.

Še beseda o opatu *Lovrencu Zupanu*, ki je dal postaviti znamenje. Štejemo ga lahko za enega najbolj zaslužnih stiških opatov. Vodil je samostan od 1580 do 1600, bil je velik prijatelj znanosti in umetnosti, kar se vidi tudi iz tega, da se je v njegovem času zelo obogatila samostanska knjižnica.

Ko se na poti od Ivančne gorice proti Stični razgledujemo po okolici, moramo priznati, da so si menihi za svoj samostan izbrali izvrsten prostor: veliko plodne zemlje v okolici, sončna lega, zaščita pred hladnimi vetrovi s severa, tekoča voda, se pravi, sami ugodni pogoji za kmetovanje in živinorejo in z vsem tem so se v stiškem samostanu intenzivno ukvarjali. Danes so nekaj samostanska zemljišča ljudska last. Tu so bogata polja kmetijske zadruge Stična, tu so veliki hlevi, v katerih zredijo na leto na deset tisoče prašičev, tu je obrat ljubljanskih mlekarn, kjer izdelujejo – kot nekdanj menihi – tudi sir, in valjni mlin, in znano mesno podjetje Stična in še kaj.

Nekako na sredi poti med Ivančno gorico in Stično zagledamo desno od ceste moderno stavbo šolskega centra Josip Jurčič. Vse od svoje ustanovitve pa do l. 1981 je gimnazija Stična gostovala v vzhodnem traktu samostanskega poslopja v prostorih, ki seveda niso bili najbolj primerni za pouk. Zanimivo pa bi se bilo spomniti, da je l. 1943 po italijanski kapitulaciji krajevna ljudska oblast poskušala prav tako v samostanskih prostorih organizirati pouk in je zbrala v ta namen profesorje in učitelje, ki jih je vojna vihra zajela na tem ozemlju. Nadaljevanje teh prizadevanj pa je onemogočila nemška okupacija.

Na levi strani stoji tik ob cesti baročna kapela. Postaviti jo je dal *opat M. Motoh*, ki je vodil samostan od 1661 do 1680, danes pa je kapela v zasebni lasti. Od tod dalje se začenja vas Stična, njeno središče pa predstavljajo obsežna samostanska poslopja.

Stiški samostan

Cistercijanski samostan in cerkev v Stični sta gotovo eden najlepših kulturnih in umetnostnozgodovinskih spomenikov v Sloveniji. Zato se spodobi, da se ob njima pomudimo malo dlje.

Zgodovina nam pove, da je ta svet, ki se je imenoval Žitičina, sredi XII. stol. bil last viš-njegorskih grofov. Trije bratje, višenjski gospodje Ditrih, Henrik in Majnhalm so ta svet podarili oglejskemu patriarhu Peregrinu, ta pa je daroval to zemljišče menihom. Prvi meni-hi so prišli v te kraje že leta 1132 iz francoskega Morimonda. Naselili so se pri fari v bližnjem Šentvidu in odtod vodili gradnjo na zemljišču, ki so si ga skrbno in preudarno izbrali. S seboj so imeli gradbenega mojstra Mihaela, ki je bil latinske narodnosti, morda Francoz. Mihael je izdelal načrte in vodil zidanje samostana in cerkve. Pri gradnji je bila gotovo zaposlena vsa bližnja in daljna okolica. Nič čudnega bi ne bilo, če bi uporabili tudi kamenje iz ruševin bližnjega prazgodovinskega naselja na Viru.

Samostan je bil do 1135 toliko sezidan, da so se menihi iz Šentvida lahko preselili v lastne prostore, in redno samostansko življenje v Stični se je začelo 7. julija 1135. Cerkev pa je bila dokončana najbrž šele l. 1156, saj jo je 8. julija t.l. posvetil sam oglejski patriarh Pe-regrin.

Cerkev je bila zgrajena v romanskem slogu in je kot romanska triladijska slojna bazilika naša najpomembnejša romanska stavba. Stene so iz rezanega kamna, kot je videti zadaj na desni strani, vidi pa se tudi z zunanje strani. Poznejša stoletja so s prezidavami pri-spevala nekaj gotskih prvin; ometali so stene in jih poslikali, kot se vidi na zadnjem steburu na desni strani, 1622 pa so cerkev barokizirali. Tedaj so jo skrajšali za razdaljo med dvema stebroma in izsekali velika okna. V stranskih ladjah so nato v XVIII. stol. postavili osem poznobaročnih oltarjev.

Nekaj manjših predelav in dodatkov je doživljala cerkev še tudi kasneje. Velika oltarna miza pri glavnem oltarju je delo inž. Suhadolca iz l. 1936, načrt za tabernakelj je naredil mojster Plečnik 1954, načrt za krstilnico pa prof. arh. Tone Bitenc.

Stiška cerkev je ena največjih sakralnih stavb v Sloveniji, saj meri v dolžino 61 m, široka je 20 m, v kupoli pa doseže višino 16 m; ploskev, ki jo pokriva, meri 1300 m². L. 1936 – torej ob svojem 800-letnem jubileju – je cerkev dobila naslov bazilike.

Največja znamenitost cerkve je križev pot, ki ga je naslikal naš baročni slikar Fortunat Bergant l. 1766. (Njegov podpis in letnico najdemo na XIV. postaji: F. Wergant, Accade-micus Capitolinus pinx. 1766.) Pozornost pritegnejo tudi kip Žalostne Matere božje v glavnem oltarju z začetka XVII. stol. in pa več bogatih nagrobnikov, ki so vzdani v stebre zadaj pod korom ali pa v sprednjem delu cerkve.

Posebnost sta dva spominska kamna spredaj desno ob vhodu v zakristijo. Na enem je sre-di renesančne listnate ornamentike upodobljena kača, ki požira človeka.. To je grb mi-lanske plemiške rodbine Sforza-Visconti in se nanaša na avstrijsko vojvodinjo Virido, ki je po smrti svojega moža vojvode Leopolda III. živela na Pristavi pri Stični in se izkazala za veliko dobrotnico samostana. Izročilo ve povedati, da je na Pristavi tudi umrla in bila pokopana najprej v cerkvici sv. Katarine zunaj samostanskega obzidja, pozneje (na za-četku XVII. stol.) pa so njene ostanke prenesli v samostansko cerkev in tedaj vzdali tudi spominski kamen z njenim grbom. Povedati je še treba, da je to mati Ernesta Železnega, zadnjega koroškega vojvode, ki se je še dal po slovenskem obredu ustoličiti na Gospo-svetskem polju.

Starejši (iz XV. stol.) sta dve drugi kamniti plošči: ena je lep gotski nagrobnik Pongraca Turjaškega z zvezdo in s turom na ščitju in s pokojnikovim imenom, drugi pa je turjaški grb z nekdanje grobnice grofov Auerspergov. Še starejšega datuma pa je slikani epitaf pod pevskim korom na desnem steburu ob klopeh. Epitaf je deloma prekril kasnejši baročni zid, se pa da na njem dovolj jasno prebrati letnica 1482 med sicer težko čitljivim nemškim na-pisom. Epitaf ima značilno renesančno motiviko.

Iz cerkve, ki je bila nekoč namenjena samo redovnikom, okoličani pa so se udeleževali obredov v svoji farni cerkvi v Šentvidu, pridemo desno spredaj ob zakristiji kar v osrčje

samostanskih prostorov, na križni hodnik, ki nam še danes kaže skoraj v celoti ohranjeno svojo srednjeveško podobo, brez vsakršnih motečih predelav in sprememb, kakršnih je kar nekaj doživela na primer cerkev.

Križni hodnik navadno velja za središče samostana, stiški križni hodnik pa nudi tudi izredno estetsko doživetje. Največjo pozornost vzbujajo gotski oboki, ki so križno rebrasti z dvojnimi šilastimi prečnimi loki in s hruškasto profiliranimi diagonalnimi rebri, ki slone na obeh straneh na konzolah nekako sredi višine sten. Oboki pa niso enaki v vseh krakih. Najbogatejša je severna stran, ki je naslonjena na cerkev. Konzole so preproste in geometrično oblikovane, zelo bogato kiparsko okrašeni pa so sklepniki. Na vsakem od njih je drugačna figura. V zahodnem kraku hodnika konzole predstavljajo kiparsko oblikovane moške in ženske glave, ki so obrnjene druga proti drugi, vendar tako, da so vse moške na notranji strani hodnika. V južnem kraku ob obednici, v kateri so na obokanem stropu izredno lepe štukature s konca XVII. stol., in ob nekdanji ogrevalnici so konzole in sklepniki najbolj preprosti.

Čeprav je križni hodnik iz srednjega veka, so vendarle raziskave pokazale nekaj časovnih razlik med posameznimi njegovimi deli. Najstarejši so štirje ogelni slopi, iz časa, ko hodnik še ni bil obokan in zunanje stene še niso bile zidane. Tedaj je bil križni hodnik še lesen in odprt, njegovo ostrešje s škodlasto kritino pa se je naslanjalo na te slope. Veliko sledov romanskega sloga je ohranjenih v vzhodnem kraku (dve dvojni okni in zazidani portal). Prvenstveno učinkuje hodnik na nas seveda s svojo arhitekturo, zanimive pa so na njem tudi freske. Obok je okoli sto let mlajši od notranjih sten, poslikan pa je bil šele proti sredini XIV. stol. Slikarije so ohranjene na dvajsetih križno obokanih polah, omejene pa so povsod le na okolico sklepnikov. Vsebinsko te freske pripadajo tako imenovanemu enciklopedičnemu slikarstvu, to je nekakšen izbor iz bogate zakladnice srednjeveške ikonografije z liki od fantastičnega živalskega sveta do oseb iz sv. pisma stare in nove zaveze. Sredi XV. stol. je preko prvotnih fresk v drugi poli severnega kraka naslikal nove Janez Ljubljanski, prav tam pa je na zunanjo steno naslikal tudi prizor Oznanjenja. V vzhodnem kraku so danes vrata. Tu skozi pridemo na glavno samostansko dvorišče, od koder se nam ponudi spet povsem nov pogled na vzhodni del cerkve in njen gotizirani prezbiterij z visokimi stopnjevanimi oporniki, ki nam usmerjajo pogled v višino, k baročnemu zvoniku.

S severne strani zapira dvorišče »stara prelatura«, ki pa si jo bomo ogledali še z njene lepše, severne strani. Na južni strani dvorišča stoji zanimiva stavba, ki jo s sosednjima traktoma povezujeta le obokana hodnika. Sezidati sta jo dala v drugi polovici XVIII. stol. opata Kovačič in Taufferer. Imenuje se »opatova kapela« in je prav baročno razkošna že kot stavba s širokim dvojnimi stopniščem in kamnitim vodnjakom, prava paša za estetske sladokusce pa je sama kapela v prvem nadstropju, ki je bila v 70-ih letih obnovljena v prvotnem slogu in lepoti. Tu nas presenečajo nežne rokokojske barve, drobne pozlačene štukature in prelep beneški lestenc iz muranskega stekla. Načrte za polkna in svetila je izdelal arh. Svetozar Križaj. Skozi okna na zahodni strani se nam odpira pogled na samostanski vrt, na gotsko steno obednice ob južnem kraku križnega hodnika in – bolj daleč – na samostansko žitnico ali kašče z okroglimi obrambnimi stolpi iz XVI. stol.

Vrnimo se na dvorišče. V mogočnem dvonadstropnem traktu, ki stoji na vzhodni strani ob potoku, je vsa leta po vojni bila gimnazija Josipa Jurčiča, po njeni izselitvi l. 1982 pa so prostori spet postali last samostana. Oba trakta – vzhodni in severni – sta sedaj obnovljena. Tu je sedaj muzejska zbirka, ki prikazuje zgodovino stiškega samostana, in slikarska galerija.

(Nadaljevanje v prihodnji številki)

Zbral in priredil *Jože Sever*
Filozofska fakulteta v Ljubljani

LEKSIKON SVETOVNE KNJIŽEVNOSTI

Ksenija Dolinar: Svetovna književnost. Leksikoni Cankarjeve založbe, Ljubljana, Cankarjeva založba 1984, 493 str.

Po dveh odmevnih sorodnih priročnih leksikonih (Literatura, 1977 in Slovenska književnost, 1982) je Cankarjeva založba pod uredništvom Ksenije Dolinar (in s sodelovanjem Vijolice Neubauer) izdala še leksikon Svetovna književnost (1984). Ta sicer nekoliko zapoznela recenzija želi opozoriti na nekatere bistvene razsežnosti pričujočega zadnjega leksikona, prvega tovrstnega dela v slovenskem jeziku, ki zapolnjuje kar grozečo praznino v vedenju o svetovnih literarnih imenih in dejstvih, od res pomembnih do tistih, ki pripadajo t. i. malim literaturam, a je njihova umetniška in estetska vrednost dovolj velik razlog za uvrstitev v spisek »najboljših«. Ta grozeča praznina je postala v zadnjih letih, ko svetovna literatura izginja iz zavesti predvsem srednje šole (s tem pa mi, kot narod, z obzorja evropske kulturne zavesti in kulturnega izročila, ki smo si ga s takimi težavami gradili od Linhartovih in Prešeren-Čopovih časov dalje). Siromašenju vedenja o drugih, predvsem pa o zgodovinskih časih, se je postavil po robu tudi pričujoči leksikon, ki vsebuje okoli 2000 gesel, ki zajemajo »predvsem literarne avtorje v ožjem pomenu besede, se pravi pesnike, pripovednike in dramatike«. Tako urednica Ksenija Dolinar, ki še dodaja: »Izbor izhaja torej iz tistega pomena pojma literatura, kakršno prevladuje v zadnjih sto ali več letih.« Verjetno je imela urednica v mislih tisto znano Goethejevo misel iz leta 1827, v kateri je pesnik napovedal, da prihaja po času nacionalnih še čas svetovne literature, ki v sebi združuje vse najboljše, kar je ustvarilo človeštvo na tem področju od svojih začetkov pa do danes. Svetovna književnost je tako seštevka znanih imen, ki tvorijo okostje t. i. evropsko-ameriške literature, dodaja pa imena tistih literatur, ki so se, pač glede na zgodovinske okoliščine, pojavljale kasneje in so zastopane z manj imeni, tudi manj znanimi, pa čeprav seveda to nikakor ni merilo te ali drugačne kvalitete ali nekvalitete njihovega pisanja.

Recenziranje tovrstnih del se ponavadi zoži na iskanje napak, pomanjkljivosti ali netočnosti. Takih zadev ne manjka tudi v pričujočem leksikonu,* vendar je verjetno jasno, da bo vsak resen uporabnik leksikona (in njim je v prvi vrsti namenjen!) leksikon primerjal še z drugimi, podobnimi. Tako imenovane razvite literature (angleška, francoska, nemška, tudi češka, poljska) imajo vrsto leksikonov različnih zahtevnostnih stopenj, ne računajoč na posamezne leksikone nacionalnih literatur ali posameznih zvrsti, ki segajo od šolskih priročnikov, kakršne najdemo v znani in cenjeni francoski seriji Que sais-je? založbe Presses universitaires de France pa do študioznega leksikona – ki še izhaja – pod uredništvom Heiza Ludwiga Arnolda Kritisches Lexicon zur fremdsprachigen Gegenwartsliteratur, ki ga zalaga nemška založba tekst + kritik. Vmes je, kot že povedano, cela plejada različnih leksikonov, med katerimi je, vsaj v tem trenutku in po recenzentovi obveščenosti, v vrhu Knaurs Lexicon der Weltliteratur (izšel jeseni 1986 kot tretja, močno predelana izdaja pod uredništvom Dieterja Krywalskega in cele skupine sodelujočih strokovnjakov, ki vsebuje kar okoli pet tisoč gesel (od Slovencev so zastopani Prešeren in Župančič, Kette, Murn in Gradnik kot pesnik in Cankar kot prozaist in dramatik, zanimivo da tudi Prežihov Voranc) in še del s strokovnimi gesli s področja literarne teorije in zgodovine. S tem leksikonom se recenzirani seveda ne more primerjati, vendar pa se zdi, da ni daleč od njega, vsaj po tisti temeljitosti in zgoščenosti, s katero so obdelana posamezna gesla. Dragocen dodatek leksikona Cankarjeve založbe je bibliografija profesorja Stanislava Kosa iz Maribora, ki je zbral podatke o slovenskih prevodih del obravnavanih avtorjev. Ti podatki so na

* Če lahko pripišemo podatek, da je bil Milan Kundera politično angažiran v »času praške pomladi (1980)« tiskarskemu škratu in je takih tiskarskih škratov, predvsem pri letnicah, še nekaj, pa manjkajo podatki o slovenskem prevodu novel Ade Negri (izbor prevedel v tridesetih letih (1932) Alojz Gradnik), o prvem prevodu Pravljič Oscarja Wilda (ki ga je pripravil že 1919 v Gorici prav tako pesnik Alojz Gradnik). Povsem napačen je rojstni datum ameriške pisateljice Lilian Hellman, rojene 20. 5. 1905 in ne 20. 6. 1907; rojstni datum armenskega pesnika Hačatura Abovjana (14. 4. 1848) ni zanesljiv, zato bi moral stati ob datumu ustrezen znak (?).

robu, ob glavnih geslih in pomenijo vsekakor izjemno pomemben vir informacij za vse, ki bodo kdajkoli proučevali svetovno literaturo ali posamezne avtorje (dobe, gibanja, šole, smeri). Ker pa se (kljub raznim nevednostim objektivne narave) naše prevajalstvo pogumno loteva novih literatur, jezikov in avtorjev, tudi neevropskih in neameriških, bo treba prihodnje izdaje skrbno dopolnjevati s temi podatki. Škoda le, da niso zabeleženi posamezni večji revialni zbori (oz. posamezne daljše novele, povesti, objavljene v revijah). Tu je namreč skritega veliko dragocenega gradiva, do katerega ni tako lahko priti. Verjetno je to delo, ki presega moči posameznika, vendar bi kazalo nove izdaje le opremiti tudi s temi podatki. V prid tej sugestiji govori tudi resnica, da marsikateri tuji avtor še dolgo časa ne bo doživel knjižne izdaje (če jo bo sploh kdaj?), veliko njegovih del pa je raztresenih po revijah in ga ti prevodi, četudi včasih naključni, nepovezani in ne vedno na najvišji kvalitetni ravni, vseeno dostojno predstavljajo slovenskemu beročemu občinstvu.

Urednica v uvodu poudarja, da je leksikonov izbor pri avtorjih dvajsetega stoletja »nekoliko širši«, kar je razumljivo samo po sebi. Vendar pa je tragično dejstvo, da vedno slabše poznamo starejše literaturo. Tu ne mislim samo na stare orientalske, marveč tudi na grško in rimsko antiko, še posebej srednji vek, pa tudi renesanso in klasicizem. Vsa ta obdobja – posredno pa seveda tudi stare orientalske literature, še posebej bližnjevzhodne – so formirala evropsko zavest in mišljenje in so sestavni del našega izročila in naše kulture. Zato vedenje o teh avtorjih in njihovih delih ni samo kuriozitet ali prežvekovanje odmrlega znanja, kot bi nas radi prepričali nekateri reformatorji pouka književnosti v srednjih šolah, marveč živo znanje o nas samih in naših koreninah, ne nazadnje tudi o koreninah naše samobitnosti. Vendar je tudi v dvajsetem stoletju leksikon pri nekaterih avantgardnih ali avantgardističnih pojavih in imenih malce preveč previden. Če sta iz dadaističnega kroga izpadla avtorja, kakršna sta Otto Flake ali Fritz Glauser, ki sta res pomembna samo za specialiste, pa bi vsekakor morala biti zabeležena dva druga, tj. Raoul Hausmann in Richard Huelsenbeck, ki s svojim delom vendarle segata prek meja same Dade. Tudi med konkretnimi pesniki ni niti začetnika in Slovincem dobro znanega Eugena Gromringerja (lani je bil z razstavo nemškega konkretnega slikarstva celo v Ljubljani). Vse to bo nujno treba dopolniti v prihodnjih ponatisih, kaj več o pomanjkljivostih tovrstne proveniencije pa bodo lahko rekli strokovnjaki za posamezne literature. Če ostanemo še za trenutek pri Dadi: preseneča tudi odsotnost Francisa Picabie (mimogrede: nima ga tudi omenjeni Knaurov leksikon), ki vendarle sodi med pomembnejše ustvarjalce dada poezije, čeprav morda bolj poznamo njegovo slikarstvo. S tem pa seveda odpiramo posebno vprašanje prehajanja umetnostnih zvrsti, njihovega zlivanja in stapljanja, kar je prav gotovo eden od zaščitnih znakov umetnosti (s tem pa tudi literature) v dvajsetem stoletju. Vztrajati pri določilih »čiste literature« je v tem primeru nesmiselno.

Nedopustno je, da manjka vrsta sodobnih nemških in avstrijskih pesnikov: Friederike Mayröcker (večkrat prevajana, izbor v Novi avstrijski liriki, 1971), Ernst Jandl (prav tako večkrat prevajan, igrane njegove radijske igre), Herbert Zand; tudi Wolf Biermann, Erich Fried, Jürgen Theobaldy so vsekakor imena, ki Slovincem niso neznana. Ob tem bi se dalo naštet še marsikatero ime sodobne nemške in avstrijske poezije, ki ga v leksikonu ni.

Še eno področje je, kjer bo urednica s svojimi sodelavci morala pri prihodnjih natisih misliti na razširitev. Avtorji, ki so kakorkoli povezani s slovensko literaturo, z mednarodnimi literarnimi zvezami Slovencev, vsekakor zaslužijo, da so uvrščeni v leksikon. Tak avtor je prav gotovo ekspresionist Herwart Walden, ustanovitelj znamenitega Der Sturm in prijatelj Delaka in Černigoja. Vsekakor bi lahko našli še kakšnega avtorja, ki je bil v podobnem razmerju do slovenske literature, a vendar so v leksikonu zastopani (prim. Petra Handkeja).

Namen pričujočih pripomb ni, kot moram še enkrat poudariti, da bi brskale za pomanjkljivostmi. Pripombe se nanašajo na sistemske pomanjkljivosti leksikona, pač skladno z zapisanimi intencijami same urednice, da bodi leksikon zasidran v naš čas. Morda tudi ni preambiciozna misel (ob seveda razumno razširjenem krogu sodelavcev), da bomo v prihodnosti dobili leksikon v dveh delih, za staro literaturo do renesanse in novo po renesansi; morda celo sodobno literaturo dvajsetega stoletja v posebnem zvezku. V času, ko postajajo informacije temelj slehernega (novega) znanja, je seveda smiselno informacije kar se da sistematizirati, urediti, hierarhizirati. Zato leksikoni, kot je tudi pričujoči, dobivajo na veljavi, postajajo pravzaprav nepogrešljiv pripomoček.

Cankarjeva založba s svojimi uredniki orje prvo brazdo. Ta je, posebej še, če orjejo ledino, najtežja. To je splošno znano dejstvo. In prav zato, ker je prva brazda najtežja, ne sme ostati samo pri njej. Dodatna težava je to, da je slovenski trg majhen in stroški priprave takih del (ki niso nikjer majhni)

niso pokriti s prodajno ceno že tako dragih knjig (omenjeni Knaurov leksikon stane v Nemčiji borih osemnajst mark, v Avstriji 144 šilingov), zato so seveda novi ponatisi smiselni le, če vemo, da bodo pokupljeni.

Vse navedene pripombe in vsa postavljena vprašanja pa nikakor ne zmanjšujejo pomena tega temeljnega dela, s katerim Slovenci odpiramo novo okno v svet tuje literature. Z načrtovanim in napovedanim Leksikonom jugoslovanskih pisateljev pa bo taka leksikonska ponudba smiselno zaokrožena; bralec bo imel na voljo tako rekoč vsa temeljna gesla slovenske, jugoslovanske in svetovne literature v kombinaciji z literarnoteoretičnimi in zgodovinskimi pojmi.

Denis Poniž

Pedagoška fakulteta v Mariboru

ETNOLOŠKA MISEL NA SLOVENSKEM

Vilko Novak: Raziskovalci slovenskega življenja, Ljubljana, Cankarjeva založba, 1986, 368 strani.

Pred nami je eno redkih etnoloških del, ki v loku od protestantske dobe do druge svetovne vojne arisuje zgodovino etnološke vede. Ta doba je seveda mnogo daljša od tiste, v kateri je etnologiji priznan položaj samostojne nacionalne vede. Zanimanje za področje, ki ga ima sodobna slovenska etnologija za svoj predmet, je torej mnogo starejše in ga lahko v določenem smislu izenačimo s pisanjem potopiscev, zgodovinarjev in literatov.

Med osvetlitvami zgodovine slovenske etnologije je doslej edini sistematični pregled še vedno Kotnikova razprava, objavljena v prvem delu Narodopisja Slovencev leta 1944, kajti vsi pozneje objavljeni pregledi so manj izčrpn ali pa splošnejši. Dr. Vilko Novak je bil po vojni prvi, ki je na novo utrl pot sodobnemu zanimanju za zgodovino naše vede kot pomembnega dela celostnega obravnavanja slovenske ljudske kulture. Kot dolga leta edini univerzitetni učitelj se je moral lotiti obravnave vseh temeljnih področij etnološkega raziskovalnega in pedagoškega dela, torej pregleda slovenske ljudske kulture v njenem sestavnem pogledu, s poudarkom razvojnih značilnosti in sprememb, pokrajinskih razločkov, primerjav z drugimi južnoslovanskimi in evropskimi kulturami, s poudarki specifično slovenske, evropske in skupne indoevropske dediščine. Tu nanizanim področjem je posvetil vrsto strokovnih spisov, prežetih s premisleki o metodoloških in metodičnih postopkih etnološkega raziskovanja. Po eni strani pogoj, po drugi pa tudi nasledek takšne naravnosti je tudi preučevanje zgodovine vede. Pisec svoje delo uvodoma pospremi z naslednjim mnenjem: »Za zgodovino stroke sem že kot slavist imel živo zanimanje, ker se mi je dozdevalo samoumevno, da je potrebno čim boljše poznati življenje in delo tistih, ki so nam stroko ustvarili in ker nam spisi o njih (npr. Murkov o V. Oblaku, Murkovi Spomini, Jagičevi Spomeni moga života in vse novejšje biografije in razprave o delu) razkrivajo tudi vprašanja, ki so jih v svoji znanosti načenjali, obravnavali ali puščali odprta« (str. 3).

Pričujoče Novakovo delo si ne lasti ambicij po popolni zgodovini stroke, čeprav je ob današnjem stanju raziskav vredno takšne označitve. Knjiga Raziskovalci slovenskega življenja je zbornik prispevkov o posamičnih raziskovalcih in posamičnih obdobjih razvoja etnološke misli na Slovenskem. Dr. Novak se je z nekaterimi raziskovalci ukvarjal podrobneje in spoznanja o njihovem delu že objavil v strokovnem tisku v preteklih letih (npr. študije o Linhartu, Hacquetu, Košiču, Pavlu, Vurniku, F. Bašu), drugi spisi so nastali priložnostno, nekateri pa so bili napisani povsem na novo. Prav tako so bila za to izdajo znova sintetizirana vezna poglavja o razsvetljenstvu, romantiki, etnologiji v prvi polovici 19. stoletja, posebej še o sedemdesetih in osemdesetih letih 19. stoletja, prvem dvajsetletju našega stoletja in časa do začetka vojne.

Raznoterost v obsegu in poglobljenosti posamičnih poglavij dobro odslikava tudi doslejšnja preučevnost in vrzeli, ki jih bo v prihodnje treba zapolniti z novimi raziskavami. To velja že za začetno dobo, v kateri Novak išče sporočila o slovenski ljudski kulturi in življenju na slovenskih tleh, torej pri Trubarju in v protestantizmu, ki z etnološkega gledišča žal še ni bil celotneje ocenjen.

Etnološka vprašanja in vsebina strokovnega dela, kakor jih razumemo danes, so bila v preteklih stoletjih tesno sprepletena sprva s popisovanjem nenavadnega in zanimivega, nato s pisanjem zgodovine, opisi dežel in kulturno zgodovino. Ni jih mogoče nasilno izločati tudi iz razmeroma enovitih poznejših znanstvenih prizadevanj. Za slednja je bilo značilno kompleksno zajetje in razumevanje kulture in zgodovine, ki ju je bilo mogoče zaobjeti samo z metodično kar se da širokim pogledom, ki sta ga takrat določali zlasti historična naravnost in filološka akribija. Tako je bilo v razsvetljenstvu, ko je bila etnološka snov del topografsko statističnih in historiografskih prizadevanj, od 19. stoletja naprej pa zlasti v okviru slavistike kot vodilne nacionalne vede. Ob tem sta se za etnološko misel izoblikovala osnovna konceptualna tokova, za katera sta se v današnji vedi uveljavili oznaki »romantični« in »razsvetljenski« razvojni tok. Zanju bi bilo težko trditi, da sta kdajkoli nastopala v čisti obliki, kar zlasti dobro ponazarja etnološko delo v 19. stoletju. To nedvomno potrjujejo tudi Novakove obravnave piscev po Trubarju, Valvasorju, Linhartu in Hacquetu (tem so posvečena prva poglavja v knjigi), t. i. romantikov Jarnika, Košiča, Vraza in Korytka in njihovih naslednikov Majarja Ziljskega, Kluna, Valjavca in piscev pri Kmetijskih in rokodelskih novicah in Slovenskem glasniku. V 19. stoletju narodnostno prebudniške zamisli niso iskale opore in utemeljitve samo v pomembnih zgodovinskih dogodkih in dosežkih z območja visoke kulture, marveč so bili pisci pozorni na množico sestavin in pojavov, ki jih danes razumemo kot osnovo načina življenja. Po drugi strani pa tudi ne gre spregledati, da je bilo etnološko gradivo sestavina in spodbuda za literarno ustvarjalnost, o čemer najbolje priča delo Janeza Trdine kot zbiralca in pisatelja.

Prelamljanje iz 19. v 20. stoletje je za etnološko misel v določenem smislu pomenilo slovo od prevladujoče ljubiteljske, amaterske dobe (čeprav to slovo do danes ni dokončno) in svoj prostor si je našla v univerzitetnih okvirih graške in dunajske slavistike, pri Kreku, Štreklju in Murku. To je hkrati v vsebinskem in metodičnem pogledu pomenilo kar se da tesno povezanost s filološko in slovstveno vedo in njenimi metodami, ki so se pozneje uveljavile tudi pri preučevanju nejezikovnih in neslovstvenih etnoloških tem. Žal, kakor ugotavlja tudi dr. Novak, na novo ustanovljena slovenska univerza v Ljubljani etnologiji ni omogočila takšnega razvoja, kakor bi si ga lahko želeli ali zamislili na podlagi bogate zakladnice v prejšnjih stoletjih zbranega gradiva. Poklicne etnologe so v času med obema vojnama zamenjevali specialisti drugih strok – slavista Kotnik in Grafenauer, umetnostni zgodovinar Vurnik, umetnostni zgodovinar in arheolog Ložar, geograf in zgodovinar F. Baš. Z značilnejšimi etnološkimi besedili pa so takrat nastopili tudi po vojni pomembni in ugledni etnologi Niko Kuret, Milko Matičetov, Vilko Novak in Boris Orel.

Novakova razgrnitev zarisanege loka in piscev je torej zasnovana monografsko, tako da se ustavlja ob pomembnih imenih, omenja pa tudi doslej manj poznane in manj preučene pisce. Njihovo delo je predstavljeno tako, da lušči etnološko vsebino: to je inventar kulturnih sestavin in pojavov, zlasti pa načine, torej metode in tehnike zbiranja, predstavitve in interpretacije tega gradiva. To pomeni, da za vsako dobo prepoznavamo značilne interese in znanstveno raven, novosti in pogloblitve etnološkega razmišljanja in pisanja in njuno razmerje z drugimi vedami. Novakovo delo odlikujejo širok pogled etnologa, zgodovinarja, filologa, geografa, slovstvenega zgodovinarja, izpiljena zgodovinska in filološka metoda, jasno razločevanje specifičnosti etnološkega predmeta na eni strani, na drugi pa dejstvo, da slednjega nikakor ni opravičljivo trgati iz celotnega zgodovinskega razvoja Slovencev. Tudi zato je knjiga priporočljivo in dragoceno branje za vse, ki se ukvarjajo z našo preteklostjo in sedanostjo.

Za etnologe ima knjiga še eno kvaliteto: beremo jo lahko kot vodnik po prehojenih, zlasti pa neizhojenih poteh našega razmišljanja in dela. Skoraj vsako poglavje spodbuja sveže misli in povezave, ki jih bo enkrat vendarle treba strniti v morda drugače zasnovano zgodovino etnološke misli na Slovenskem ali o Slovencih. Tudi nič manj zanimiv in za nadaljnje raziskave pomemben ni delež tujih raziskovalcev našega življenja in kulture. Pogled »od zunaj« je drugačen in našega dopolnjuje.

Skratka: to je knjiga o nas in zaradi tega vredna vse naše pozornosti. Te pa bo prej ali slej moral biti deležen enako strokovno poglobljeno tudi pisec te knjige.

Ingrid Slavec
Filozofska fakulteta v Ljubljani

OBČUDOVANJA VREDNE ANTOLOGIJE

Nada Pertot: Slovenska antologija za enotno srednjo šolo I-III, Trst 1985, 677 + 713 + 746 str.

Ko sem konec leta 1986 dobil v roke tri obsežne knjige, ki jih je pripravila tržaška profesorica Nada Pertot, sem bil nemalo presenečen. Nisem namreč pričakoval, da imajo šole v t. i. zamejski (zunani) Sloveniji na razpolago tako vsestransko bogate knjige. Kakor pa je to dejstvo nedvomno razveseljivo, pa se ob pregledu teh antologij hitro pokaže, da na šolskem področju v SR Sloveniji česa podobnega še zdaleč ne premoremo. To pa je manj prijetna ugotovitev. Obstoj teh knjig morda vendarle spodbuja tudi kak odločnejši in kakovostnejši premik pri izdajanju šolskih čitank (književnih antologij) v SR Sloveniji. Čeprav bi utegnile biti zanimive primerjave z nekaterimi obstoječimi knjigami v tukajšnji (notranjeslovenski) šolski rabi, si oglejmo to pot le sestavo tržaških čitank. Mislim, da bo tak prikaz koristna informacija tako za šolnike-slaviste, kot tudi sicer za slovensko kulturno javnost v širšem smislu. Brez obsežnejšega naštevanja seveda ne bo šlo, pa kar začnimo.

Bistveni program te načrtne knjižne edicije se kaže že v ovojnem naslovu: Naše bogastvo : nekoč, danes, jutri. Temu bi lahko rekli tudi : gre za predstavitev dragocene kulturne dediščine (domače in svetovne književnosti) v smislu Župančičevega izreka Iz roda v rod, iz veka v vek ... Sestavljalca antologije v uvodu 1. knjige (str. 5) takole razloži svoj koncept: »Antologija za obvezno šolo bi morala nuditi dijakom vpogled v literarno ustvarjanje, ki spada po tradiciji v kulturno bogastvo vseh ljudi. S poljudnejšimi sestavki pa bi jih morala seznanjati s sodobnimi problemi. Pridobljeno znanje naj bi jim pomagalo do neke splošne razgledanosti, predvsem pa naj bi jim služilo, da bi zrasli v samostojne, samozavestne, ustvarjalne, kritične in ponosne osebnosti.«

Prva knjiga je razdeljena v naslednje vsebinsko-tematske sklope: Skrivnostni svet pravljič, Ustvarili so jih za nas (izbor mladinskih pesmi), Basni so vedno sodobne, Bajeslovni svet, Iz našega ljudskega izročila, Otroci so vedno otroci (književnost o otrocih), V šoli, Tudi tako je bilo v šoli, Letni časi, prazniki, običaji, Prižgimo svečo v spomin (tekst v zvezi z novembrskimi in decembrskimi prazniki), Prazniki nekoliko drugače. V novo leto (teksti v zvezi s prazniki 1. polovice leta), Potrudimo se še nekoliko (izbor antične književnosti in odlomki iz biblije). Časovni obseg besedil sega od antike do danes (podobno tudi 2. in 3. del), srečamo pa se z vrsto slovenskih in svetovnih književnikov ali publicistov in seveda še s teksti ljudskega slovstva in deli neznanih avtorjev (npr. Gilgameš). Statistični podatek o avtorjih: skupno 115 avtorjev, od tega 49 svetovnih (3 iz jugoslovanskih književnosti: Balog, Nušič, Radović) in 66 slovenskih. Sorazmerje je kar primerno: nekaj več tekstov iz slovenske književnosti, a tudi bogat izbor iz svetovne književnosti. Ne bi navajal standardnih, »stalnih« šolskih avtorjev, ampak nekatere manj pričakovane, ki pa so izrazito sveži, obenem popularni in kvalitetni. Iz svetovne književnosti npr.: H. C. Andersen, Coster, Einstein, Lagerlöf, Lindgren, Ludwig, Milne, Munthe, Preussler, Saint-Exupery, Saroyan, Spyri, Twain. Ob pregledu slovenskih književnikov je očitno, da je večji poudarek na primorskih in tržaških avtorjih, kar je gotovo ustrezno. Med slovenskimi avtorji, ki so sicer v berila manj uvrščeni, so tu npr.: Bartol, Boršnik, Budal, Čermelj, Gangl, Godina, Vrdelski, Gorinšek, Hočevar, Jeza, Kragelj, J. Kravos, M. Kravos, Lipovec, Merlak, Mijot, Pangerc, B. Pertot, Pregl, Sarđoč, I. Šorli, Z. Tavčar, Trinko, Zorzut, I. Žerjal. Posebnost so objave tekstov v narečjih (npr. Mijot, Zorzut). Dodatno pestrost predstavljajo besedila iz informativne in poljudnoznanstvene književnosti (npr. Na praznik sv. Rešnjega Telesa v Slovenski Benečiji, Pisma na smrt obsojenih, Prešernov dan, Rižarna, Smučanje, Sreznevskij : Opis beneške narodne noše, Valvasor : Drzni smučarji). Tudi za tako izdajo nujni spremni teksti (uvodi in opombe) so dokaj posrečeni, zgoščeno informirajo in dodatno spodbujajo bralce. Sorazmerno malo je dramskih odlomkov (to velja enako za 2. in 3. knjigo). Še ena dobra stran knjig je v likovni opremi in ilustracijah (ta del je oskrbela Franka Fornazarič). Dobre likovne reprodukcije je omogočil kakovostni papir. Sistem 1. knjige se razvija dalje v 2. in 3. delu.

Oglejmo si podobno kot 1. še 2. del antologije. Vsebinski sklopi so naslovljeni takole : Skrivnostna narava, Človek gospodar narave? Človek proti naravi, Doma (tržaško-primorska tematika), Domotožje, V gore, Mi in drugi (medčloveški odnosi), Otroci jo sprašujejo - čemu? (dokaj raznolika tematika: socialna, nacionalna, rasna, vojna . . .), Pogled v preteklost (slovenska zgodovina), Tudi o njih se učimo (odlomki iz jugoslovanskih književnosti), Boj za človeško dostojanstvo (predvsem tematika slovenskih kmečkih uporov), Naša beseda (o slovenskih srednjeveških rokopisih), Slovenska knjiga

zagleda luč (slovenska književnost od Trubarja do razsvetljenstva), Odlikovali so se v svetu (o naših pomembnih, širše znanih rojakih, npr. o A. Janši, o J. Vegi), Iz antologij naših sosedov (odlomki iz svetovne književnosti od srednjega veka do 20. stoletja). Statistika o avtorjih je takale: skupno 138 avtorjev, od tega 59 svetovnih (6 iz jugoslovanskih književnosti: Andrić, Cvitanović, Gašić in Zlatar, Mažuranić, Njegoš) in 79 slovenskih. Ponovno imamo primerno ravnovesje.

Oglejmo si primke nekaterih tujih piscev : Ajtmatov, Frančišek Asiški, Carson, Cialente, Cullen, Dickinson, Disney, A. Frank, Jerome, Laye, Lorenz, Prokopij, Salten, Salust, Beecher Stowe, Wambrechtsamer . . . Še izbor Slovencev: Avčin, Beličič, Dolhar, Hergold, Jelinčič, K. Jug, Kmecl, Praček Krasna, Legiša, Merku, Penko, A. Pregarc, Quaglia, J. Samec, Sitar, Šavli, Šteek, Šömen, Tomasetig, Trusgnach, S. Tuta . . . Spet je pestrost vsebin in oblik očitna, ostaja poudarek na primorskih avtorjih. Pomensko dragoceni neleposlovni prispevki so npr. : Iz pridige videmskega nadškofa Alfreda Battistija (1980), J. Šavli : Karantanski grb, Hadrijan II. Pismo knezu Kocljub, francoska Deklaracija o pravicah človeka in državljana (1789), Napoleonov razglas o ustanovitvi Ilirskih dežel (1809). Učinkovita je kombinacija med tehtnimi leposlovnimi prispevki in poljudnimi sestavki, ki spodbujajo in gojijo zgodovinski spomin o domu in svetu.

Tretji del uvaja avtorica antologije takole: »Tretji del zaključuje antologijo, ki naj bi pomagala dijakom obvezne šole samostojno in kritično razmišljati, razumeti svet, v katerem živimo, spoznavati, ljubit in ceniti okolje, iz katerega rastejo, ter gledati pogumno v prihodnost.« Vsebinske enote tega dela so: Naše bogastvo (predvsem slovenske ljudske pesmi), Prešeren in njegov čas, Odprta je pot (književnost mladostlovencev), Pričevanja (predvsem slovenska nova romantika oziroma »moderna«), Čar besed (poetološka tematika – delno nadaljevanje prejšnje enote), Vojna – zlo, Gorje se nadaljuje (pretežno 2. svetovna vojna – nadaljevanje prejšnje enote), O da mi je priti do svoje podobe (življenjska filozofija), Porazi in zmage (nadaljevanje prejšnje enote), Iskanja v neznanu (človek-osvajalec zemlje, voda, gora, zraka, vesolja), Poklici (literarne in publicistične upodobitve teme), Skozi čas (sprehod predvsem skozi svetovno književnost od antike do 20. stoletja), Bo res tako? Fantastika – znanstvena fantastika (posrečen zaključek – razpon avtorjev od Trdine do Lema). Še zadnja statistika: 64 svetovnih avtorjev (od teh 1 hrvaški : Balog) in 85 slovenskih, skupno torej 149. Posebnosti pri tujih piscih : Barnard, A. Battisti, Bernstein, Bradbury, E. Curie, Gagarin, Hašek, Hipokrat, J. Jones, H. Keller, Konsalik, R. Messner, Remarque, Schiller (Oda radosti), Seneka, Stevenson, Tacit, Vercors, Verne, Wojtyła . . . In Slovenci? Bleiweis, Bednarik, Čermelj, Česen, Hočevar, Vesel Koseski, Praček Krasna, Lipovec, J. Messner, J. Milčinski, L. Milčinski, Pečjak, B. Pogačnik, Sarđoč, Slomšek, P. Tomazič, Vašte, Zaplotnik. Ponovno ostaja v veljavi dobro sorazmerje med svetovnimi in slovenskimi pisci. Posebej velja navesti tele publicistične odlomke : Splošna deklaracija o človekovih pravicah, Hipokratova prisega, Ženevska (zdravniška) prisega, Mednarodni kodeks etike medicinskih sester . . .

Gledano v celoti odlikuje obravnavane antologije dvojje stvari : izrazita šolska primernost in obenem preseganje šolskih okvirov, saj predstavljajo antologije mikavno branje za vsakega kulturno vedoželjnega bralca.

Mimogrede sem zasledil nekaj napak, ki celote ne prizadenejo, so pa seveda odveč. Zapisal sem si tele : 1. knjiga : str. 9 – Milčinski ni umrl 1937, ampak 1932; str. 138: M. Klopčič je umrl 1984; str. 222 : Pozejdona ne kaže enačiti s Plutonom, bogom podzemlja (to je Hadom); str. 268 : namesto Josip prav : Janez Vajkard Valvasor, letnica V. smrti pa je 1693; str. 271 : narobe so podatki pri K. Čapku, ni živel 1860–1927, ampak 1890–1938; str. 331 : Tavčar ni umrl 1932, ampak 1923; str. 338 : Zvon je izhajal 1870 in 1876–1880 na Dunaju, str. 613 : Kronid ni bog časa Kronos, ampak v tem primeru Zeus, Kronosov sin; 2. knjiga : str. 401 : Šömen se ni rodil 1929, ampak 1937; str. 579 : Vodnik se ni rodil 1796, ampak 1758.

Verjetno bi se ob natančnejšem pregledu še kaj našlo. Seveda pa moj namen ni bil v korektorskem popravljanju napak ali iskanju pomanjkljivosti. Škoda se mi zdi, da v 2. knjigi ni objavljena cela Župančičeva Duma, ampak samo odlomek, drug odlomek iz Dume je v 3. knjigi. Ko smo že pri Župančiču, je nadaljnja velika škoda, da v 3. knjigi ni v celoti natisnjena pesem Prebujenje, ena najlepših slovenskih pesmi sploh. Presenetljiva je odsotnost temeljne domovinske Župančičeve pesmi Z vlakom (!?). In še dvakrat Župančič: Pesem mladine je v 3. knjigi objavljena le v odlomku, enako pesem Podoba. Zakaj? Menim, da bi bil lahko predstavljen celotni Kosovelov ciklus pesmi Tragedija na oceanu, ne pa samo 5 pesmi. Morda bi bilo bolje, da bi bili objavljeni Prešernovi Soneti nesreče skupaj: tako pa je 1. sonet (O Vrba) v 2. knjigi, naslednjih 5 pa v 3. knjigi.

Avtorica antologije je opravila velikansko delo, za kar ji moramo izreči kar največje priznanje. Dokazala je svojo široko razgledanost in pretanjen posluš za sodobnejše vzgojno-izobraževalne težnje pri oblikovanju šolskih knjig. V njenih antologijah se nevsiljivo prepletajo estetski, etični in spoznavni elementi, ob domačijsko-domoznanskem poudarku se pojavljajo zdrava narodna zavest, razumevajoče socialno čutenje in široka odprtost v svet. S tem pa se delo Nade Pertotove povezuje s pojmovanjem sodobnega slovenstva: navezanostjo na domače izročilo (zgodovinski spomin) in z evropskimi, mednarodnimi obzorji.

Andrijan Lah
Slovanska knjižnica v Ljubljani

Zapiski

Tretja jugoslovanska konferenca o leksikografiji in leksikologiji v Sarajevu

V dneh od 19. do 23. novembra 1986 je bila v Sarajevu III. jugoslovanska konferenca o leksikografiji in leksikologiji, ki jo je priredila komisija za jezikoslovne raziskave ANUBiH po sklepu medakademijskega odbora za leksikografijo pri svetu akademij SFRJ.

Konferenco so ob predsedovanju medakademijskega odbora za leksikografijo začeli predstavniki JAZU in ANUBiH s pozdravnimi govori akad. Rudolfa Filipovića, akad. Borivoja Čovića in akad. Asima Peca, ki so med drugim poudarili pomen in vlogo konferenc od začetkov leta 1980 ter potrebo po leksikografskem biltenu.

Uvodni referat z naslovom Primož Trubar – začetnik slovenskega knjižnega jezika, posvečen 400-letnici smrti Primoža Trubarja, je imel posebej povabljeni gost prof. dr. Jože Toporišič. V njem je nanizal glavne mejnike Trubarjevega življenja in dela, poudaril tradicijo pismenstva od 11. stoletja naprej, opredelil bistvene glasovno-pisne značilnosti njegovega jezika in spomnil na njegovo zavzetost tudi za razvoj hrvaške tiskane besede.

Na konferenci so sodelovali predstavniki iz vseh glavnih jugoslovanskih središč s prispevki o našem besedju v dvo- ali večjezičnih starejših slovarjih, dodatnih slovarjih ali seznamih besed k tujejezičnim slovniciam, o besedišču posameznih znanih piscev ter o ožjih besedoslovnih vprašanjih od srednjega veka do začetka 19. stoletja.

Večina referatov je predstavila starejše slovarje ali slovaropisno delo njihovih sestavljavcev. Oli-

vera Jašar-Nasteva iz Skopja je ocenila pomen in vlogo kosturskega makedonsko-grškega slovarja neznanega avtorja iz 16. stoletja za makedonsko leksikografijo; Franc Jakopin iz Ljubljane je predstavil Pohlinovo in Gutsmanovo slovaropisno dejavnost ter poudaril Pohlinov odklon od tradicije in Gutsmanovo vrnitev k njej; Jovan Jerković iz Novega Sada je primerjal besedišče v slovarju vinogradnika Prokopija Bolića z Vukovim slovarjem; Ismet Smailović iz Banjaluke je govoril o prvem srbohrvaško-turškem in turško-srbohrvaškem slovarju v verzih Muhameda Hevaji Uskufa iz leta 1601; France Novak iz Ljubljane je orisal leksikografsko in leksikološko dejavnost in njene dosežke v slovenski reformaciji ter poudaril zlasti Trubarjeva opozorila na večpomenskost posameznih besed; Egon Fekete iz Beograda je poročal o dosedanjem raziskovanju Stulijevih trijezičnih slovarjev iz leta 1806, od katerih bo hrvaško-italijansko-latinski del (Rjeczosloxye) izšel kot reprint v treh zvezkih v Münchnu; Radmilo Marojević iz Beograda je govoril o vzhodnoslovanskih zgodovinskih slovarjih ter o slovarju JAZU; Valentin Putanec iz Zagreba (prebrani referat) je podal današnje stanje proučevanja slovarja »Zvanik talijansko-hrvatski«, ki je od 17. do 19. stoletja služil v več izdajah kot konverzacijski priročnik potrebam ljudi, zato avtor predpostavlja med letoma 1655 in 1704 še eno neodkrito izdajo.

Druga tematska skupina referatov je zajemala ožjo in posebno problematiko besedišča v starejših slovarjih. Asim Peco (Beograd-Sarajevo) je obravnaval turcizme v Stulijevem slovarju; Gordana Jovanović iz Beograda je analizirala srbohrvaško besedje kot primerjalno gradivo v slovarju poljskega jezika Samuela Bogumila Lindeja ter ugotovila, da so zlasti samostalniki za vršilca dejanja na -tel tvorbeni model za poljske be-

sede tega tipa; Branka Tafra iz Zagreba je pregledala leksikografske vire za Slovar JAZU in njegov dodatek ter sklenila, da predstavlja bogato leksikografsko dediščino, ki pa leksikološko ni dobro obdelana; Danilo Šipka iz Sarajeva je analiziral homonimna in večpomenska razmerja v Vrančičevem, Habeličevem in Della Bellovem slovarju; Vjera Lopina iz Zagreba je primerjala načine prevajanja sestavljenk z grško zanikujočo predpono a- in latinsko in- v cerkvenoslovenskem jeziku hrvaške redakcije; Dragana Mršević-Radović iz Beograda je s pomočjo etnogeneze, mitologije in etimologije razložila srbohrvaško frazeološko problematiko v slovarjih pred Vukom Karadžićem na primeru frazeoloških zvez s samostalnikom »kuk« in njemu sorodnimi besedami; Irena Orel-Pogačnik iz Ljubljane je obravnavala slovenske ekvivalente v Kastelec-Vorenčevem rokopisnem latinsko-slovenskem slovarju iz začetka 18. stoletja glede na oblikovne in pomenske značilnosti.

Vrsta referatov je vsebovala analizo našega besedišča v tujejezičnih slovnica, predvsem v dodanih slovarjih. Velimir Mihajlović iz Novega Sada je obravnaval besedišče iz slovarskega dela pojmovnega tipa v italijanski gramatiki Vikentija Ljuštine iz leta 1794; Nivenka Gošić iz Sarajeva je opredelila latinsko-hrvaški seznam besed v rokopisni slovnici latinskega jezika neznanega avtorja iz 18. stoletja, v katerem prevladuje slovensko besedje; Ljiljana Kolenić iz Osijeka je primerjala besedišče v slovarjih Tadijanovičeve, Reljkovičeve in Ivanovičeve slavnske slovnice iz 18. stoletja; Pavle Knezović iz Sarajeva je podal besedne razlike v dodatnih slovarjih v Bačićevi in Šitovičevi slovnici iz 18. stoletja.

Skupina referatov je obsegala obravnavo besedišča v različnih starejših besedilih znanih avtorjev. Francka Premk iz Ljubljane je prikazala besedoslovno problematiko večplastne hebrejske besede »sela« v Trubarjevem in Dalmatinovem prevodu, navedla hipoteze pomenskega in etimološkega značaja njenih proučevalcev ter njene prevode oz. citatno rabo pri naših protestantih; Darija Gabrić-Bagarić iz Sarajeva je analizirala besedišče v delih Ivana Bandulovića, bo-

sanskega frančiškana iz 17. stoletja, in njegov prispevek k obogatitvi besednega zaklada; Jovan Kašić iz Novega Sada je obravnaval razmerje Pavla Solarića do besedišča knjižnega jezika in poudaril zanj značilno tvorjenje domače slovenske terminologije; Trajko Stamatovski iz Skopja je obravnaval lekskem kamen v makedonski toponimiji; Milica Grković iz Novega Sada je pri razčlembi zlasti pravnega in ekonomskega izrazja v srednjeveški cirilski vladarski listini Banjski hrisovulji ugotovila predvsem slovensko besedje; Bogdan Dabić iz Sarajeva je spregovoril o deležu tujk v avtorskem izrazu Dositeja Obradovića; Nikola Rodić iz Beograda je predaval o slovenskem besedišču v dolžniški knjigi iz 15. stoletja dubrovniškega trgovca Mihaila Lukarevića iz Novega Brda ter poudaril pomembnost raziskovanja slovenskega besedišča v tujih virih; Senahid Halilović iz Sarajeva je ugotovil prevlado splošnega nad narečnim besediščem v književnih delih Matije Divkovića.

Konferenca je kljub manjšemu številu predavanj zaradi odsotnosti mnogih predavateljev prinesla veliko novih in strokovno dognanih ugotovitev, izvernih dosežkov na področju zgodovinskega slovaropisja in besedoslovja na jugoslovanskih tleh. Referati in diskusija o njih bodo izšli v publikaciji ANUBiH v letu 1987. Na seji medakademijskega odbora so sklenili, da bo naslednja konferenca spomladi 1989. leta na enem od sedežev jugoslovanskih akademij.

20. novembra 1986 je bila na rektoratu sarajevske univerze slovesna predstavitev srednjeveškega bosanskega kodeksa »Hvalov zbornik« iz leta 1404, ki vsebuje celotno novo zavezo, Davidove psalme z devetimi pesmimi in nekatere nebiblijske, večinoma apokrifne tekste, z bogatimi iluminacijami. Izvirnik je v univerzitetni knjižnici v Bologni. Zbornik je izdala ANUBiH kot faksimile z uvodnimi študijami, vzporednicami, transkripcijo in komentarjem.

Irena Orel-Pogačnik
Znanstvenoraziskovalni center SAZU
v Ljubljani

NAROČNIKE, KI ŠE NISO PORAVNALI NAROČNINE ZA LETO 1985/86
IN LETOŠNJE NAROČNINE ZA LETO 1986/87, P R O S I M O , D A T O S T O R I J O
Č I M P R E J I